

Gewenste groei

Gewenste groei

Bevolkingsgroei en sociaal-ruimtelijke
ontwikkelingen in ex-groeikernen

Erica de Bruijne
Frans Knol

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, februari 2001

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a. wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b. bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c. informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn, die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid.

Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, februari 2001

SCP-publicatie 2001/1

Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht

Zet- en binnenwerk: Mantext, Moerkapelle

Foto omslag: Jack van Bodegom, Spijkenisse

ISBN 90 377 0031 4

NUGI 661

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier.

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Tel. (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: <http://www.scp.nl>

E-mail: info@scp.nl

■ INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	1	
1	INLEIDING	3
1.1	Aanleiding	3
1.2	Doel van het onderzoek	6
1.2.1	Doel en centrale vraag	6
1.2.2	Vergelijking groeikernen en andere groepen gemeenten	6
1.2.3	Deelgebieden van groeikernen	7
1.3	Gegevensbronnen	7
1.4	Opbouw van de publicatie	9
2	HET GROEIKERNENBELEID	11
2.1	Inleiding	11
2.2	Het beleid ten aanzien van nieuwe steden in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland	12
2.2.1	Verenigd Koninkrijk en Frankrijk	12
2.2.2	Het groeikernenbeleid in Nederland	14
2.3	Conclusies	18
	Noot	19
3	DEMOGRAFIE EN WONINGVOORRAAD IN DE GROEIKERNEN	21
3.1	Bevolkingsgroei	21
3.2	Ontwikkeling in de samenstelling van de bevolking	23
3.2.1	Leeftijdsopbouw	23
3.2.2	Huishoudenssamenstelling	24
3.2.3	Allochtonen	26
3.3	Verhuizingen	27
3.3.1	Migratie	27
3.3.2	Verhuisgeneigdheid	31
3.4	Prognose van de bevolking	34
3.5	Ontwikkelingen in de woningvoorraad	36
3.5.1	Ontwikkelingen in de woningvoorraad tijdens de hoogtijjaren van het groeikernenbeleid	36
3.5.2	Bouwjaar huidige woningvoorraad en woningdichtheid	38
3.5.3	Bouwwijze	40
3.5.4	Koop-huurverhouding	41
3.5.5	Woninggrootte	44
3.5.6	Woningkwaliteit	45
3.6	Conclusies	45
	Noot	48

4	HET SOCIALE PROFIEL VAN GROEIKERNEN	49
4.1	Het sociale profiel tijdens het groeikernenbeleid	49
4.2	Werkgelegenheid en andere sociaal-economische kenmerken	52
4.2.1	Werkgelegenheid	52
4.2.2	Werkloosheid	54
4.2.3	Inkomen	55
4.2.4	Opleidingsniveau	56
4.3	Voorzieningen	57
4.3.1	Aanwezigheid en gebruik winkelvoorzieningen	57
4.3.2	Aanwezigheid en gebruik bibliotheken	59
4.3.3	Aanwezigheid en gebruik musea	60
4.3.4	Theater en theaterbezoek	62
4.3.5	Gebruik horecavoorzieningen	65
4.3.6	Sportaccommodaties en sportieve activiteiten	67
4.3.7	Zorgvoorzieningen	69
4.3.8	Onderwijsvoorzieningen en hun gebruik	71
4.4	Sociale participatie	73
4.4.1	Verenigingslidmaatschappen	73
4.4.2	Opkomst bij verkiezingen	75
4.4.3	Onderwijsachterstanden	76
4.5	Sociale veiligheid	77
4.5.1	Geregistreerde criminaliteit	77
4.5.2	Slachtofferschap	78
4.5.3	Percepties van de buurt	80
4.5.4	Onveiligheidsgevoel en vermijdingsgedrag	84
4.6	Conclusies	86
	Noten	89
5	WIJKEN IN GROEIKERNEN	91
5.1	Achtergronden	91
5.2	Statusontwikkeling in groeikernen en elders: een algemeen beeld	92
5.3	Afzonderlijke lage statuswijken in groeikernen	95
5.4	Wijken met een verhoging van het niveau van sociale status	99
5.5	Conclusies	99
5.6	Kaarten	100
	Noten	106
6	GROEIKERNEN, LIJKEN ZE OP ELKAAR?	107
6.1	Homogeniteitsanalyse	107
6.2	Uitkomsten	108
6.3	Conclusie	112

7	SAMENVATTENDE BESCHOUWING	113
7.1	De groei: woningen	113
7.2	De groei: bevolkingsopbouw	114
7.3	De groei: inkomen en werkgelegenheid	116
7.4	De groei: voorzieningen	116
7.5	De groei: historie en centrumfunctie	118
7.6	De groei: sociale participatie	119
7.7	Verschillen in en tussen groeikernen	120
7.8	De toekomst van de groeikernen	121
7.9	Groeikernen en nieuwe bouwlocaties	122
	SUMMARY	125
	Notes	138
	BIJLAGEN	139
A	Bevolkingsontwikkeling van snel groeiende gemeenten, geen groeikernen	139
B	Kenmerken van afzonderlijke groeikernen	143
C	Gebruikte databestanden	149
	LITERATUUR	157
	PUBLICATIELIJST	161

Zoals in een aantal andere Europese landen heeft ook in Nederland de nationale overheid verantwoordelijkheid genomen voor de groei van een aantal gemeenten in de omgeving van grote steden. In een zestiental gemeenten werden vanaf 1977 bij voorrang uitbreidingsmogelijkheden gecreëerd. Om deze groei mogelijk te maken werden Vrijgemaakte financiële middelen uit de rijkskas, die de aangewezen gemeenten konden gebruiken voor de uitbreiding, maakten deze groei mogelijk. Die gemeenten, in de Nederlandse ruimtelijke ordening 'groeikernen' genoemd, konden op deze extra financiële steun rekenen gedurende bijna één decennium (1975-1985); daarna moest de groei – voorzover nog wenselijk geacht – op eigen kracht worden gefinancierd.

Van de zestien gemeenten zijn er negen die zich eind jaren negentig verenigden rond het uitgangspunt dat de snelle groei een aantal specifieke verschijnselen met zich meebracht, of mogelijk nog met zich mee zou brengen. Deze verschijnselen konden zowel negatief als positief worden geduid. Vanuit dit standpunt opereert de selecte groep ex-groeikernen als een belangengroepering ten opzichte van de rijksoverheid. Via de Almeerse ambtenaar drs. Jeroen den Uyl ontstond in 1999 contact met het Sociaal en Cultureel Planbureau voor een onafhankelijk onderzoek naar de ontwikkelingen in de voormalige groeikernen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties toonde belangstelling voor het onderwerp en was bereid de studie naar de voormalige groeikernen gedeeltelijk te financieren.

De studie geeft op basis van bestaand statistisch en documentair materiaal een overzicht van de ontwikkelingen van de voormalige groeikernen sinds de jaren tachtig. Uit het onderzoek blijkt dat de 'gewenste groei' de betreffende gemeenten duidelijk een ander karakter heeft gegeven, maar dat de verschillen met de meeste andere middelgrote steden en een aantal snel gegroeide 'gewone' gemeenten niet zo erg groot zijn. Een aantal van de groeikernen ontbeert wel duidelijk een historische kern die identiteit biedt of een vanzelfsprekend draagvlak verschaft voor maatschappelijke organisaties en bedrijven. Zeker voor de groeikernen op korte afstand van de grote steden geldt dat ze sterk de zuigkracht van het grootstedelijk leven ondervinden. Instellingen voor hoger onderwijs en culturele of wetenschappelijke instituten met een nationale uitstraling worden evenzeer gemist als bedrijven en organisaties die bijna spreekwoordelijk met de stad verbonden zijn. Veranderingen op dat gebied zijn niet alleen zomaar een kwestie van tijd, maar zeker ook van beleid. Tijd kan ook in het nadeel werken en dat verklaart de zorg in de groeikernen over wijken en buurten met een inmiddels minder aantrekkelijk woningbestand. Verval en verloedering wil men voorkomen, maar paradoxaal genoeg blijken de middelen daarvoor pas beschikbaar te komen als de neergang al niet meer te stuiten is. Het is begrijpelijk dat de groeikernen aan die paradox proberen te ontsnappen en niet alleen maar blij zijn met de constatering dat de groeikernen 'gewone' Nederlandse steden zijn geworden met (bijna) alle aardige en (sommige) onaardige kanten van dien.

De studie is begeleid door een groep ambtenaren van de onderzochte gemeenten. Deze ambtenaren, de heer Peter van Son van de gemeente Zoetermeer (tevens algemeen contactpersoon), mevrouw Marie-Josée Beckers van de gemeente Almere, dr. Marcel van Dam van de gemeente Haarlemmermeer en drs. Arnout Menkveld van de gemeente Spijkenisse, zijn we bijzonder erkentelijk voor hun inzet en de prettige wijze waarop met hen is samengewerkt.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Deze publicatie handelt over ex-groeikernen, in het navolgende 'groeikernen' genoemd. Dit zijn gemeenten die in de jaren tachtig een forse groei hebben ondergaan, die door het Rijk werd ondersteund. Deze steden zijn soms vanuit kleine dorpen, soms vanuit het niets uitgroeid tot middelgrote steden. In een aantal gevallen betrof het grote uitbreidingen van al bestaande steden, die door deze snelle groei hun inwonertallen soms zagen verdubbelen. Op het kaartje is aangegeven om welke gemeenten het gaat.

De groeikernen kunnen worden opgevat als nieuwe steden, al is dit begrip niet exclusief op groeikernen van toepassing. Ook verschillende niet-groeikernen groeiden sterk in de jaren zeventig en tachtig. Een bekend voorbeeld is Alphen aan den Rijn (zie ook bijlage A)

Figuur 1 Voormalige groeikernen in Nederland

Verondersteld kan worden dat de sterke groei problemen met zich meegebracht heeft en deze mogelijk nog met zich meebrengt. Aan de andere kant kan de groei ook positieve ontwikkelingen in gang hebben gezet. De problematiek kan liggen in een afwijkende demografische opbouw, in monofunctionaliteit en in de aard van de woningvoorraad. Maar door de groei kan bijvoorbeeld ook een betere aansluiting op de hoofdinfrastructuur zijn verkregen. Hierbij valt in het bijzonder te denken aan trein-, (snel)tram of metrostations.

Voor het Grote Stedenbeleid (GSB) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is de problematiek van deze gemeenten interessant. De groeitaak verliep schoksgewijs. Aanvankelijk breidden de bevolking en de woningen in de kernen zich snel uit. Vervolgens was er lange tijd een stabiele ontwikkeling in veel van de gemeenten. De demografische opbouw en de woningvoorraad van dergelijke steden wijkt daarmee af van vergelijkbare steden. Het is niet uitgesloten dat daardoor een specifieke sociale problematiek is ontstaan, bijvoorbeeld een teruggang van de status van wijken met veel huurwoningen uit de jaren zeventig en tachtig, en wellicht een daarmee verbonden fysieke kwetsbaarheid.

Het Grote Stedenbeleid richt zich op 30 grote steden van het land. Voor 25 van deze steden is er een generiek grote stedenbeleid die zowel op problemen van de gehele stad is gericht als op wijkproblemen. Vijf steden zijn recent aan het grote stedenbeleid toegevoegd: de zogenoemde 'volgers'. Voor deze steden is alleen het leefbaarheidsbeleid (voor wijken) van toepassing. Tot de 25 steden van het oorspronkelijke grote stedenbeleid behoort één groeikern (Helmond); tot de vijf volgers behoren er twee (Alkmaar en Lelystad).

Door een vergelijking van het sociale profiel van de groeikernen met die van een aantal andere gebiedscategorieën (waarin ook GSB-steden zijn vertegenwoordigd) kan zowel de problematiek van de groeikernen als die van de GSB-gemeenten in perspectief worden geplaatst. Daarnaast kunnen de ontwikkelingen in groeikernen voorboden zijn van ontwikkelingen die in snel groeiende wijken in sommige GSB-gemeenten kunnen worden verwacht. Hierbij gaat het vooral om de zgn. stedelijke Vinex-locaties, ook gebieden met een groeitaak, die – nu via convenants – extra financiële middelen voor die groei hebben verkregen.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft het SCP opdracht verleend een dergelijk onderzoek uit te voeren. De uitkomsten van het onderzoek zijn ook van belang voor de ex-groeikernen die zich in een groep hebben verzameld om de specifieke problematiek van nieuwe steden naar buiten te brengen. De groep gemeenten wil graag weten wat de groeikernen onderscheidt van andere categorieën gemeenten.

1.2 Doel van het onderzoek

1.2.1 Doel en centrale vraag

Het onderzoeksdoel is exploratief van aard. Op basis van aanwijzingen uit bestaande databestanden wordt gezocht naar het bijzondere karakter van de groeikernen.

Daartoe wordt een vergelijking gemaakt met andere gemeenten. Deze vergelijking omvat:

- demografische kenmerken, waaronder de bevolkingssamenstelling en het verhuisgedrag;
- kenmerken van de woningvoorraad;
- de aard van de voorzieningen en het voorzieningengebruik;
- de mate van criminaliteit en sociale veiligheid.

De vergelijking moet in het perspectief worden gezien van de groeikern als normale middelgrote stad. De huidige groeikernen zien zichzelf ook graag als een dergelijke stad met de bijbehorende problemen en voordelen. Een gewone middelgrote stad is in hun ogen een complete stad, d.w.z. een stad met alle voorzieningen die bij een dergelijk inwonertal horen.

De centrale vraag is in hoeverre groeikernen ten opzichte van andere gemeentegroepen (nog steeds) een afwijkende categorie vormen. Daarnaast wordt ingegaan op een beperkt aantal ontwikkelingen binnen de steden en worden afzonderlijke groeikernen met elkaar vergeleken.

1.2.2 Vergelijking groeikernen en andere groepen gemeenten

Afgezien van de categorie middelgrote steden (excl. groeikernen) is er nog een aantal andere steden dat in meer of mindere mate voor vergelijking in aanmerking komt.

Daarbij spelen de volgende overwegingen een rol:

- De groeikernen hebben een opvangfunctie gehad voor donorsteden, in het bijzonder voor de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Deze steden hebben bovendien in de jaren tachtig de opvangfunctie in het kader van het compacte stadsbeleid weer teruggenomen.
- De groeikernen concurreerden in de overloopfunctie met als zodanig aangewezen kleinere gemeenten die zich tot voorsteden ontwikkelden en die daardoor het karakter van een forensengemeente kregen. In de voormalige CBS-typologie naar urbanisatiegraad werden deze gemeenten als specifieke forensengemeenten aangemerkt. Dit zijn gemeenten met minder dan 20% agrarische beroepsbevolking en tenminste 30% woonforensen waarvan meer dan 60% van buiten de gemeente afkomstig is (CBS 1986). Het CBS heeft tot begin jaren negentig de typologie aangehouden. Net als de groeikernen beleefden ze een vaak sterke groei en bevinden ze zich in de invloedssfeer van centrale steden. De andere typologie is gebruikt omdat in de nieuwe typologie naar stedelijkheidsgraad de aanduiding 'forensengemeenten' ontbreekt.
- De groeikernen zijn zelf vaak uitgegroeid tot een middelgrote stad. Per 1 januari 1999 hebben elf van de zestien groeikernen 50.000 inwoners of meer. Daarom komt ook de groep middelgrote steden in aanmerking voor een vergelijking. Middelgrote steden zijn steden met meer dan 50.000 inwoners (excl. de vier grote steden en de groeikernen).

Tenslotte wordt zoveel mogelijk een onderscheid gemaakt tussen West-Nederland en overig Nederland. De reden is dat de meeste groeikernen en hun donorsteden in West-Nederland zijn gelegen. West-Nederland bestaat uit Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland.

Het doel van de vergelijking is om het specifieke karakter van groeikernen te bepalen. Daarnaast wordt onderzocht in hoeverre de groeikernen onderling uitwisselbaar zijn. Zijn gemeenten die ooit als groeikern zijn aangewezen tegenwoordig weinig meer dan ex-groeikern? Of zijn er gemeenten die een eigen identiteit hebben ontwikkeld, onafhankelijk van het groeikernenbeleid?

1.2.3 Deelgebieden van groeikernen

Groeikernen hebben in korte tijd veel meer inwoners en woningen gekregen. Dit betekent dat er woonwijken zijn gerealiseerd die de meest recente bouwperiodes vertegenwoordigen.

Dit woningkenmerk gaat samen met het woningkenmerk 'eigendomsverhouding'. In het begin van de jaren tachtig werd de instorting van de koopwoningmarkt gecompenseerd door de bouw van veel huurwoningen. Deze woningen werden in belangrijke mate in de nieuwe wijken van de groeikernen gebouwd (Sociaal en Cultureel Rapport 1990). Recent is gebleken dat de huurmarkt steeds sterker een markt voor lage inkomensgroepen wordt. Daardoor dreigt een onderscheid tussen huren en kopen te ontstaan, waarbij huren geassocieerd wordt met een laag inkomen en kopen met een modaal tot hoog inkomen (Sociaal en Cultureel Rapport 1998).

Dit verband blijkt op zowel individueel als op geaggregeerd niveau (per postcodegebied). Veelal zijn wijken met een laag inkomensniveau ook wijken met huurwoningen (Knol 1999).

Bij het bepalen van de sociale status wordt het inkomensniveau gecombineerd met twee andere centrale sociale eigenschappen: het opleidingsniveau en de positie op de arbeidsmarkt. In SCP-Cahier 152 is de ontwikkeling van de sociale status in de Nederlandse wijken tussen 1971 en 1995 weergegeven (Knol 1998). Daaruit bleek dat de sociale status van wijken met veel naoorlogse huurflats sterk is gedaald. Het is de vraag in hoeverre dit beeld ook in groeikernen kan worden waargenomen.

1.3 Gegevensbronnen

Voor de vergelijking van groeikernen met andere groepen gemeenten en tussen groeikernen onderling zijn zowel reguliere statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) als surveys gebruikt. Daarnaast is gebruik gemaakt van data op postcodeniveau, die tot gemeentegegevens zijn geaggregeerd. De CBS-gegevens zijn grotendeels ontleend aan het geautomatiseerde 'statline'-bestand, waarin gegevens over bevolking, migratie, werkgelegenheid, en geregistreerde criminaliteit zijn opgenomen. Data over het verplaatsingsgedrag zijn afkomstig uit het Onderzoek Verplaatsingsgedrag uit 1995 (OVG'95). Voor gegevens over huishoudenssamenstelling en over de woningvoorraad zijn de surveys van het Woningbehoeftenonderzoek van het CBS gehanteerd, waarbij de edities 1981, 1985, 1989, 1993 en 1998 zijn gebruikt.

Inkomensgegevens zijn ontleend aan het Regionaal Inkomens Onderzoek (RIO), een bestand waarin fiscale gegevens weergegeven worden. Gegevens over opleiding en voorzieningengebruik komen uit het Aanvullend Voorzieningengebruiksonderzoek (AVO), een survey dat om de vier jaar in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wordt uitgevoerd. Van deze survey zijn alle edities (1979, 1983, 1987, 1991, 1993 en 1999) gebruikt. Het AVO bevat gegevens over een groot aantal voorzieningen, maar informatie over een aantal commerciële voorzieningen (winkels en horeca) ontbreekt. Bovendien geeft het AVO geen informatie over de plek waar de voorziening wordt gebruikt. Voor deze informatie moest worden teruggevallen op het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO), een survey met minder respondenten dan het AVO. De TBO's die zijn gebruikt dateren van 1980, 1985, 1990 en 1995. Het voorzieningenniveau kan worden afgeleid uit de Woonmilieudatabases (WMD's). Het gaat hier om een database met gegevens op postcodegebied. De data zijn afkomstig van verschillende leveranciers en zijn verzameld door het bureau ABF in opdracht van het Ministerie van VROM, in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau. Van de WMD is hiervoor alleen de laatste editie (1998) gebruikt. De WMD is daarnaast ook gebruikt als bron voor informatie over afzonderlijke gemeenten. Dit gebeurde door de data naar die gemeenten te aggregeren. Bovendien zijn gegevens over buurten (postcodegebieden) ontleend aan de WMD. Hier is wel gebruik gemaakt van verschillende jaargangen (behalve 1998 ook 1991). Voorts is gebruik gemaakt van het Postcoderegister 1997 (PCR'97), terwijl daarnaast afzonderlijke bestanden van het bureau Geomarkt zijn gebruikt. Deze gegevens zijn overigens op een specifieke manier verzameld. Waar de meeste postcodegegevens registraties betreffen, zijn de data van Geomarkt ontleend aan de bevindingen van een enkele respondent in de directe woonomgeving per postcodegebied van zes cijfers. Bovendien is de informatie 'vloeiend'. Er wordt eens in de vier jaar geïnterviewd, en pas na een periode van vier jaar is het gehele land gedekt. Vervolgens wordt opnieuw begonnen en wordt de oude informatie verwijderd. Daardoor kan het ene postcodegebied zeer recente informatie bevatten, terwijl de gegevens van een ander postcodegebied vier jaar oud zijn.

Sociale veiligheid is een onderwerp dat in de Politie-monitor (PMB) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is gemeten (zowel in 1993, 1995, 1997 als in 1999). Er is daar onderzocht in hoeverre de woonomgeving volgens de perceptie van de bewoners is verloederd (door vernieling, vervuiling, graffiti en dergelijke). Verder is het aantal slachtoffers van delicten (inbraak, bedreiging, autodiefstal, geweldsmisdrijven e.d.) gemeten. Tenslotte komt uit dit onderzoek naar voren in hoeverre mensen zich veilig voelen en of ze bepaalde plekken mijden omdat men deze onveilig vindt.

In deze publicatie worden de oordelen van de respondenten over deze aspecten van sociale veiligheid in een aantal schalen samengevat.

Bij de vergelijking tussen groeikernen en andere gebiedscategorieën is nagegaan hoe de groeikernen zich sinds begin jaren tachtig (toen de steden optimaal van hun groeikernstatus profiteerden) hebben ontwikkeld. Op bepaalde terreinen hebben ontwikkelingen mogelijk een ander karakter aan de groeikernen gegeven, op andere terreinen

was wellicht sprake van een gewone ontwikkeling. Om ontwikkelingen in beeld te krijgen, is bij deze vergelijking gebruik gemaakt van data over verschillende jaren.

1.4 Opbouw van de publicatie

Na deze inleiding volgt in hoofdstuk 2 een overzicht van het voormalige groeikernen-beleid. Vervolgens bevat hoofdstuk 3 een overzicht van de ontwikkelingen in de bevolking en op het terrein van de volkshuisvesting in groeikernen en elders. Daarbij wordt zowel aandacht besteed aan de ontwikkelingen ten tijde van het groeikernen-beleid als daarna. Het vierde hoofdstuk gaat in op het sociale profiel van groeikernen. In dit hoofdstuk staan de veranderingen in werkgelegenheid, opleiding, voorzieningen-niveau en -gebruik centraal. Ook is er aandacht voor de sociale participatie in de groeikernen. Hoofdstuk 5 gaat in op de positie van afzonderlijke wijken in de groeikernen en de ontwikkeling daarin. Daarbij staat de ontwikkeling in het statusniveau centraal. In hoofdstuk 6 wordt een typologie van groeikernen gegeven. Daarin worden afzonderlijke groeikernen ingedeeld in verschillende typen. Alle hoofdstukken zijn voorzien van een paragraaf waarin de voornaamste uitkomsten worden samengevat, en waarin over de daar behandelde thema's een aantal eerste conclusies worden getrokken. Hoofdstuk 7 vat deze verder samen in een samenvattende beschouwing. Een aantal bijlagen sluit de publicatie af.

2 HET GROEIKERNENBELEID

2.1 Inleiding

In de Verstedelijkingsnota (het tweede deel van de Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening (TK 1977) werd het begrip 'groei kern', dat toen al in zwang was, nader gedefinieerd. Volgens deze definitie is een groei kern *'een kern die een sterke groei moet doormaken, vooral ten behoeve van een nabijgelegen (grote) stad, indien deze groei exponentieel groot is in vergelijking met de omvang van die kern zelf'*. Het begrip werd gekoppeld aan een instrumentarium. Gemeenten die officieel als groei kernen waren aangewezen, konden een beroep doen op (extra) rijkssubsidies. In 1979 werden de gemeenten definitief aangewezen, maar daarvoor bestonden er al lijsten van gemeenten die als groei kern konden worden aangemerkt. De als groei kern aangeduide gemeenten konden als zodanig door het leven gaan tot 1988; daarna vervielen (de meeste) extra's voor hen. Een aantal groei kernen bleef echter profiteren van extra rijks gelden ten behoeve van snelle bouw. Deze groei kernen hebben een groeitaak op grond van het huidige nationale ruimtelijke ordeningsbeleid, zoals neergelegd in de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening (Extra) (VINEX) (TK 1991).

In tabel 2.1 is de huidige bevolkingsomvang van de groei kernen weergegeven. Wanneer ervan wordt uitgegaan dat middelgrote steden tussen de 50.000 en 200.000 inwoners hebben, dan blijkt dat de meeste groei kernen inmiddels als middelgrote stad zijn te beschouwen. Van de zestien groei kernen hebben vijf de 50.000-grens nog niet gepasseerd, terwijl drie inmiddels meer dan 100.000 inwoners hebben.

Tabel 2.1 Groei kernen en hun inwonertal per 1999

Alkmaar	93.000
Almere	136.000
Capelle aan den IJssel	64.000
Duiven	25.000
Haarlemmermeer	109.000
Hellevoetsluis	38.000
Helmond	79.000
Hoorn	63.000
Houten	33.000
Huizen	42.000
Lelystad	62.000
Nieuwegein	63.000
Purmerend	68.000
Spijkenisse	72.000
Westervoort	16.000
Zoetermeer	109.000

Bron: CBS

2.2 Het beleid ten aanzien van nieuwe steden in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland

2.2.1 *Verenigd Koninkrijk en Frankrijk*

Het Nederlandse groeikernenbeleid komt voort uit een internationale planningsfilosofie, die is gebaseerd op de tuinstadgedachte, zoals deze aan het einde van de 19e eeuw in Engeland door Howard is ontwikkeld. De tuinstad moest een geïsoleerde, zelfvoorzienende gemeenschap zijn. Daarbij is de bevolkingsomvang van de tuinstad beperkt. De tuinstad is een huwelijk tussen stad en platteland, een stad omgeven door groen. In Engeland zijn twee tuinsteden tot stand gekomen: Welwyn en Letchworth, in de omgeving van Londen.

Na de Tweede Wereldoorlog had Londen te kampen met de gevolgen van bombardementen. Veel gebouwen, waaronder woningen, waren vernietigd, en veel Londenaren hadden geen zelfstandige woonruimte meer. Deze problematiek blies de tuinstadgedachte nieuw leven in. In de buurt van Londen, maar ook in Wales en Schotland zouden New Towns gerealiseerd worden. Daarbij zouden deze niet alleen moeten voorzien in huisvesting, maar ook in werkgelegenheid. Het New Town-programma heeft lang stand gehouden, hoewel er steeds accentverschillen waren. De accentverschillen worden als volgt aangeduid. Vlak na de oorlog waren er de Mark I New Towns, die zich baseerden op Scandinavische architectuur en arcadische landschappen met lage woondichtheden. De Mark II New Towns kwamen op in de jaren zestig, met veel hoogbouw, en een scheiding van verkeerssoorten. In 1967 wordt de New Town, Milton Keynes, ontworpen, de eerste van de Mark III New Towns, waarbij vervoerssystemen de nadruk hebben. In de jaren tachtig verwatert het denken over New Towns en wordt de ontwikkeling van de Engelse binnensteden belangrijk (o.a. Londen Docklands) (Gosling 1989).

De bestuurlijke context van de ontwikkeling van New Towns wijkt af van die van Nederlandse groeikernen. In Groot-Brittannië benoemde de nationale overheid een planningsautoriteit, de Development Corporation, om de New Town te ontwikkelen. Deze werd benoemd door de nationale regering aan wie zij ook verantwoording verschuldigd was. Alle aspecten van stadsontwikkeling werden aan de Development Corporation toevertrouwd: structuurplan, grondaankoop en -verkoop, planning en aanleg van wegen, ontwikkeling van winkelcentra, etc. De betreffende gemeenten werden weliswaar geconsulteerd, maar hadden verder weinig invloed. De planningsautoriteit kreeg een budget in de vorm van een meerjarige lening om de New Town te kunnen ontwikkelen.

Bij de ontwikkeling van de Nederlandse groeikernen was van een planningsautoriteit geen sprake. De lokale overheden, d.w.z. de gemeenten, zorgden voor de ontwikkeling van de nieuwe wijken. Veelal betrof het dorpen die uitgroeiden tot steden, een enkele maal was al een omvangrijke gemeenschap aanwezig die zich in korte tijd verdubbelde of in ieder geval sterk groeide (Alkmaar, Hoorn, Helmond). In tegenstelling tot het Verenigd Koninkrijk hadden de gemeenten zowel de zorg als de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling. Uitzonderingen zijn Almere en Lelystad. In het begin van de

realisatie was hier ook sprake van een soort planningsautoriteit: de Rijksdienst IJsselmeerpolders, resp. het Openbaar Lichaam Zuidelijke IJsselmeerpolders. Dit waren instellingen die door de Rijksoverheid benoemd waren en daar ook verantwoording aan verschuldigd waren.

De Franse 'villes nouvelles' zijn een reactie op de 'grand ensembles', zoals deze onder andere uit de Parijse voorsteden bekend zijn. De grand ensembles bestonden en bestaan uit grootschalige hoogbouwcomplexen, die voor een deel eerdere krottenwijken (bidonvilles) ter plekke vervingen. De woonomgeving is weinig aantrekkelijk: er zijn nauwelijks voorzieningen (groen, spelvoorzieningen, winkels) en er is geen werkgelegenheid. Zowel de onaantrekkelijke hoogbouw (Franse sociale woningbouw) als het woonmilieu leidden tot een sociale neergang van deze wijken. Ze worden beschouwd als een planologische fout, die de Franse planners in de villes nouvelles niet meer wilden maken. Vandaar dat in deze steden wel aandacht is voor het woonmilieu, voor voorzieningen en voor werkgelegenheid.

Daarmee komt het concept voor de ville nouvelle sterk overeen met dat van de Nederlandse groeikern, waar een 'wervend woonmilieu' moest worden gerealiseerd.

Ook de bestuurlijke verhoudingen bij de ontwikkeling van de Nederlandse groeikernen vertonen grote gelijkenis met die van Frankrijk. Ondanks het sterke centralisme in dat land werd de gemeente aanspreekpunt en verantwoordelijke voor de ontwikkeling van de 'ville nouvelle'. Voorafgaand aan deze verantwoordelijkheid ging wel de aanwijzing. Die aanwijzing was een nationale zaak, en met de aanwijzing zorgde de nationale overheid ook voor voldoende fondsen voor de ontwikkeling. De Franse staat werd daarbij geadviseerd door een centrale commissie voor de nieuwe steden (Groupe Central des Villes Nouvelles). Deze commissie oordeelde o.a. over de vraag of budgetten voor de verschillende programma-onderdelen wel pasten in de nationale en regionale ontwikkelingspolitiek. Mede op grond van dat oordeel werden de nationale budgetten voor de afzonderlijke villes nouvelles opgesteld (Van Leeuwen 1989).

Anders dan in Nederland werd voor elke 'ville nouvelle' door de Franse staat een aparte ontwikkelingsmaatschappij (Etablissement Public d'Aménagement (EPA)) opgericht. In deze ontwikkelingsmaatschappij kwam de lokale verantwoordelijkheid goed tot uiting: de bestuursvoorzitter is een lokale ambtenaar. Niettemin zijn behalve de gemeente ook de regio, het departement en de Franse staat vertegenwoordigd.

Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk hebben gemeen dat de meeste groeikernen/New Towns/Villes Nouvelles gerealiseerd zijn voor de opvang van bevolking in het meest bewoonde deel van het land (Randstad, Londen, Parijs), terwijl daarnaast dergelijke steden ook in de regio zijn gerealiseerd. In Nederland werden groeikernen aangewezen om de groei van Eindhoven en Arnhem op te vangen. In het Verenigd Koninkrijk kwamen New Towns ook in Wales en Schotland tot stand, terwijl Frankrijk behalve in de Parijse regio ook Villes Nouvelles in de omgeving van Lille, Lyon en Marseille realiseerde.

In het Verenigd Koninkrijk ontwikkelde men de Londense New Towns buiten de conurbatie. In Frankrijk kwamen de Parijse Villes Nouvelles daarentegen binnen de conurbatie terecht. In Nederland kwam een tussenvorm tot stand. De meeste groeikernen kwamen volgens plan op de zgn. uitstralingsassen buiten de Randstad terecht, waarvan een aantal echter op dusdanig korte afstand van de centrale stad dat ze tot de Randstad gerekend worden. Bij gebrek aan ruimte op een uitstralingsas werd een enkele groeikern (Zoetermeer) binnen het gebied van de Randstad gerealiseerd (Rubenstein 1978).

2.2.2 Het groeikernenbeleid in Nederland.

Faludi en Van der Valk (1990) geven een overzicht van het ontstaan van het groeikernenbeleid in Nederland. In hun beschrijving van de eerste naoorlogse ontwikkelingen stellen zij dat de basis voor het groeikernenbeleid in het rapport 'De ontwikkeling van het Westen des Lands' werd gelegd, dat in 1958 werd uitgebracht door de toenmalige Rijksdienst voor het Nationale Plan (de voorloper van de Rijksplanologische Dienst). In deze nota wordt gepleit voor het openhouden van het Groene Hart, het behoud van niet te grote, historische centra op de stedelijke ring rond dit hart als 'blijvende en ruimtelijk apart gelegen zwaartepunten', en expansie van de Randstad in uitwaartse richting. De opvang van de 'overtollige bevolking' van de agglomeraties van de historische steden, de zgn. overloop, moet plaatsvinden in overloopkernen op ca. 15 km afstand van deze grote steden. Op grond van deze ideeën, die later enigszins werden uitgewerkt in de Eerste en Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening, ontstond het ontwerp voor wat Faludi en Van der Valk de pré-groeikern Zoetermeer noemen. In de Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening uit 1966 wordt aangegeven dat Zoetermeer rond 2000 zo'n 120.000 inwoners kan herbergen (terwijl de gemeente Zoetermeer zelf in een structuurplan van twee jaar daarvoor uitging van 100.000). Daardoor ontstond in deze gemeente een enorme bouwinspanning en zijn in de jaren zeventig, tachtig en negentig van de 20e eeuw de uitbreidingsmogelijkheden maximaal uitgebuit.

Het daadwerkelijke groeikernenbeleid ontstond in de jaren zeventig, toen er meer suburbanisatie in Nederland kwam dan in de toenmalige nationale ruimtelijke nota, de Tweede Nota, was voorzien. In deze nota werd het principe van de 'gebundelde deconcentratie' ingevoerd. Twee overwegingen speelden daarbij een rol. Enerzijds was er veel aandacht voor het wonen in een eengezinswoning aan de randgebieden van de grote steden, waar de voordelen van het stedelijk leven gecombineerd konden worden met die van een rustige woonsfeer buiten. Anderzijds was er – om teveel ruimteconsumptie te voorkomen – ook concentratie nodig. Het principe van de 'gebundelde deconcentratie' had tot gevolg dat ook in de meer landelijke delen in de omgeving van de grote stad groei mogelijkheden aanwezig werden geacht. Voor veel centrumdorpen ligt de groei boven de 1% (tot ca. 1,4%), elders werd het maximum op 1% gesteld. Niettemin bleek deze maximumnorm vaak overschreden te worden. Er was onvoldoende medewerking van lagere overheden die veelal een eigen interpretatie aan de norm gaven (niet 1% van de bevolking, maar van de woningvoorraad; wel 1% van de bevolking, maar dan daarnaast ook nog bouwen t.b.v. gezinsverdunding).

Verder maakte het volkshuisvestingsbeleid via contingentering bouw op veel plaatsen mogelijk: ook in de jaren zeventig was het volkshuisvestingsbeleid nog vooral gericht op het oplossen van de woningnood (Knol 1996).

Regionale initiatieven om dit suburbanisatieproces weer om te vormen tot een proces van gebundelde deconcentratie vonden in 1972 steun van het Rijk, toen de Nota Volkshuisvesting verscheen. In deze nota wordt voor het eerst het begrip 'groeikern' gebruikt. Dit begrip had vanaf het begin een instrumentele betekenis. Dat wil zeggen: aanwijzing tot groeikern schept de verplichting tot de bouw van een bepaald aantal woningen in een wervend suburbaan woonmilieu. Daartegenover staat het recht van de betrokken gemeente op bijzondere uitkeringen. Op Rijksniveau werd een coördinatieorgaan ten behoeve van de ontwikkeling van de groeikernen ingesteld, de Interdepartementale werkgroep knelpunten woningbouw, die in 1977 werd herdoopt tot Interdepartementale Coördinatiecommissie voor de ontwikkeling van groeikernen en groeisteden (ICOG), aldus uitdrukking gevend aan de algemene problematiek van de groeikernen. In deze commissie waren tien departementen vertegenwoordigd¹. De commissie heeft onder meer krachtig gepleit voor de uitbouw, en vanaf 1980 voor het handhaven van het specifieke rijksinstrumentarium voor de groeikernen:

- 100% subsidiëring van de aanleg van interne hoofdinfrastructuur (een regeling van VRO(M))
- locatiesubsidies om de overblijvende grondkosten weg te werken (een regeling van VRO(M))
- Rijkswegenfonds voor groeikernen (Verkeer en Waterstaat)
- bijdrage verkeers- en vervoersvoorzieningen (Verkeer en Waterstaat) verbetering regionale infrastructuur (Economische Zaken; tot 1981)
- zogenaamd voorwaarden scheppend beleid voor de vestiging van bedrijven (Economische Zaken; na 1981)
- bijdrage aanlegkosten nieuwe industrieterreinen (Economische Zaken; 1977-1981)
- premiereregeling stimulering ontwikkeling Lelystad (Economische Zaken; 1986-1990)
- Investeringsregeling, Ruimtelijke Ordeningstoelage (Economische Zaken; 1978-1984)
- compensatiemaatregel Wet Investeringsrekening/ruimtelijke ordeningstoelage (VRO(M))
- Bijzonder Regionaal Welzijnsbeleid (VRO(M)/CRM; 1969-1983)
- multifunctionele accommodaties (VRO(M)) 1976-1983)
- prioriteit scholenbouw (Onderwijs en Wetenschappen 1976)
- openluchtrecreatievoorzieningen (CRM; 1976)
- bijdrageregeling verplaatsingskosten (Sociale Zaken 1978)
- subsidie voor de stadsreconstructie (VROM-RPD)
- financiering woningbouw en premiebouw (VROM-CDV)
- verfijning groeikernen van de uitkering uit het gemeentefonds (Financiën/ Binnenlandse Zaken 1975).

De hoogtijjaren van het groeikernenbeleid lagen rond 1980. In deze jaren werd ook de economische recessie zichtbaar: de tweede oliecrisis in 1979, de instorting van de koopwoningenmarkt, een zuinig financieel beheer (Bestek '81). De zuinigheid drukte zich niet alleen in financieel opzicht uit. Zuinigheid werd ook in ruimtelijke zin door planologische en stedenbouwkundige vakkringen gewaardeerd. Behalve naar wervende suburbane woonmilieus in groeikernen moest ook gezocht worden naar bouwplaatsen in en aan de grote steden. Daarbij werd steeds vaker de voorkeur gegeven aan de oude concentrische stadsuitbreiding. Toch vond de Rijksoverheid eind jaren zeventig nog dat de groeikern niet gemist kon worden in de strijd tegen de suburbanisatie en voor de opvang van de onvermijdelijke overloop. Alleen in de groeikernen kon men voldoen aan de evidente vraag naar een woning in het groen. Wel moesten de woon-werkbalansen van de groeikernen evenwichtiger worden. Daartoe moest de bedrijvigheid in de groeikernen worden gestimuleerd.

Het succes van het groeikernenbeleid (de groeikernen groeiden ook werkelijk; zie § 3.1) ging gepaard met negatieve neveneffecten voor de grote steden: onder andere een daling van het inwonertal en een verminderd draagvlak voor voorzieningen, het wegtrekken van werkgelegenheid uit die steden, een selectieve migratie van welgestelden, middengroepen en gezinnen met kinderen.

Daarnaast kwam er kritiek op de situatie in de groeikernen zelf, in het bijzonder op de gevolgen van de snelle groei: monotonie in de woningbouw en woonomgeving, een geringe sociale cohesie in de woongebieden en een onevenwichtige bevolkingsopbouw naar leeftijd.

Tenslotte ondervonden de grote steden nog negatieve gevolgen van de trek naar andere, kleinere suburbane gemeenten. Al deze verschijnselen leidden ertoe dat in de ruimtelijke ordening nog sterker werd ingezet op de groei in en nabij de grote steden.

Bovendien bleek dat het bouwen in groeikernen niet goedkoper was dan bouwen in de stad (in het kader van stadsvernieuwing), zij het ook niet duurder. De Vries et al (1984) concluderen dat de kosten voor de overheid van het bouwen van een wijk in een groeikern vrijwel gelijk zijn aan die van een stadsvernieuwingswijk. Wel zijn er verschillen in de kosten van de onderscheiden componenten. In de stadsvernieuwingsgebieden is de realisering van woningen en welzijnsvoorzieningen duurder. Ook zijn er investeringsgebonden uitgaven die er in de groeikernen vrijwel niet zijn, zoals verwerving. De groeikern heeft hogere kosten bij de realisatie van nieuwe voorzieningen, zoals onderwijs, openbare werken en overheidsvoorzieningen.

Verder voorzagen de vier grote steden na de jaren zestig en zeventig mogelijkheden in de eigen gemeente. Het concept 'compacte stadsbeleid' had zijn oorsprong in deze gemeenten. Door stadsvernieuwing, verdichting en uitbreiding aan de rand van de stad kon de positie van de grote stad verstevigd worden. De mogelijkheden die werden voorzien zijn in de jaren tachtig ook daadwerkelijk benut en leidden bij de stadsbesturen tot de opvatting dat er geen behoefte meer bestond aan overloop. In de Structuurschets voor de Stedelijke Gebieden (beleidsvoornemen 1983; regeringsbeslissing 1985) nam de regering de visie van de steden grotendeels over.

De schets bevatte het volgende pleidooi voor een intensiever ruimtegebruik in de grote steden:

- een zodanig stadsvernieuwingsbeleid dat een zo gering mogelijk verlies aan woningen, bedrijfs- en andere gebouwen plaatsvindt;
- het opvullen van open gaten in het stedelijk gebied;
- het benutten van buiten gebruik geraakte bedrijfsterreinen, kazerneterreinen en spoorwegemplacements.

Dit pleidooi had in eerste instantie betekenis voor groeikernen die op enige afstand van de centrale steden liggen. Deze 'buitenstadsgewestelijke' groeikernen hadden in die tijd onder meer met leegstand van woningen te kampen. De Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening bepleitte daarom extra compensatie voor deze gemeenten bij de snelle afbouw van de groeikernstatus (RARO 1987). De buitenstadsgewestelijke gemeenten Hellevoetsluis, Alkmaar en Hoorn verloren namelijk meteen de groeikernstatus, terwijl de taakstelling van de overige van een einddatum werd voorzien. Voor de meeste gemeenten was dit 1990 of enige jaren daarna. Daarbij werd alleen een deel van het instrumentarium in stand gehouden en werden de bedragen in het kader van de bezuinigingen verder verlaagd. (Faber 1997).

De negatieve houding van het Rijk ten opzichte van de groeikernen werd nog versterkt door de slechte financiële situatie van verschillende groeikernen. Halverwege de jaren tachtig bleken alleen Zoetermeer, Nieuwegein en Haarlemmermeer een goede financiële positie te hebben. De oorzaken hiervan lagen in de onstuimige groei eind jaren zeventig, in de afschaffing van het zgn. flankerend beleid (het specifieke groeikerninstrumentarium), en in de regeringsbezuinigingen op de financiële middelen voor gemeenten in het algemeen. Verder had het instorten van de koopwoningenmarkt tot gevolg dat gemeenten (overigens niet alleen de groeikernen) veel in de sociale sector gingen bouwen. Dit had met name in de groeikernen een sterke instroom van weinig koopkrachtige huishoudens tot gevolg, die op den duur tot hoge uitgaven in de sfeer van de sociale zekerheid leidden (gemeenten moeten de bijstandswet uitvoeren, en een deel van de bijstand die rechthebbenden toegekend krijgen uit eigen middelen betalen) (Faber 1997; Giebels en De Leeuw 1985).

In 1991 verscheen de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening (Extra), momenteel beter bekend als VINEX. De nog resterende taakstellingen van gemeenten die formeel nog steeds een groeikernstatus hadden, werden onderdeel van een breder beleid. Ten behoeve van de Nederlandse stadsgewesten moesten woningen worden gerealiseerd in en nabij de centrale steden, waarbij in het kader van de compacte stadsgedachte nog steeds nabijheid ten opzichte van de centrale stad de voorkeur had. Niettemin bleek de behoefte aan woningen zo groot dat de centrale stad en directe omgeving niet altijd voldoende woningen konden realiseren. Verschillende groeikernen kwamen in meer of mindere mate in aanmerking voor de realisering van zgn. Vinex-locaties. In de VINEX zelf wordt onderscheid gemaakt tussen voorkeursrichtingen van nieuw stedelijk gebied 1995-2005, eventuele ontwikkelingsrichtingen 1995-2004, en alternatieve ontwikkelingsrichtingen na 2005. Voor de groeikernen Almere, Haarlemmermeer en Houten noemt de nota voorkeursrichtingen. Ten behoeve van deze locaties werd ook

een instrumentarium ontwikkeld, waaronder de mogelijkheid tot het verstrekken van zgn. Locatiesubsidie. Daarbovenop kwam een subsidieregeling voor grote bouwlocaties, alsmede een subsidie voor bodemsanering, indien noodzakelijk. Het subsidiebedrag en het betaalritme werden vastgelegd in een convenant tussen het Rijk en de gemeente die de Vinex-locatie moest ontwikkelen. In de convenants, die een looptijd kregen van 1995 tot 2004, werden ook nadere prestatieafspraken opgenomen (Faber 1997).

2.3 Conclusies

Het beleid ten aanzien van groeikernen staat in het teken van het idee van de 'gebundelde deconcentratie', dat jarenlang het ruimtelijke orderings-denken heeft gedomineerd. Daarbij zijn de groeikernen bedoeld voor een bundeling van woningen met attractieve woonmilieus, die kunnen concurreren met woonmilieus in de omliggende suburbane dorpen. Het concept van de gebundelde deconcentratie en van de groeikern lijkt een uiting te zijn van Nederlands anti-grootstedelijk denken, maar wel stedelijk denken. Grootstedelijke ontwikkelingen in de Randstad moesten worden voorkomen, en de groei van de bevolking van de grote steden moest worden afgeleid naar nieuw te realiseren middelgrote steden. Het leidt tot een beeld van Nederland als een land van steden, in plaats van Nederland-stedenland.

De ontwikkeling van deze nieuwe middelgrote steden verliep in een periode van toenemende welvaart, met name in de jaren zeventig. Toen deze welvaart afnam, kwam er oog voor zuinigheid, niet alleen in financieel maar ook ruimtelijk opzicht.

Eenzijds bleken in de jaren tachtig de grote steden over meer (ruimtelijke) middelen te beschikken dan zij zelf hadden voorzien, anderzijds werd als gevolg van financiële zuinigheid het groeikerneninstrumentarium (specifieke financiële rijksregelingen voor de groeikernen) teruggetrokken.

De ontwikkeling is niet specifiek Nederlands: ook in het Verenigd Koninkrijk verschoof medio jaren tachtig de aandacht van de New Town naar de binnensteden. Niettemin konden verschillende groeikernen in het kader van het nieuwe nationale verstedelijkingsbeleid blijven groeien, zij het onder een ander regime. In het kader van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening werden convenants tussen Rijk en gemeenten, waaronder een aantal groeikernen, gesloten op grond waarvan budgetten voor groei in zgn. Vinex-wijken werden vastgesteld.

Noot

- 1 Deze departementen waren: Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Binnenlandse Zaken, Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk, Economische Zaken, Financiën, Onderwijs en Wetenschappen, Verkeer en Waterstaat, Volksgezondheid en Milieuhygiëne, Sociale Zaken, en Landbouw en Visserij

3 DEMOGRAFIE EN WONINGVOORRAAD IN DE GROEIKERNEN

3.1 Bevolkingsgroei

Groeikernen – de naam zegt het – zijn bedoeld om te groeien. Die groei moet primair plaatsvinden door een toename van de bevolking. Die bevolking is afkomstig uit recruiteringsgebieden, ook wel donorsteden genoemd (Van Geenhuizen et al. 1981). De volgende gebieden kunnen worden onderscheiden die inwoners voor de groeikernen (hadden) moeten leveren:

- Rijnmond (Spijkenisse, Capelle aan den IJssel, Hellevoetsluis);
Haagse Agglomeratie (Zoetermeer);
- Regio Utrecht (Nieuwegein, Houten);
- Noordvleugel Randstad, Amsterdam (Hoorn, Huizen, Alkmaar, Purmerend, Almere, Haarlemmermeer, Lelystad).

Voor de niet in de Randstad gelegen groeikernen, Helmond en Duiven-Westervoort, geldt dat de bevolking afkomstig is uit de nabijgelegen grootstedelijke agglomeraties (resp. Eindhoven en Arnhem).

De verschillende bij het groeikernenbeleid betrokken overheden streefden een maximale bevolkingsomvang van de groeikernen na. Zo wenste het Rijk in 1972 dat de gemeente Zoetermeer in 1990 100.000 inwoners zou hebben. De gemeente zelf conformeerde zich toen aan dit streven. Voor Spijkenisse gaf het Rijk in 1972 een taakstelling van 50.000 inwoners, zonder een finale datum te noemen. De gemeente deed dat wel, maar komt op andere inwonertallen uit (in 2000: 60.500).

Hoewel enkele gemeenten (Alkmaar, Helmond) op het moment dat ze de status van groeikern kregen al een redelijk omvangrijke bevolking hadden, hebben de meeste zich toch van een dorp tot een middelgrote stad ontwikkeld. In de periode 1970-1985 groeiden alle gemeenten met een groeikernstatus fors. Er is wel een verschil tussen de verschillende gemeenten. Bloemberg et al. (1986) concluderen dat Almere, Lelystad, Zoetermeer en Nieuwegein de snelste groeiers waren. De minst snelle groei werd waargenomen in de niet in de Randstad gelegen gemeenten Helmond, Duiven en Westervoort (Faludi en Van der Valk 1990: 109).

Tabel 3.1 bevestigt deze bevinding nog eens en laat zien dat de groei zich ook heeft doorgezet nadat de steden eind jaren tachtig formeel geen groeikern meer waren. Wel vertraagde de groei na 1985 in overeenstemming met de statusverandering. Niet alleen de groeikernen lieten een vertraagde groei zien, ook de meer landelijke forensengemeenten. Daartegenover stond de groei van de middelgrote en de grote steden in deze periode. Naar alle waarschijnlijkheid liet het compacte stadsbeleid zijn sporen na. Gebouwd werd er in en aan de steden met een bevolkingsaanwas als gevolg.

Tabel 3.1 Huidige bevolking en toename van de bevolking, in de afzonderlijke groeikernen en in de onderscheiden gebiedscategorieën

	aantal inwoners	toename	toename	toename	toename
	1999 (x 1.000)	1975-1985 (1975=100)	1985-1999 (1985=100)	1995-1999 (1995=100)	1975-1999 (1975=100)
Alkmaar	93	133	109	100	144
Almere	136		338	130	412 ^a
Capelle aan den IJssel	64	157	119	106	186
Duiven	25	147	210	104	307
Haarlemmermeer	109	123	129	105	159
Hellevoetsluis	38	234	122	103	286
Helmond	79	104	128	108	133
Hoorn	63	224	122	103	274
Houten	33	215	201	107	433
Huizen	42	152	112	100	171
Lelystad	62	145 ^b	109	101	158 ^b
Nieuwegein	63	270	115	108	309
Purmerend	68	156	141	105	219
Spijkernisse	72	193	126	102	242
Westervoort	16	216	138	101	299
Zoetermeer	109	195	136	104	265
Groeikernen (totaal)	1.072	182	137	107	248
Overige gebiedscategorieën					
Forensengemeenten-West	1.298	114	114	103	130
Forensengemeenten-overig	450	109	96	89	104
Middelgrote steden-West	1.484	100	109	103	109
Middelgrote steden-overig	2.818	105	112	107	118
Grote steden	1.993	91	104	100	94
Nederland	15.760	106	109	102	116

a Almere: groei t.o.v. 1984.
b Lelystad groei t.o.v. 1980.

Bron: CBS (Statline/DPG) diverse jaren, SCP-bewerking

De afgelopen vijf jaar is het verschil in de (relatieve) bevolkingsgroei tussen de verschillende gebiedscategorieën duidelijk kleiner dan daarvoor. De bevolkingsgroei in de groeikernen is ongeveer gelijk aan de groei in de middelgrote steden buiten het westen van Nederland. De overige gebiedscategorieën worden gekenmerkt door een kleinere toename of zelfs een afname van de bevolking. Van de groeikernen steekt alleen Almere er met kop en schouders bovenuit door een bevolkingsgroei van 30% in 1999 ten opzichte van 1995.

Kennelijk is er alleen een naijl-effect van de groei vlak na het beëindigen van de groeikernstatus geweest. In de meeste steden is de huidige ontwikkeling niet langer spectaculair te noemen.

3.2 Ontwikkelingen in de samenstelling van de bevolking

3.2.1 Leeftijdsopbouw

Behalve een streven naar een (fors) groter aantal inwoners zijn er ook andere wensen met betrekking tot de bevolking. Dan gaat het echter vooral om wensen op lokaal niveau. In veel groeikernen streeft men naar een evenwichtige bevolkingssamenstelling. Onder andere probeert men de leeftijdsopbouw zoveel mogelijk gelijk te laten lopen aan de landelijke of de regionale (Van Geenhuizen et al. 1981). In de groeikernen wijkt die nog maar weinig af van de landelijke. Er is alleen nog enig verschil in de aandelen van de hoogste en de laagste leeftijdsgroep (tabel 3.2).

Tabel 3.2 Bevolking naar leeftijd, per gebiedscategorie, 1999 (in procenten)

	0-19 jaar	20-39 jaar	40-64 jaar	≥ 65 jaar	totaal
groeikernen	27	31	32	10	100
forensengemeenten-West	25	27	34	14	100
forensengemeenten-overig	24	26	35	15	100
middelgrote steden-West	23	32	30	15	100
middelgrote steden-overig	23	33	30	14	100
grote steden	21	36	29	14	100
Nederland	24	31	31	14	100

Bron: CBS (DPG'99) SCP-bewerking

Empirische gegevens tonen aan dat de groeikernen in de jaren zeventig en tachtig een jonge bevolking hebben, en daarmee afwijken van Nederland als geheel. Wel doet zich vanaf het einde van de jaren zeventig tot in de jaren tachtig ontgroening voor. In het bijzonder neemt de jongste leeftijdscategorie (0-14 jaar) verhoudingsgewijze in omvang af. Vergrijzing is echter in deze periode nog nauwelijks waarneembaar (Bloemberg et al. 1986).

Zowel vergrijzing als ontgroening hebben zich na de jaren zeventig voortgezet (tabel 3.3).

Gerelateerd aan de ontwikkeling in de andere gebiedscategorieën blijkt het volgende. Er is een tweedeling tussen enerzijds de forensengemeenten en anderzijds de grote en middelgrote steden. De positie van de groeikernen zit hier tussen in maar neigt meer naar die van de forensengemeenten. De forensengemeenten en (in wat mindere mate) de groeikernen vergrijsden tussen 1975 en 1999 sterker dan de grote en middelgrote steden. Daarbij is de toename van het aantal 65-plussers (en dus de 'echte' vergrijzing) in de groeikernen pas halverwege de jaren tachtig op gang gekomen.

Ook bij de andere leeftijdscategorieën binnen de groeikernen is halverwege de jaren tachtig sprake van een omslagpunt. Rond 1985, ten tijde van het afbouwen van het groeikernenbeleid, is de afname van het aandeel van de categorie 20-39-jarigen begonnen en tegelijkertijd de toename van het aandeel van de twee hoogste leeftijdscategorieën. In alle gebiedscategorieën neemt de laatste jaren het percentage 20-39-jarigen af en het percentage 40-64 jarigen en 65-plussers (de grote steden uitgezonderd) toe.

Tabel 3.3 Ontwikkeling van de bevolking naar leeftijd tussen 1975 en 1999, per gebiedscategorie (toe- en afname in %-punten t.o.v. aandeel in 1975)

	0-19 jaar	20-39 jaar	40-64 jaar	≥ 65 jaar
groeikernen	-9	-2	9	3
forensengemeenten-West	-11	-2	8	4
forensengemeenten-overig	-13	-3	10	5
middelgrote steden-West	-9	2	3	4
middelgrote steden-overig	-10	3	4	3
grote steden	-5	7	-1	-1
Nederland	-10	1	6	3

Bron: CBS (Statline/DPG, diverse jaren) SCP-bewerking

In de verschillende groeikernen is de leeftijdsopbouw van de bevolking ongeveer gelijk. Het aandeel van de jongste leeftijdscategorie ligt in de meeste gemeenten tussen de 25% en 30%, terwijl hier anderzijds een beginnende of soms al iets verder voortschrijdende vergrijzing waarneembaar is (met percentages 65+ers van 10% en hoger). Daarnaast is er een aantal kernen met een extreem jeugdige bevolkingsopbouw. Het gaat daarbij om gemeenten in het midden of oosten van het land, en om Almere. Zoals al eerder naar voren gekomen is, wijkt Almere toch al van de overige groeikernen af, door een blijvend sterke groei van bevolking en woningvoorraad. Aangenomen mag worden dat deze groei zijn weerslag op de leeftijdsopbouw heeft gehad (zie ook bijlage B, tabel B1).

De conclusie is dat veel groeikernen qua leeftijdsopbouw op elkaar lijken, maar dat zich daarnaast een aantal uitzonderingen voordoet.

3.2.2 Huishoudenssamenstelling

In de groeikernen is het aandeel paren met kinderen en het aandeel eenoudergezinnen in 1998 duidelijk groter dan het landelijk gemiddelde. Bovendien is het groter dan in de meeste overige gebiedscategorieën. Een hiermee gepaard gaand verschijnsel is dat het aandeel eenpersoonshuishoudens in de groeikernen relatief klein is.

Niettemin neemt ook het aandeel alleenstaanden in de groeikernen sterk toe.

Wanneer de groeikernen worden vergeleken met de andere gebiedscategorieën blijkt het volgende:

Vanaf 1981 is er *overal* sprake van een toename van het aandeel eenpersoonshuishoudens. In de groeikernen heeft deze toename zich grotendeels tussen 1981 en 1985 voltrokken, na 1985 is de groei van dit huishoudentype hier ten opzichte van de overige gebiedscategorieën klein.

Ook het aandeel paren zonder kinderen is gedurende de periode 1981-1998 in de meeste gebiedscategorieën (uitgezonderd de grote steden) toegenomen. In de groeikernen is de toename in vergelijking tot de overige categorieën het kleinst. De toename van het aandeel eenpersoonshuishoudens en paren zonder kinderen is in alle gebiedscategorieën gepaard gegaan met een afname van het aandeel gezinnen met kinderen. Wat het aandeel eenoudergezinnen betreft, is er onderscheid te maken tussen de grote steden en de groeikernen enerzijds en de overige gemeenten anderzijds. In de grote steden en in de groeikernen is het aandeel eenoudergezinnen gedurende de periode 1981-1998 toegenomen, in de overige gebieden afgenomen (tabel 3.4).

Tabel 3.4 Huishoudens naar huishoudenssamenstelling, diverse gebiedseenheden (in procenten)

	1981	1985	1989	1993	1998
groeikernen					
eenpersoonshuishouden	17	25	27	26	28
paar zonder kind	27	27	27	30	30
paar met kind	52	42	40	38	36
eenoudergezin	4	6	6	6	6
totaal	100	100	100	100	100
grote steden					
eenpersoonshuishouden	39	46	49	50	52
paar zonder kind	27	24	24	24	22
paar met kind	28	22	19	19	18
eenoudergezin	6	8	8	7	8
totaal	100	100	100	100	100
west Nederland (excl. groeikernen en grote steden)					
eenpersoonshuishouden	22	26	28	29	31
paar zonder kind	26	27	29	32	32
paar met kind	46	42	38	35	33
eenoudergezin	6	5	5	4	4
totaal	100	100	100	100	100
overig Nederland					
eenpersoonshuishouden	22	25	27	29	31
paar zonder kind	25	26	28	31	33
paar met kind	48	44	40	36	32
eenoudergezin	5	5	5	4	4
totaal	100	100	100	100	100
Nederland (totaal)					
eenpersoonshuishouden	25	29	31	32	34
paar zonder kind	26	26	28	30	31
paar met kind	44	39	36	33	30
eenoudergezin	5	6	5	5	5
totaal	100	100	100	100	100

Bron: CBS (WBO'81-'98) SCP-bewerking

Tabel 3.4 is gebaseerd op data uit het WBO. Deze data zijn niet gemeentelijk uit te splitsen. Voor een vergelijking tussen gemeenten moet worden teruggevallen op andere bestanden. Derhalve is gebruik gemaakt van het bestand van Geomarktprofiel, dat postcodes als basis heeft. Om gemeentelijke cijfers te benaderen is een gewogen gemiddelde van de gegevens per postcode berekend. De weegfactor is het aantal huishoudens.

In de meeste groeikernen blijkt ongeveer een kwart van het aantal huishoudens uit gezinnen met jonge kinderen te bestaan. Jonge alleenstaanden maken in het algemeen in beperkte mate deel uit van de samenlevingen van de groeikernen. Ook het aandeel oudere alleenstaanden ligt in veel groeikernen op hetzelfde lage niveau, evenals het

aandeel oudere jongeren en oudere paren. Wel zijn er steeds afwijkingen in enkele groeikernen te bespeuren, waar het beeld heel anders is. Zo varieert het aandeel gezinnen met jonge kinderen tussen de 21% en 34%, en het aandeel oudere paren tussen de 23% en de 30% (bijlage B, tabel B2).

3.2.3 Allochtonen

In deze paragraaf staat de categorie 'personen uit etnische minderheden' (hierna 'allochtonen' genoemd) centraal. Deze groep is vooral in de grote steden sterk oververtegenwoordigd (Tesser et al. 1999). Hier zijn allochtonen weer in specifieke, veelal oudere wijken geconcentreerd. Deze concentratie levert als contramale een beeld op van volledig autochtone (suburbane) gebieden in de omgeving van die steden, waaronder de groeikernen. In hoeverre is dit beeld juist?

Tabel 3.5 Percentage allochtonen beperkte definitie, per gebiedscategorie (1998)^a

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
% allochtonen	13,0	8,2	5,5	13,7	12,1	32,5	11,6
waarvan							
uit EU-land	13,8	23,3	26,5	14,1	18,7	9,9	16,9
uit Turkije	7,5	6,9	9,6	19,7	20,5	15,7	15,4
uit Marokko	8,9	7,8	3,2	13,8	10,0	17,6	12,8
uit Suriname	21,6	9,7	4,5	9,5	6,8	24,1	14,1
uit N-Antillen	6,8	2,8	2,4	4,1	4,4	4,2	3,9
uit Indonesië	15,2	19,4	23,9	13,9	14,8	5,8	11,9
uit overige landen	26,2	30,1	29,9	24,9	24,8	22,7	25,0

a Deze tabel bevat cijfers over allochtonen van de eerste en de tweede generatie volgens de beperkte definitie vanaf 1997. Personen worden gerekend tot allochtonen van de eerste generatie volgens de beperkte definitie als zijzelf en tenminste één van de ouders in het buitenland zijn geboren. De eerste generatie is gerubriceerd naar geboorteland. Personen worden gerekend tot allochtonen van de tweede generatie volgens de beperkte definitie als zijzelf in Nederland en beide ouders in het buitenland zijn geboren. De tweede generatie is gerubriceerd naar het geboorteland van de moeder. Tot de landen van de Europese Unie (EU-landen) behoren: België, de Bondsrepubliek Duitsland, Denemarken, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Overige landen: anders dan EU-landen, Turkije, Marokko, Suriname, de Nederlandse Antillen+Aruba of Indonesië (CBS-stalline).

Bron: CBS (Statline'98) SCP-bewerking

Het percentage allochtonen in de groeikernen is iets hoger dan het landelijk gemiddelde. Ten opzichte van de overige gebiedscategorieën nemen de groeikernen samen met de middelgrote steden een middenpositie in. Aan de ene kant staan de forensengemeenten met relatief minder allochtonen, aan de andere kant de grote steden met meer allochtonen.

Het percentage Surinamers en Antillianen in de groeikernen is vergeleken met vrijwel alle andere gebiedscategorieën hoog. Alleen de grote steden kennen een groter aandeel Surinamers. Verder is het percentage Turken en Marokkanen in de groeikernen – evenals in de forensengemeenten – relatief laag in vergelijking tot de overige gebiedscategorieën (tabel 3.5).

Bij een uitsplitsing van de gebiedscategorie groeikernen naar de afzonderlijke gemeenten blijkt het aandeel allochtonen in Almere, Lelystad, Zoetermeer en Capelle aan den IJssel het grootst (bijlage B, tabel B3). Het grote aandeel Surinamers onder de allochtonen in de gehele gebiedscategorie groeikernen is voornamelijk te danken aan een groot aandeel Surinamers in Almere en Zoetermeer. In beide gemeenten maakt het aantal Surinamers bijna een derde van alle allochtonen en ca. 5% van de totale bevolking uit. Het ziet er dus naar uit dat er op het kenmerk etniciteit meer variatie is tussen de groeikernen dan op andere demografische kenmerken.

Naast deze verschillen blijken er ten aanzien van de andere groepen ook nog wat markante verschillen. Zo valt op dat behalve Capelle aan den IJssel ook Zoetermeer een groot aandeel Indonesiërs onder zijn allochtonen herbergt. Verder blijkt dat groeikernen die al een substantiële omvang kenden voor 1975 (Alkmaar, Helmond), relatief veel Turken, Marokkanen en Europese allochtonen (gecombineerd) herbergen. De in deze steden aanwezige bedrijven hebben vermoedelijk in de jaren zestig de Zuid-europese gastarbeiders aangetrokken, en later Turken en Marokkanen.

Zowel het aandeel eenoudergezinnen als het aandeel allochtonen van Surinaamse en Antilliaanse afkomst blijkt in de groeikernen groot te zijn. Hierdoor ontstaat de vraag of deze kenmerken met elkaar samenhangen, met andere woorden of eenoudergezinnen relatief vaak voorkomen omdat er veel Surinamers en Antillianen in de groeikernen wonen.

Een indicatie hiervoor kan worden ontleend aan het Woningbehoefteonderzoek 1998 van het CBS, dat gegevens bevat over personen van 18 jaar en ouder. Inderdaad blijkt ook in de groeikernen het aandeel eenoudergezinnen onder Surinamers en Antillianen in de nieuwe steden erg hoog.

3.3 Verhuizingen

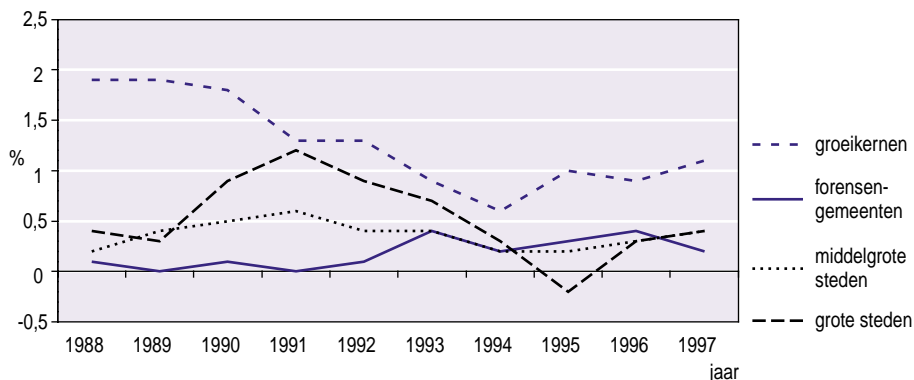
3.3.1 Migratie

Groeikernen waren opvangsgebieden voor een bevolking die elders in de regio – en met name in de centrale steden (donorsteden) – niet gehuisvest kon worden. Dit betekent dat de groei van de kernen afhankelijk moet zijn van vestiging vanuit de regio en meer specifiek vanuit de donorsteden. Bloemberg et al (1986) laten zien dat de sterke groei van de groeikernen inderdaad voornamelijk heeft afgehangen van een binnenlands migratieoverschot. Vooral begin jaren tachtig was deze migratie erg belangrijk. Bijna 80% van de groei kan er door verklaard worden.

Zelfs eind jaren tachtig, toen het groeikernenbeleid een aflopende zaak was, migreerden nog veel mensen naar de nieuwe steden. Bovendien is – ondanks de geconstateerde vertraging in de bevolkingsgroei – ook in de jaren negentig nog sprake van een groter vestigingsoverschot in de groeikernen dan in de andere gebiedscategorieën (figuur 3.1). Het vestigingsoverschot is, per jaar en per gebiedscategorie, berekend op basis van het totaal aantal mensen dat zich in een jaar in een gebied gevestigd heeft minus het totaal aantal mensen dat in datzelfde jaar uit dat gebied vertrokken is, gedeeld door de totale bevolking op 1 januari van dat jaar.

De afgelopen tien jaar is het verschil met de overige gebiedscategorieën afgenomen, als gevolg van een teruggang van het aantal personen dat zich in de groeikernen heeft gevestigd. In de overige gebiedscategorieën is het vestigingsoverschot op een ongeveer gelijk niveau gebleven. De afname van het vestigingsoverschot in de groeikernen is een verschijnsel dat volgt op het afbouwen van het groeikernenbeleid; minder te bouwen woningen in de groeikernen leidt tot minder vestigingsmogelijkheden.

Figuur 3.1 Vestigingsoverschot (% ten opzichte van bevolking), per gebiedscategorie

Bron: CBS

Wanneer per groeikern de migratie in beeld wordt gebracht, blijkt het volgende. De bevolkingsontwikkeling blijkt in de meeste groeikernen (in 1997) nauwelijks meer te zijn beïnvloed door migratie-ontwikkelingen. De balans van vestiging en vertrek is in het algemeen redelijk in evenwicht; een enkele groeikern heeft een negatief migratiesaldo, een enkele andere een positief saldo. De enige uitzondering is Almere, waar vestiging van elders een belangrijk stempel blijft drukken op de demografische ontwikkeling. Daarmee blijft ook migratie een belangrijke rol spelen in de eerder geconstateerde blijvend sterke groei van het inwonertal in de jaren negentig. Met name voor Almere blijft een sterke bevolkingsgroei voorzien. Verwacht wordt dan ook dat migratie een belangrijke rol blijft spelen (bijlage B, tabel B4).

De vestiging (en het vestigingsoverschot) is in de groeikernen naar verwachting selectief. Gezien de bevolkingsopbouw van de groeikernen zullen vooral jongeren, personen uit de autochtone bevolking en gezinnen met kinderen bij de vestiging betrokken zijn. Om deze verwachting te staven wordt in het navolgende ingegaan op migratie naar leeftijd, nationaliteit en huishoudenssamenstelling.

Blijkens gegevens van het CBS is de verdeling van het vestigingsoverschot over de leeftijdsgroepen in de groeikernen momenteel vrijwel hetzelfde als in de overige gebiedseenheden. Dit komt doordat sinds 1988 het vestigingsoverschot in de groeikernen binnen alle leeftijdscategorieën is afgenomen. Dit is ook het geval in de leeftijdsgroep waarin het meest wordt gemigreerd: de 20-39-jarigen.

Ondanks het feit dat de gebiedscategorie groeikernen de enige is waarbinnen het vestigingsoverschot tussen 1988 en 1997 is afgenomen, is het overschot er nog steeds vrij groot. Dit zou kunnen betekenen dat – voor zover migratie invloed op vergrijzing heeft – in de groeikernen sprake is van een dempend effect op de vergrijzing. Niet alleen in relatieve zin is het overschot groot, ook absoluut is het vestigingsoverschot van 20-39-jarigen groot.

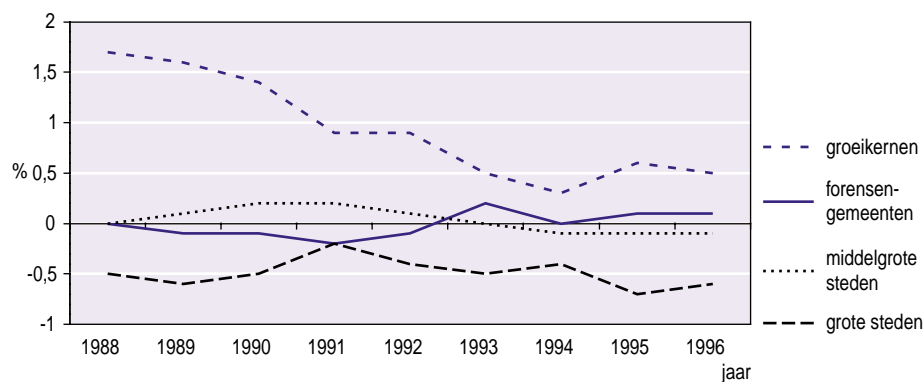
Bij het beoordelen van de migratie naar het aandeel buitenlanders moet rekening worden gehouden met het volgende. Het CBS maakt in zijn gegevens met betrekking tot migratie geen onderscheid tussen het aandeel autochtonen en het aandeel allochtonen onder de migranten. Het gevolg hiervan is dat er geen verband kan worden gelegd tussen het huidige aandeel allochtonen (zie § 3.2.3) en de migratie hiervan door de jaren heen. In de CBS-statistieken wordt echter wel een onderscheid gemaakt naar migranten met een Nederlandse en niet-Nederlandse nationaliteit. Dit onderscheid zal hier nader worden beschouwd.

Het vestigingsoverschot van de groeikernen bestaat uit in Nederland geboren personen met de Nederlandse nationaliteit en mogelijk ook Surinamers en Antillianen met deze nationaliteit.

De groep groeikernen is de enige gebiedscategorie waar gedurende de gehele periode 1988-1996 een groter vestigingsoverschot is van Nederlanders dan van niet-Nederlanders (figuren 3.2 en 3.3). Dit heeft tot gevolg dat in de groeikernen het aandeel bewoners van niet-Nederlandse nationaliteit onder de totale bevolking – voor zover afhankelijk van de migratiecijfers – afneemt.

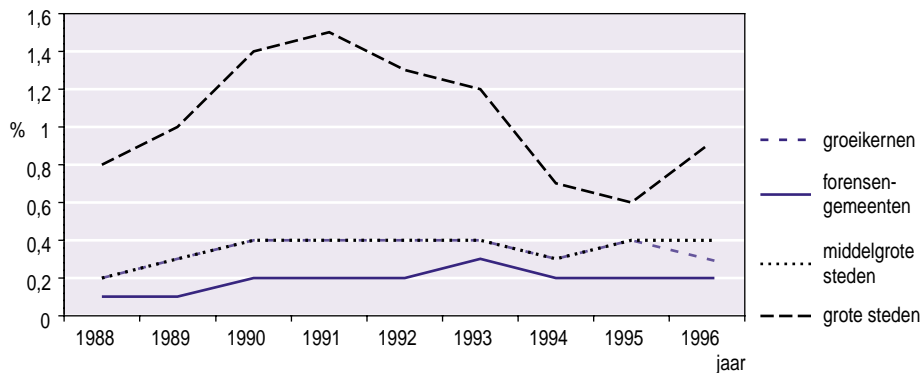
In de overige categorieën, met name in de grote steden en wat minder in de middelgrote steden, neemt het percentage personen met de niet-Nederlandse nationaliteit toe als gevolg van de migratie.

Figuur 3.2 Vestigingsoverschot Nederlanders (% ten opzichte van bevolking), per gebiedscategorie

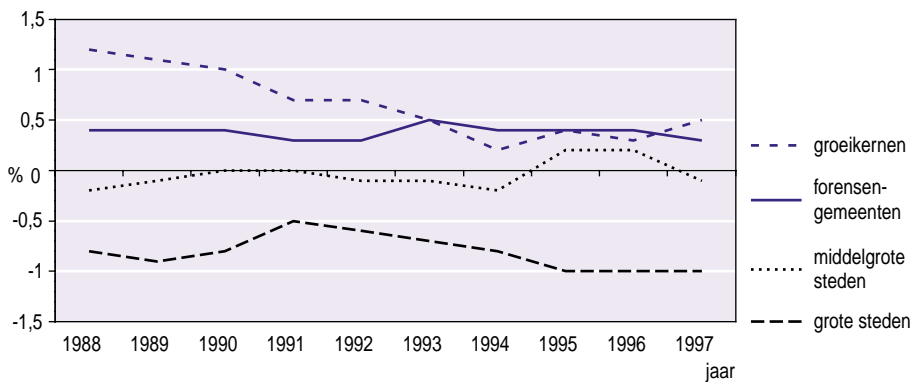
Bron: CBS

Figuur 3.3 Vestigingsoverschot niet-Nederlanders (% ten opzichte van bevolking), per gebiedscategorie

Bron: CBS

Figuur 3.4 Vestigingsoverschot personen in gezinsverband (% ten opzichte van bevolking), per gebiedscategorie

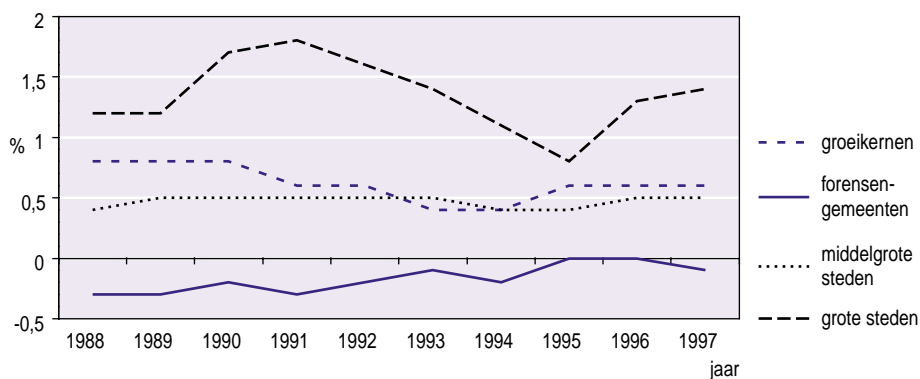
Bron: CBS

In alle gebiedscategorieën is in 1997 meer dan 50% van zowel de vertrokken als de gevestigde personen afzonderlijk gegaan of gekomen.¹ In de groei-kernen is het percentage personen dat alleen is vertrokken op het totale aantal vertrokken personen vrij laag ten opzichte van de overige categorieën. Het aandeel personen dat zich afzonderlijk in de groei-kernen gevestigd heeft, is net als in de forensengemeenten in het westen van het land nog steeds laag ten opzichte van de overige categorieën. Deze typen gemeenten zijn kennelijk minder aantrekkelijk voor niet-gezinshouders dan de overige gebiedscategorieën. Tegenover deze gebieden staan de grote steden. Hier is het percentage 'afzonderlijk gevestigden' relatief hoog (figuren 3.4 en 3.5).

De consequenties van deze processen voor het migratiesaldo zijn de volgende. In de periode 1988-1997 is in de groeikernen het vestigingsoverschot van zowel personen in gezinsverband als personen die afzonderlijk gekomen zijn hoog ten opzichte van de overige gebiedscategorieën. Dit overschot is afgenomen tussen 1988 en 1997; hierbij is het overschot van personen in gezinsverband duidelijk meer afgenomen dan het overschot van personen afzonderlijk.

Sinds 1994 is het vestigingsoverschot van alleengaanden groter dan van personen in gezinsverband in de groeikernen. Dit komt overeen met de toename in het percentage eenpersoonshuishoudens tussen 1993 en 1999 hier (zie § 3.2.2). Het verschil in het vestigingsoverschot van alleengaanden en gezinnen is echter lang niet zo groot als de onderlinge verschillen die middelgrote en grote steden op dat gebied laten zien. Het aandeel eenpersoonshuishoudens zal als gevolg hiervan in de groeikernen klein blijven ten opzichte van de grote (en middelgrote) steden

Figuur 3.5 Vestigingsoverschot personen afzonderlijk (% ten opzichte van bevolking), per gebiedscategorie

Bron: CBS

3.3.2 Verhuisgeneigdheid

In het voorgaande werd aandacht besteed aan het feitelijke verhuisgedrag van en naar groeikernen en andere gebiedscategorieën. Er kan uit afgeleid worden dat de nieuwe steden populaire bestemmingen voor vestiging waren en nog steeds zijn, zij het in mindere mate. Er is immers nog steeds sprake van een relatief groot vestigingsoverschot. Een vervolg van een nieuwe vestiging is het gevoel van zich al dan niet thuis voelen op de nieuwe woonplek. Dit verschijnsel kan o.a. geïndiceerd worden door de mate van verhuisgeneigdheid. Is deze relatief klein, dan kan geconcludeerd worden dat velen zich kennelijk in de nieuwe woonplaats thuis voelen. Met behulp van analyses op het WBO kan de verhuisgeneigdheid in kaart worden gebracht. Omdat het hier vooral gaat om binding aan de woonplaats, is – in tegenstelling tot bij andere thema's van dit onderzoek – gebruik gemaakt van het persoonsniveau (in de regel wordt in deze publicatie het huishoudensniveau gebruikt)

Tabel 3.8 Percentage van de bevolking van 18 jaar en ouder dat wil verhuizen, diverse gebiedseenheden

	1981	1985	1989	1993	1998
groeikernen	32,3	32,1	32,6	32,3	31,1
grote steden	42,6	40,7	41,7	40,5	38,9
Nederland-west	31,3	31,7	32,4	30,2	28,5
Nederland-overig	26,0	27,8	29,1	28,5	26,1
Nederland (totaal)	30,2	30,9	31,9	30,8	28,8

Bron: CBS (WBO'81-WBO'98) SCP-bewerking

Voor alle gebiedscategorieën geldt dat een minderheid van de bevolking van 18 jaar en ouder binnen twee jaar wil verhuizen. De groeikernen nemen hierbij een middenpositie in (tabel 3.8). Het aandeel personen dat wil verhuizen is in de grote steden duidelijk groter, in de overige gebiedscategorieën iets kleiner. In alle gebiedscategorieën (uitgezonderd de grote steden) is het percentage van de bevolking dat wil verhuizen tussen 1981 en 1989 wat gestegen, om vervolgens tot 1998 weer te dalen.

Tabel 3.9 Percentage van de bevolking dat wil verhuizen naar leeftijdscategorie, diverse gebiedseenheden, 1998

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
18-25 jaar	61,7	58,3	56,4	54,9	56,2
26-39 jaar	35,3	52,2	36,3	34,0	37,4
40-64 jaar	22,4	28,8	19,1	16,2	18,8
65+	17,4	17,6	16,3	14,3	15,5
totaal	31,1	39,0	28,5	26,1	28,8

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

Er is een verband tussen leeftijd en de verhuisgeneigdheid. Personen uit de categorie 18-25 jaar zijn mobiel en willen vaker dan gemiddeld verhuizen. Ook de categorie 26 tot 39 jaar is nog tamelijk verhuisgeneigd. Personen uit de categorie 40-64 jaar en vooral uit de categorie 65+ zeggen daarentegen relatief weinig te willen verhuizen. Deze samenhang bestaat in alle gebiedscategorieën, maar in de groeikernen is het aandeel onder 18-25-jarigen dat wil verhuizen het grootst (tabel 3.9).

Tabel 3.10 Percentage van de bevolking dat wil verhuizen naar huishoudentype, diverse gebiedseenheden, 1998

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
eenpersoonshuishouden	34,2	38,5	34,1	33,5	34,8
paar zonder kinderen	25,6	34,4	23,6	20,9	23,4
paar met kinderen	32,0	42,0	29,3	26,5	29,1
eenoudergezin	47,1	48,7	40,2	32,2	38,9
totaal	31,1	39,0	28,5	26,1	28,8

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

Ook bestaat er een samenhang tussen de verhuisgeneigdheid en het huishoudentype waartoe men behoort. Personen die behoren tot de categorie 'paar zonder kinderen', zijn weinig verhuisgeneigd. Dit is vooral het geval ten opzichte van personen die behoren tot de categorie 'eenoudergezinnen' en – in mindere mate – eenpersoonshuishoudens.

Opvallend is dat onder personen uit de categorie 'eenoudergezinnen' zowel in de groeikernen als in de grote steden meer verhuisgeneigden voorkomen dan in de overige gebiedscategorieën (tabel 3.10).

Tabel 3.11 Gewenste woongemeentetype van verhuisgeneigden, diverse gebiedseenheden, 1998 (in procenten)

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
huidige gemeente	57,1	65,9	58,0	58,4	59,6
andere gemeente	32,1	24,5	30,9	30,4	29,6
buitenland	1,0	0,8	1,0	1,3	1,0
geen voorkeur	9,8	8,8	10,1	9,9	9,8
totaal	100	100	100	100	100

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

Hoewel nogal eens gesproken wordt over retourmigratie naar de centrumstad, blijkt een groot deel van de migratie uit de groeikernen zich niet te hebben gericht op de donor. Alleen begin jaren tachtig, toen er ook veel in de grote steden werd gebouwd in het kader van de stadsvernieuwing, was er een substantieel deel van de vertrekkers (ongeveer een derde) dat zich op de grote steden richtte.

Daarbij moet worden bedacht dat de groeikernen in de jaren tachtig vaak inmiddels zover waren volgegroeid, dat onder de bevolking ook jongeren voorkwamen die elders studie of werk moesten aanvatten. Anderzijds blijken er midden jaren tachtig ook huishoudens te zijn geweest die vanwege woning of woonomgeving elders domicilie wensten. De mogelijkheden van huisvesting in de groeikernen dan wel elders tegen elkaar afwegend, kwamen ze tot de conclusie dat de woningmarkt in de groeikernen onvoldoende gevarieerd was om aan hun wooneisen te voldoen (De Bruin en Filius 1987).

Van de personen van 18 jaar en ouder die (eventueel) wel willen verhuizen, willen momenteel de meesten in de huidige gemeente blijven wonen (zie tabel 3.11). Dit is in de groeikernen niet anders dan in de rest van Nederland.

Van de personen die naar een andere gemeente binnen Nederland willen verhuizen, is het aandeel personen met een voorkeur voor gemeenten kleiner dan 20.000 inwoners in de meeste gebiedscategorieën het grootst: ongeveer een derde van de verhuisgeneigden die zich buiten de huidige woongemeente willen vestigen (tabel 3.12).

Het is opmerkelijk dat zij die zich buiten de eigen gemeente willen vestigen een gemeente prefereren met minder dan 20.000 inwoners. De huidige groeikernen zijn op een na alle groter. Mogelijk is dit een aanwijzing voor getrapte migratie, zij het op

termijn. Mensen verhuisden in de jaren zeventig en tachtig van de grote stad naar de kleinere groeikern. De huidige groeikernbewoners, wellicht hun kinderen, zoeken hun heil niet in de dynamiek van de grote stad, maar in de rust van de kleinere, suburbane gemeenten.

Tabel 3.12 Gewenste gemeentegrootte van personen die naar andere gemeenten in Nederland willen verhuizen, diverse gebiedseenheden, 1998 (in procenten)

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
< 20.000 inwoners	31,3	21,8	28,2	31,2	28,9
20.000-50.000 inwoners	18,8	22,8	21,6	20,5	21,0
50.000-100.000 inwoners	14,9	14,9	14,3	14,5	14,5
> 100.000 inwoners	17,0	16,0	14,8	15,9	15,7
geen voorkeur	18,0	24,5	21,1	17,9	19,9
totaal	100	100	100	100	100

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

Tabel 3.13 Voornaamste potentiële verhuisredenen van verhuisgeneigden, diverse gebiedseenheden, 1998 (in procenten)

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
persoonlijke omstandigheden	28,2	28,9	29,8	30,5	29,8
studie	2,0	2,1	1,8	4,4	3,1
werk	10,9	7,0	14,3	14,5	12,6
huidige woning	36,4	44,5	37,8	33,4	37,0
huidige woonbuurt	22,5	17,5	16,3	17,2	17,5
totaal	100	100	100	100	100

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

Tabel 3.13. toont de verhuisredenen van alle verhuisgeneigden, zowel degenen die binnen de gemeente willen verhuizen, als degenen die buiten de groeikern willen gaan wonen. De voornaamste potentiële verhuisreden is in alle gebieden de huidige woning. Daarnaast zijn woonbuurt en persoonlijke omstandigheden van belang. De in de tabel waargenomen verschillen tussen groeikernen en overige gebiedscategorieën blijken echter niet statistisch significant.

3.4 Prognose van de bevolking

Voor een beeld van de toekomstige bevolking van de groeikernen en de vergelijkingsgroepen is gebruik gemaakt van de in CBS: Statline opgenomen PRIMOS-prognose. Deze prognose is door het onderzoeksbureau ABF gemaakt voor het ministerie van VROM (Directoraat-Generaal voor de Volkshuisvesting). Voor een overzicht van de achtergronden van de prognose wordt verwezen naar de publicatie over dit model (Den Otter en Heida 1997 en 1999).

Tabel 3.14 Prognose van de bevolking 2005 en 2010, absoluut en relatief, en naar leeftijdscategorie, per gebiedscategorie

	groeikernen	forensen- west	forensen- overig	mid- west	mid- overig	grote steden	Nederland
1997	1.036.284	1.277.465	456.779	1.465.453	2.674.127	1.981.245	15.567.107
2005	1.159.900	1.409.300	469.700	1.490.600	2.808.800	1.946.100	16.179.800
0-19 jaar	25,7	24,2	23,8	23,4	22,6	21,8	23,9
20-64 jaar	63,3	60,8	59,8	61,7	63,0	64,7	62,0
≥ 65 jaar	11,0	15,0	16,4	14,9	14,4	13,5	14,1
2010							
totaal	1.208.100	1.451.500	4.72.400	1.520.100	2.875.900	1.979.100	16.471.500
0-19 jaar	24,5	23,6	23,1	23,0	22,3	21,6	23,2
20-64 jaar	63,3	60,2	59,1	61,9	62,8	65,4	61,8
≥ 65 jaar	12,2	16,2	17,8	15,1	14,9	13,0	15,0
<i>groei 1997-2005 (% t.o.v. 1997)</i>	12	10	3	2	5	-2	4
<i>groei 1997-2010 (% t.o.v. 1997)</i>	17	14	3	4	8	0	6
<i>groei 2005-2010 (% t.o.v. 2005)</i>	4	3	1	2	2	2	2

Bron: CBS (Statline'97) SCP-bewerking

Op grond van deze prognose (uit 1997) wordt verwacht dat de bevolkingsgroei in de groeikernen zal doorzetten (tabel 3.14). Tot 2005 zal de toename (ten opzichte van 1997) ongeveer 12% zijn, in 2010 zal de bevolking met ongeveer 17% toegenomen zijn. In alle overige gebiedscategorieën wordt voor de komende jaren een duidelijk kleinere groei verwacht; alleen de forensengemeenten in het westen van Nederland komen wat in de buurt met een voorspelde groei van 14% in 2010 ten opzichte van 1997. De overige categorieën zullen naar verwachting een groei beleven van slechts enkele procenten; in de grote steden zal de komende vijf jaar waarschijnlijk zelfs een afname van de bevolking plaatsvinden.

De sterke bevolkingstoename in de groeikernen is opvallend gezien de vertraagde groei eind jaren negentig. Wellicht speelt een rol dat een aantal van de nieuwe steden Vinx-locaties binnen zijn grenzen heeft. Verder is – in samenhang daarmee – de prominente rol van Almere in de totale groei van de nieuwe steden van belang. Ruim 38% van de totale (absolute) bevolkingsgroei in de nieuwe steden tot 2010 zal in Almere plaatsvinden.

Tabel 3.15 Prognose van de ontwikkeling in het aandeel 0-19-jarigen en 65-plussers tussen 1999 en 2005 en tussen 1999 en 2010 (toe- en afname in %-punt t.o.v. aandeel leeftijdscategorie in 1999), per gebiedscategorie

	groeikernen	forensen- gemeenten west	forensen- gemeenten overig	mid- west	mid- overig	grote steden	Nederland
2005							
0-19 jaar	-1	-1	0	0	0	+1	0
≥ 65 jaar	+1	+1	+1	0	+1	0	0
2010							
0-19 jaar	-2	-1	-1	0	-1	+1	-1
≥ 65 jaar	+2	+2	+3	0	+1	-1	+1

Bron: CBS (Statline'97) SCP-bewerking

De komende tien jaar zal het aandeel 0-19-jarigen in de groeikernen verder afnemen (tabel 3.15). Ook in de overige gebiedscategorieën zal het aandeel personen uit deze leeftijdscategorie afnemen (uitgezonderd in de grote steden waar sprake zal zijn van een lichte toename), echter minder snel dan in de groeikernen. Het percentage 65-plussers zal de komende tien jaar in de groeikernen juist verder toenemen, net als in de overige gebiedscategorieën (uitgezonderd de grote steden). In de forensengemeenten zal deze relatieve toename ongeveer gelijk zijn aan de groeikernen (of zelfs iets groter), maar in de middelgrote steden zal de toename duidelijk kleiner zijn. Voor de toekomst betekent dit dat zowel het aandeel 65-plussers als het aandeel 0-19-jarigen in de groeikernen steeds meer naar het landelijk gemiddelde toe zal groeien. Daar nog niet zolang geleden de groeikernen een jonge leeftijdsopbouw hadden, betekent dit een sterke ontgroening en vergrijzing. Dit heeft mogelijk gevolgen voor het voorzieningengebruik. Scholen worden minder bezocht, terwijl er een grote druk komt op voorzieningen voor ouderen.

3.5 Woningvoorraad

3.5.1 Ontwikkelingen in de woningvoorraad tijdens de hoogtijjaren van het groeikernenbeleid

De bevolkingstoename en de aard van de bevolking die de groeikernen binnenkwam was het gevolg van het nieuw bouwen van veel nieuwe woningen. In beleidsnota's van eind jaren zeventig (m.n. het Structuurschema Volkshuisvesting) werd uitgesproken dat gedurende de jaren tachtig zo'n 20% van de woningproductie in de groeikernen diende plaats te vinden. Hoewel een groot deel van de woningbouw zowel in de jaren zeventig als in de jaren tachtig inderdaad in de groeikernen plaatsvond, is het streefcijfer van 20% nooit gehaald. Maximaal is – begin jaren tachtig – 15% van de nieuwbouw in deze gemeenten gerealiseerd (Sociaal en Cultureel Rapport 1990). Dat daarna het aandeel van de nieuwbouw in groeikernen afnam, had te maken met de afbouw van het groeikernenbeleid, in samenhang met de mogelijkheden die de grote steden bleken te bieden. In de jaren tachtig heeft een groot deel van de woningproductie in de grote steden plaatsgevonden, voor een deel ten gevolge van stadsvernieuwing. In het kader van die stadsvernieuwing werd duidelijk dat de grote steden meer ruimte binnen het bestaand stedelijk gebied hadden dan was voorzien. Oude bedrijfsterreinen, spoorwegemplacementen en havengebieden konden worden geherstructureerd, lege plekken in de stad (soms door sloop ontstaan) konden worden opgevuld.

De woningdifferentiatie is dusdanig dat in de jaren zeventig relatief weinig sociale woningen in groeikernen zijn opgeleverd. Dit was vooral eind jaren zeventig het geval. In vier onderzochte groeikernen bleek dat het om minder dan 50% van de nieuwbouw ging. Wel zijn er nogal wat verschillen tussen de gemeenten. Zo was het aandeel sociale woningen in Zoetermeer relatief hoog, terwijl in de periode 1975-1978 in Hoorn nog nauwelijks 10% in de sociale sector werd gebouwd. Met name in deze groeikern domineerde de toenmalige premiesector, die overigens ook een substantieel aandeel had in de overige onderzochte gemeenten (Van Geenhuizen et al. 1981). In het totaal van de groeigemeenten bleek in de jaren zeventig zo'n 50% van de nieuwbouw

bouw als premiewoning te zijn gebouwd, en rond de 40% als sociale (huur)woning. Premiewoningen waren -meestal – koopwoningen, waarvan de eerste eigenaar een premie ontving waardoor de netto prijs van de woning verlaagd werd. Vooral in de jaren zeventig was deze regeling populair, dankzij de toen hoge premie en de afwezigheid van een relatie met het inkomen. Pas in de jaren tachtig werd er een relatie met het inkomen gelegd in de zgn. premie-A regeling (voor lage inkomensgroepen) en premie-B regeling (voor middeninkomens) (Knol 1996).

In het begin van de jaren tachtig werd de samenstelling van de nieuwbouw landelijk anders. Vaker dan voorheen werden er sociale woningen gebouwd. De toenmalige hoge hypotheekrente (ver boven de 10%) maakte het moeilijk kopers voor koopwoningen te vinden, met een ineenstortende koopwoningenmarkt als gevolg. Ter wille van de continuïteit in de bouw werd het landelijke bouwprogramma dusdanig gewijzigd, dat in plaats van vrije sector-woningen (in de koopsfeer) meer sociale huurwoningen werden gerealiseerd. In twee gebiedscategorieën was dat sterker dan landelijk het geval: in de grote steden (die zo ook de mogelijkheid hadden stadsvernieuwingsprogramma's uit te voeren) en in de groeikernen. In de grote steden werden relatief zeer veel flats gerealiseerd. Maar in de groeikernen kwam zowel de realisatie van een-gezinshuurwoningen als van huurflats boven het Nederlands gemiddelde uit (Sociaal en Cultureel Rapport 1990).

De woningen die in deze periode gebouwd zijn, maar ook eerdere huurwoningen zijn als gevolg van hun recente datum van oplevering en de redelijke kwaliteit vrij duur. Uit het onderzoek van Boelhouwer en De Vries (1993) bleek dat huurwoningen in groeikernen als Almere, Lelystad, Zoetermeer en Spijkenisse van betere kwaliteit waren dan de gemiddelde Nederlandse woning. De hoge huurprijs werd gedurende lange tijd en gedeeltelijk nu nog opgevangen door huursubsidie. Door de opbouw van de kwaliteitskorting (naarmate de woning beter is, wordt relatief minder huursubsidie verstrekt) en grote huurstijgingen kwamen huurders in vooral Lelystad en Alkmaar op zeer hoge woonlasten. Daarbij ging het vooral om mensen met een laag inkomen, en dat zijn – ten opzichte van het totaal van de groeikernen – veel voorkomende groepen (onder wie de minima). Het aandeel lage inkomens kwam er overeen met het Nederlandse aandeel. Anders gezegd: ongeveer 10% van de inkomensstrekkers behoort er tot het laagste deciel (Boelhouwer 1994).

Begin jaren tachtig bleken de (nieuwe) bewoners van groeikernen relatief tevreden met de woonsituatie in hun stad. Dit gold vooral voor bewoners die uit de donorsteden afkomstig waren. In vergelijking met de donorstad was men positiever over aspecten als verkeersveiligheid, speelruimte, mogelijkheden om te wandelen en te fietsen, en over het uiterlijk van de buurt. Ook de woning werd in het algemeen hoog gewaardeerd: deze was relatief comfortabel, groot en het ging vaak om de zo begeerde een-gezinswoning.

Dit neemt niet weg dat bewoners ook negatieve aspecten aan het wonen in groeikernen onderkenden: warmte- en vochtisolatie in de toenmalige nieuwbouwwoning waren niet optimaal, en ook het niveau van de commerciële voorzieningen werd onvoldoende geacht (Nozeman 1988; Gall en Matthijssen 1983).

Geconcludeerd kan worden dat de woningvoorraad van de groeikernen eind jaren tachtig bestond uit omvangrijke, kwalitatief goede jaarklassen na ca. 1970. Een deel van de voorraad is echter als weinig aantrekkelijke (sociale) huurwoning gerealiseerd en bovendien tegen een hoge prijs. Door een toename van de lasten in de huursector sinds de jaren tachtig worden deze woningen steeds minder aantrekkelijk voor lagere inkomensgroepen, terwijl voor hogere inkomensgroepen het kopen van een woning aantrekkelijker is. In het Sociaal en Cultureel Rapport 1998 wordt gesteld dat kopen voor modale inkomensgroepen voordeliger is dan huren, uitgaande van een vergelijkbare nieuwbouwwoning. Wanneer de huurprijs van vooral onaantrekkelijke woningen niet wordt verlaagd, dreigt leegstand. Anderzijds bestaat het risico dat een verlaging van de huurprijs voor dergelijke woningen een negatieve vervalpiraal tot stand brengt. Hoge inkomensgroepen verdwijnen toch al naar de koopsector; lagere inkomensgroepen komen er voor in de plaats, maar verdwijnen ook naar de koopsector dan wel naar aantrekkelijker huurwoningen zodra zij de kans krijgen. Nog lagere inkomens stromen de complexen binnen waar zij gevangen komen te zitten. Zij kunnen niet weg, terwijl het niet uitgesloten is dat ze gezelschap krijgen van randfiguren uit de samenleving, die alleen nog in dergelijke huurwoningen worden toegelaten. De verwachting is dan ook dat het sociale niveau van de wijken met veel van dergelijke huurwoningen sterk zal dalen (Knol 1998).

Overigens moet dit beeld wel worden genuanceerd. Complexen die relatief onaantrekkelijk zijn vormen maar een klein deel van de voorraad in de groeikernen. Daarvan heeft bovendien een aantal het vervalproces al ondergaan en is of wordt geregenereerd (Van der Ven 1989). Een groot deel van de voorraad bestaat uit aantrekkelijke eenzinswoningen, voor een deel uitgevoerd in de koopsfeer.

3.5.2 Bouwjaar huidige woningvoorraad en woningdichtheid

In de groeikernen is meer dan een derde van de huidige woningvoorraad gebouwd in de periode 1980-1989. Dit aandeel is ten opzichte van de overige gebiedscategorieën groot. Ook het percentage van de woningvoorraad dat uit de periode 1970-1979 stamt, is in de groeikernen relatief groot. Daarentegen is hier het aandeel van de woningvoorraad dat voor 1970 is gebouwd klein ten opzichte van de overige gebieden (tabel 3.16).

Tabel 3.16 Woningvoorraad naar bouwjaar, diverse gebiedseenheden, 1998 (in procenten)

	groeikernen	grote steden	Nederland- west	Nederland- overig	Nederland (totaal)
vóór 1944	5,6	36,7	19,6	18,5	20,7
1945-1959	4,9	16,1	11,3	13,1	12,6
1960-1969	10,1	12,8	18,0	16,7	16,1
1970-1979	24,4	9,7	20,6	22,8	20,3
1980-1989	36,5	13,7	17,3	16,5	17,6
1990 en later	18,5	11,0	13,2	12,4	12,7

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

De vertraging in de groei die bij de bevolkingsontwikkeling zichtbaar was, uit zich ook in de nieuwbouwproductie van woningen in de groeikernen. Deze vertraging is echter niet uniek voor deze gebiedscategorie. De nieuwbouwproductie was tussen 1980 en 1989 namelijk zowel in de groeikernen als in de meeste andere gebiedscategorieën groter dan na 1990. En eveneens is sinds begin jaren negentig sprake van een stabilisatie in de productie van het aantal nieuwbouwwoningen in de groeikernen, alsmede in de meeste overige gebiedscategorieën.

Niettemin is er ook binnen de groeikernen verschil in de samenstelling van de woningvoorraad naar bouwjaar (omdat het WBO niet is uit te splitsen naar gemeenten, is hier gemeten op basis van informatie van Geomarktprofiel). De woningvoorraad bestaat in een aantal groeikernen voor zo'n 60% uit panden die in de jaren tachtig zijn gerealiseerd, maar er zijn ook groeikernen (en niet alleen die met een omvangrijke oude woningvoorraad) waar slechts 30% van de woningen van de jaren tachtig dateert. Voor de hand liggende verschillen zijn er ook tussen de groeikernen op het nieuwe land en groeikernen elders. De groeikernen op het nieuwe land hebben verhoudingsgewijs veel meer woningen die in korte tijd gerealiseerd zijn dan die op het oude land. Daarbij is er nog weer een verschil tussen Almere en Lelystad, waarbij de laatste een iets oudere woningvoorraad heeft. (bijlage B, tabel B5).

Tabel 3.17 Woningdichtheid (aantal woningen per km²) en toename woningdichtheid 1988-1998 (% t.o.v. aantal in 1988), per gebiedscategorie

	1988	1990	1992	1994	1996	1998	toename (%)
1988-1998							
groeikernen	731	764	788	823	846	852	17
forensengemeenten-west	551	549	544	568	575	583	6
forensengemeenten-overig	227	231	238	252	257	289	27
middelgrote steden-west	1.106	1.144	1.177	1.199	1.212	1.227	11
middelgrote steden-overig	624	646	660	658	656	626	0
grote steden	1.972	2.025	2.064	2.064	2.073	2.096	6
Nederland	706	722	737	742	745	745	6

Bron: CBS (Statline, diverse jaren) SCP-bewerking

De nieuwbouwontwikkelingen hebben vanzelfsprekend de woningdichtheid in de onderscheiden gebiedscategorieën beïnvloed. Door de nieuwbouw zijn de dichtheden toegenomen (tabel 3.17). In de periode 1988-1998 heeft relatief de grootste toename van de woningdichtheid plaatsgevonden in de forensengemeenten in overig Nederland. Ook in de groeikernen is de toename van de woningdichtheid groot ten opzichte van de overige gebiedscategorieën. Niettemin zijn groeikernen nog steeds steden met veel open ruimte binnen de gemeentegrenzen. Wat de woningdichtheid in 1998 betreft, nemen de groeikernen namelijk een middenpositie in. Aan de ene kant staan de grote steden en de middelgrote steden in het westen van Nederland met een grotere woningdichtheid, aan de andere kant staan de forensengemeenten en de middelgrote steden in overig Nederland met een kleinere dichtheid.

3.5.3 Bouwwijze

Uit de ontwikkeling van de bouwwijze van de woningen die vanaf 1980 zijn gebouwd kan afgeleid worden op welk type bewoners de groeikernen zich richtten ten tijde van het groeikernenbeleid en daarna.

Deze ontwikkelingen in de bouwwijze laten zien dat de groeikernen zich tijdens het groeikernenbeleid voornamelijk hebben gericht op een 'doorsnee' gezin met kinderen. Dit heeft ertoe geleid dat in 1998 het woningaanbod wat het bouwtype betreft in de groeikernen zeer eenzijdig is. Het percentage 'standaard' eengezinswoningen – de rijtjeswoningen – is in de groeikernen ten opzichte van de overige gebiedscategorieën relatief zeer hoog (zie tabel 3.18), terwijl het aandeel luxere – vrijstaande – eengezinswoningen relatief zeer klein is. De keuzevrijheid voor gezinnen met een hoog inkomen is hierdoor binnen de groeikernen zeer beperkt. Gezinnen met een hoog inkomen die al in de groeikernen wonen – ongeveer 23% van de huishoudens in de groeikernen heeft een inkomen in het hoogste kwintiel van de Nederlandse inkomensverdeling (zie § 4.3) – zijn hierdoor wellicht geneigd naar andere gemeenten te verhuizen (zie ook: Kruythoff 1992). Uit het WBO'93 blijkt inderdaad dat net als in de vier grote steden de huishoudens in de groeikernen met een zeer hoog inkomen (in het vijfde kwintiel) meer verhuisgeneigd zijn dan huishoudens met een laag of middeninkomen. In de andere gebiedscategorieën is dit niet het geval. In 1998 is het verband tussen inkomen en verhuisgeneigdheid echter verdwenen; mogelijk hebben de huishoudens met een hoog inkomen die in 1993 wilden verhuizen in de periode 1993-1998 inderdaad de groeikernen verlaten, of is de woningvoorraad meer aan hun wensen aangepast.

Tabel 3.18 Woningen naar bouwwijze, diverse gebiedseenheden, 1998 (in procenten)

	groeikernen	grote steden	Nederland- west	Nederland- overig	Nederland (totaal)
eengezinswoning vrijstaand	5,5	1,1	10,6	22,5	15,0
eengezinswoning					
2-onder-1-kap/hoek	25,4	5,0	24,5	31,8	25,5
eengezins tussenwoning	44,4	15,2	36,2	26,8	28,8
flat/etage e.d.	24,7	78,7	28,7	18,9	30,7

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

De aard van de woningvoorraad verschilt aanzienlijk per groeikern. Zo zijn er groeikernen waar geen hoogbouw voorkomt, terwijl er ook groeikers zijn met een substantieel aandeel in deze woningen. Deze groeikernen hebben in den regel maar een zeer beperkte voorraad vrijstaande en twee-onder-een-kap woningen. Rijtjeswoningen zijn in de groeikernen volop aanwezig, al varieert ook hier het aandeel tussen de 47% en de 70%.

De groeikernen met relatief veel vrijstaande en twee-onder-een kap woningen liggen buiten het westen van het land, of binnen het westen in een enigszins rurale omgeving (bijlage B, tabel B6).

Tabel 3.19 Ontwikkeling woningen naar bouwwijze 1981-1998 en 1989-1998 (toe- en afname in %-punt t.o.v. aandeel in 1981 resp. 1989), diverse gebiedseenheden

	groeikernen na 1989		grote steden na 1989		Nederland- west na 1989		Nederland- overig na 1989		Nederland (totaal) na 1989	
eengezinswoning vrijstaand	-3,6	+0,1	+0,2	0,0	-1,0	-1,1	-1,3	-1,0	+0,6	-0,8
eengezinswoning 2-onder-1-kap/hoek	+3,7	+1,6	+0,8	+0,3	+4,6	+1,0	+6,5	+0,8	+7,0	+1,0
eengezins tussen- woning	+1,0	+2,3	-3,5	+1,2	-1,0	+0,7	-6,5	-1,4	-2,3	+0,1
flat/etage e.d.	-1,0	-4,1	+2,5	-1,6	-2,7	-0,7	+1,2	+1,5	-5,2	-0,2

Bron: CBS (WBO'81-WBO'98) SCP-bewerking

Uit de Woningbehoefteonderzoeken van de jaren tachtig en negentig blijkt dat in de periode 1981-1998 zowel het aandeel hoek- en twee-onder-één-kap-eengezinswoningen als het aandeel eengezins-tussenwoningen – de rijtjeswoningen – in de groeikernen is toegenomen (tabel 3.19). De toename van het aandeel rijtjeswoningen heeft geheel plaatsgevonden in de periode na 1989 en is duidelijk groter dan in de overige gebiedscategorieën, waar zelfs sprake is van een relatieve afname van dit woningtype tussen 1981 en 1998.

Daarentegen is het aandeel vrijstaande eengezinswoningen en het aandeel flat- en etagewoningen tussen 1981 en 1998 juist afgenomen in de groeikernen. De afname van het aandeel vrijstaande woningen is relatief groot ten opzichte van de overige gebiedscategorieën en vond voornamelijk plaats in de jaren tachtig. In de jaren negentig is er in de groeikernen daarentegen weer sprake van een zeer lichte toename in het aandeel vrijstaande eengezinswoningen. In de andere gebiedscategorieën is in dezelfde periode sprake van een afname of stabilisatie. De afname van het aandeel flat- en etagewoningen in de groeikernen is vooral na 1989 groot in vergelijking tot de overige gebiedscategorieën.

3.5.4 Koop-huurverhouding

De periode waarin in de groeikernen relatief de meeste woningen gebouwd zijn, namelijk begin jaren tachtig, is juist de periode dat Nederland te maken had met een ineenstorting van de koopwoningenmarkt, die gecompenseerd werd door de bouw van veel huurwoningen. Het gevolg hiervan was dat veel van deze huurwoningen in de groeikernen terecht gekomen zijn, geconcentreerd in de toen gebouwde wijken. Aangezien de huurmarkt steeds meer een markt voor lage inkomensgroepen dreigt te worden (SCP 1998), is het van belang na te gaan wat het effect van deze ontwikkelingen is geweest op de koop-huurverhouding in de groeikernen.

Uit tabel 3.20 komt naar voren dat het percentage koopwoningen in alle gebiedscategorieën gedurende de periode 1981-1998 is toegenomen. Deze toename is relatief het grootst in de groeikernen, gevolgd door de grote steden. Tussen 1981 en 1985 is in alle gebiedscategorieën sprake van een afname van het percentage koopwoningen, vooral in de groeikernen. Na 1985 is in alle gebiedscategorieën het aandeel koop-

woningen weer toegenomen, zowel door nieuwbouw als door verkoop van al bestaande huurwoningen. In de groeikernen is deze toename relatief het grootst.

Deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat het aandeel koopwoningen in de groeikernen in 1998 ongeveer gelijk is geworden aan het landelijk gemiddelde. In de grote steden is het aandeel veel kleiner, in de overige gebiedscategorieën wat groter.

Tabel 3.20 Percentage koopwoningen van totaal aantal woningen, diverse gebiedseenheden

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
1981	43,2	18,3	50,5	53,5	46,7
1985	39,3	17,6	47,4	49,3	43,2
1989	41,0	18,9	50,2	51,2	45,3
1993	44,9	20,2	52,3	53,5	47,6
1998	50,7	25,6	55,2	56,7	51,3
toename (in %-punt t.o.v. aandeel in 1981)	+7,5	+7,3	+4,7	+3,2	+4,6

Bron: CBS (WBO'85-WBO'98) SCP-bewerking

Het aandeel koopwoningen ligt in een groot aantal groeikernen rond de 50%.

Daarnaast zijn er enige uitschieters naar boven: Duiven, Houten en Haarlemmermeer.

Het gaat hier om groeikernen die relatief klein (naar inwonertal) zijn (Duiven, Houten) of weliswaar groot, maar meerkernig (Haarlemmermeer) zijn (bijlage B, tabel B7).

Tabel 3.21 Percentage koop- en huurwoningen naar koop- en huurprijs, diverse gebiedseenheden, 1998

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
huurwoningen					
goedkoop (tot f 701)	16,0	48,0	22,2	24,1	26,6
betaalbaar (f 702-f 939)	24,2	18,9	16,5	15,7	16,9
duur (> f 939)	9,3	8,4	6,5	3,9	5,6
koopwoningen					
goedkoop (tot f 210.000)	7,7	8,5	7,8	11,9	10,0
betaalbaar (f 210.000-f 300.000)	22,7	7,2	18,4	20,3	18,0
duur (> f 300.000)	20,1	9,0	28,6	24,1	22,9
totaal	100	100	100	100	100

Bron: CBS (WBO'98) SCP-bewerking

Het aandeel van de woningvoorraad met een lage huurprijs is in de groeikernen relatief klein ten opzichte van de overige gebiedscategorieën (tabel 3.21). Dit heeft te maken met de relatief nieuwe woningvoorraad in de groeikernen. Ook in de koopsector is het aandeel van de woningvoorraad met een lage koopprijs klein ten opzichte van de overige gebiedscategorieën. Het aandeel dure koopwoningen ligt in de groeikernen iets onder het landelijk niveau, in tegenstelling tot de gebiedscategorieën west- en overig Nederland waar het aandeel dure koopwoningen ruim boven het landelijk gemiddelde ligt.

Doordat het merendeel van de woningvoorraad in de koopsector in de groeikernen een prijs in de middenklasse heeft en er relatief weinig laaggeprijsde huurwoningen zijn, zijn de groeikernen vooral aantrekkelijk voor personen met een modaal tot tweemaal modaal inkomen, en weinig aantrekkelijk voor zeer lage of zeer hoge inkomens.

De prijzen van koopwoningen in de groeikernen zijn laag in steden die in relatief ontspannen woningmarkten liggen: Lelystad, Helmond en Spijkenisse. Dan volgt een groep die ongeveer een middenniveau heeft, waartoe ook de oude steden Alkmaar en Hoorn behoren. Relatief hoog zijn de koopprijzen in de Haarlemmermeer, in Huizen en in Houten. Het maakt daarbij geen verschil of als bron de respondenten van Geomarktprofiel of de daadwerkelijke transactiepreisen per 1997 worden genomen. In absolute zin zijn de transactiepreisen vanzelfsprekend hoger. Het gaat om het tijdstip waarop de huizenpreisen in de periode 1994-1998 door de marktontwikkelingen hoger waren dan gemiddeld.

De huren zijn het hoogst in Zoetermeer en Nieuwegein, het laagst in Helmond (bijlage B, tabel B8).

Uit tabel 3.22 blijkt dat het aandeel toekenningen van huursubsidie op het aantal huurwoningen in de groeikernen weliswaar hoog is, maar nog niet het niveau van de middelgrote steden in overig Nederland bereikt. Het aandeel ligt daarmee nauwelijks boven het Nederlandse gemiddelde. Wel is de gemiddelde jaarlijkse subsidiesom per toekenning nergens hoger dan in de groeikernen. Er wordt zo'n 350 gulden per woning méér subsidie verstrekt dan gemiddeld in het hele land.

Tabel 3.22 Huursubsidiesom per gebiedscategorie en per huurwoning per gebiedscategorie, en aantal toekenningen huursubsidie per gebiedscategorie en per huurwoning

	subsidiesom (x 1 miljoen gulden)	subsidiesom per ontvanger huursubsidie	aantal toekenningen huursubsidie	percentage toekenningen op voorraad huurwoningen
groeikernen	209	2.800	73.000	33
forensengemeenten-west	126	2.600	48.000	24
forensengemeenten-overig	50	2.600	19.000	32
middelgrote steden-west	224	2.400	93.000	26
middelgrote steden-overig	560	2.450	229.000	35
grote Steden	483	2.350	205.000	27
Nederland	2.400	2.450	977.910	31

Bron: VROM (WMD'98) SCP-bewerking

Er zijn verschillen tussen de groeikernen onderling in de toekenningen van huursubsidie en de gemiddelde som aan huursubsidie die worden toegekend. Het aandeel toekenningen van huursubsidie is hoog in Hoorn, Helmond in Lelystad. De gemiddelde subsidiesom per huursubsidieontvanger is ten opzichte van het gemiddelde in de groeikernen hoog in Hellevoetsluis, Lelystad, Nieuwegein en Duiven.

De subsidiesom per toekenning is laag in de gemeente Haarlemmermeer, in Houten, Helmond en in Westervoort (bijlage B, tabel B9).

3.5.5 Woninggrootte

De vraag naar grotere woningen is de laatste jaren als gevolg van de toenemende koopkracht in Nederland toegenomen. De vraag is of de groeikernen op dit gebied met de overige gebiedscategorieën kunnen concurreren.

Twee van de woningkenmerken die in het Woningbehoefteonderzoek opgenomen zijn, betreffen de oppervlakte van de woonkamer en het aantal kamers dat een woning telt. Uit tabel 3.23 blijkt dat in de groeikernen de oppervlakte van de woonkamer in 1998 relatief het grootst is ten opzichte van de overige gebiedscategorieën. Wel is de oppervlakte van de woonkamer tussen 1981 en 1998 hier minder toegenomen dan in de overige gebiedscategorieën. De groeikernen lijken op basis van deze gegevens zodoende minder concurrerend te worden waar het gaat om aan de toenemende ruimte-vraag van de Nederlandse bevolking.

Tabel 3.23 Gemiddelde oppervlakte woonkamer (in m²), diverse gebiedseenheden

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
1981	31,3	23,9	29,7	29,7	28,8
1985	31,9	25,6	30,7	30,6	29,9
1989	31,8	26,2	31,2	31,1	30,4
1993	32,5	27,0	31,9	31,9	31,2
1998	33,3	28,4	32,9	33,2	32,4
toename 1981-1998 (in m ² t.o.v. 1981)	+2,0	+4,5	+3,2	+3,5	+3,6

Bron: CBS (WBO'81-WBO'98) SCP-bewerking

Wat het gemiddelde aantal kamers per woning betreft nemen de groeikernen in 1998 een middenpositie in. De grote steden tellen gemiddeld beduidend minder kamers per woningen. In de overige gebiedscategorieën is het aantal kamers per woning gemiddeld wat groter. Door de tijd heen is het gemiddelde aantal kamers per woning redelijk stabiel (tabel 3.24).

Tabel 3.24 Gemiddeld aantal kamers per woning, diverse gebiedseenheden

	groeikernen	grote steden	Nederland-west	Nederland-overig	Nederland (totaal)
1981	4,1	3,4	4,2	4,3	4,1
1985	4,1	3,4	4,2	4,3	4,1
1989	4,0	3,4	4,2	4,3	4,1
1993	4,0	3,4	4,1	4,2	4,1
1998	4,1	3,4	4,2	4,3	4,1

Bron: CBS (WBO'81-98) SCP-bewerking

3.5.6 Woningkwaliteit

Voor een overzicht van de kwaliteit van de woningvoorraad is gebruikgemaakt van een kwaliteitspuntenstelsel. Dit puntenstelsel is gebaseerd op het woningwaarderingstelsel dat gebruikt wordt om de maximum huurprijs van een huurwoning vast te stellen. Bij het vaststellen van de kwaliteitspunten van woningen is hier gebruik gemaakt van simulatie met behulp van de vijf Woningbehoefteonderzoeken uit de jaren tachtig en negentig. Voor deze simulatie zijn de woningkenmerken gebruikt die in het woningwaarderingstelsel worden gebruikt en die ook in het WBO worden gemeten. Voor een overzicht van de wijze waarop deze simulatie plaatsvond wordt verwezen naar het Sociaal en Cultureel Rapport 1992, bijlage bij hoofdstuk 6. Uit deze bijlage blijkt dat een groter aantal punten duidt op een betere kwaliteit. Daarbij is voornamelijk de zgn. woontechnische kwaliteit van belang (ruimte in de kamers, en de aanwezigheid van voorzieningen in de woning). Bouwtechnische kwaliteit (het afwezig zijn van bouwkundige gebreken zoals scheuren, lekkages, verzakkingen, slecht onderhoud) wordt alleen heel indirect via het bouwjaar van de woning gemeten (SCP 1992).

Tabel 3.25 Kwaliteit woningvoorraad (benadering puntenstelsel m.b.v. WBO), diverse gebiedseenheden

	grote groekernen	grote steden	Nederland- west	Nederland- overig	Nederland (totaal)
1981	135,8	86,7	129,7	138,7	127,4
1985	134,3	82,2	126,5	135,3	124,6
1989	133,7	86,1	128,3	137,3	126,7
1993	138,2	90,3	132,5	141,1	130,8
1998	138,4	93,5	132,4	139,9	130,9
Toename 1981-1998 (in punten t.o.v. 1981)	+2,6	+6,8	+2,7	+1,2	+3,5

Bron: CBS (WBO'81-WBO'98) SCP-bewerking

In de groekernen is de kwaliteit van de woningvoorraad relatief goed, en nagenoeg gelijk aan die in de gemeenten in overig Nederland.

Uit tabel 3.25 blijkt dat in de meeste gebiedscategorieën, inclusief de groekernen, de kwaliteitstoename in de periode 1981-1998 gering is. Alleen de kwaliteit van de woningvoorraad in de grote steden is duidelijk toegenomen in diezelfde periode. Niettemin is in deze laatste categorie de kwaliteit van de woningvoorraad nog steeds relatief slecht ten opzichte van de overige gebiedscategorieën.

3.6 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn verschillende demografische ontwikkelingen in de groekernen alsmede veranderingen in de woningvoorraad aan de orde gekomen. Daarbij zijn de ontwikkelingen vergeleken met die in andere relevant geachte gebiedscategorieën. Centraal stond de vraag in hoeverre de groekernen een van die andere groepen afwijkende eenheid vormen.

Uit de in het hoofdstuk gepresenteerde analyses komt naar voren dat de groeikernen nog altijd een relatief sterke bevolkingsgroei hebben, zij het dat deze sinds het aflopen van het groeikernenbeleid is afgevlakt. De afvlakkende groei doet zich ook in de andere gebiedseenheden voor, maar is in de groeikernen het geringst. In samenhang daarmee is de verwachting dat de groeikernen nog een aanzienlijke groei zullen doormaken. De doorgezette groei in de jaren negentig en de verwachte groei worden voor een belangrijk deel echter veroorzaakt door de ontwikkelingen in één enkele groeikern: Almere. De voortgezette groei is geen garantie voor een blijvend jeugdige leeftijdsopbouw. Vergrijzing en ontgroening doen zich in de groeikernen wel degelijk voor, al worden ze door de bevolkingsontwikkeling gematigd.

De voortgezette groei blijft vooral gezinshuishoudens aan groeikernen binden. Opvallend hierbij is dat het niet alleen om volledige gezinnen gaat, maar ook om eenoudergezinnen. Het relatief grote aantal eenoudergezinnen valt mede te verklaren uit een groot aantal Surinamers en Antillianen dat de groeikernen (of althans enkele daarvan) als woonplaats heeft gekozen. Onder deze groepen etnische minderheden is het aandeel eenoudergezinnen traditioneel hoog.

De groei van de groeikernen is nog steeds het gevolg van vestigingsoverschotten, waarvan de leeftijdsopbouw momenteel overigens sterk overeenkomt met die in andere gebieden. Naar huishoudenssamenstelling zijn de gezinnen in de groeikernen nog steeds belangrijk, al is het vestigingsoverschot van alleenstaanden sinds 1994 er groter dan dat van gezinnen.

Als men eenmaal in de groeikern woont, is de drang om weer te vertrekken niet groot. Onder de meest mobiele groep, de verhuisgeneigde jongeren, wil een relatief groot deel binnen de eigen gemeente verhuizen. Onder de verhuisgeneigden die zich elders willen vestigen heeft een kleinere gemeente de voorkeur.

Het woonkarakter van de groeikernen is vanzelfsprekend vooral het gevolg van de snelle toename van het aantal woningen aan het einde van de jaren zeventig/begin jaren tachtig. Dit verschijnsel is nog steeds af te lezen aan de oververtegenwoordiging van woningen uit die periode. Hoewel vooral in de beginperiode van de groeikernontwikkeling ook flats zijn gebouwd, overheersen toch vooral de rijtjeswoningen. In de loop van de tijd is die overheersing sterker geworden. Groeikernen kenmerken zich morfologische door de aanwezigheid van veel rijtjeswoningen.

Daarbij gaat het steeds vaker om koopwoningen. In de groeikernen is daarmee een inhaalslag voltooid. Begin jaren tachtig, toen de koopmarkt instortte en tegelijkertijd de nieuwe steden een belangrijke groeifase doormaakten, werden veel huurwoningen neergezet om bouwstromen te kunnen garanderen. Deze maakten van de groeikernen 'huursteden'. Inmiddels zijn er zoveel koopwoningen bijgebouwd dat dit beeld achterhaald is. Wel zijn er nog steeds meer huurwoningen dan in het (landelijke deel van) west-Nederland.

De bouw van huurwoningen uit begin jaren tachtig mag dan al enige tijd geleden zijn, voor de huursector geldt dat ze nog steeds relatief nieuw zijn. Deze huurwoningen zijn van behoorlijke kwaliteit en hebben een hoge huur, vooral vergeleken met de rest

van Nederland. Daarentegen zijn de koopwoningen niet erg duur; voor dergelijke woningen moet een uitstapje worden gemaakt naar (overig) west-Nederland. De prijs van de koopwoningen in de groeikernen benadert het Nederlandse gemiddelde. Gemeten naar de grootte van de woonkamer zijn woningen in groeikernen ruim, zij het niet ruimer dan elders in Nederland. Net als elders zijn ze ook steeds ruimer geworden, alleen is in de groeikernen de toename van de ruimte maar beperkt geweest. Daarmee wordt de concurrentiepositie van de groeikernen op de woningmarkt relatief slechter. Dit is vooral van belang omdat ruimte in en om de woning juist een belangrijke woonwens is.

De ontwikkelingen in de woningvoorraad hebben invloed gehad op de kwaliteit van de woningvoorraad. Deze kwaliteit is in dit hoofdstuk opgevat als een benadering van de indices uit het woonwaarderingsstelsel. Net als elders is deze beter geworden. Alleen is de verbetering in de groeikernen maar beperkt geweest, in tegenstelling tot die in de grote steden (waar overigens sprake is van een duidelijke inhaalslag). Ondanks deze beperkte toename hebben de groeikern van alle onderscheiden gebiedscategorieën kwalitatief de beste woningvoorraad.

Noot

- 1 Bij een uitsplitsing van migranten naar samenstelling van het huishouden wordt door het CBS in de migratiestatistiek onderscheid gemaakt tussen personen die in gezinsverband (samen met echtgeno(o)t(e) en/of kinderen) zijn gemigreerd, en personen die afzonderlijk zijn gemigreerd.

4 HET SOCIALE PROFIEL VAN GROEIKERNEN

4.1 Het sociale profiel tijdens het groeikernenbeleid

De relatie tussen donorstad en groeikern heeft lange tijd in het teken gestaan van de toename van woningen en van de bevolking. Door een nationaal beleidsorgaan als de Rijksplanologische Dienst, maar ook door de groeikernen zelf wordt een dergelijke eenzijdige ontwikkeling echter afgewezen. Er moet ook voldoende werkgelegenheid zijn en er moeten voldoende voorzieningen naar de groeikernen worden gebracht.

Medio jaren zeventig constateerde de Rijksplanologische Dienst dat de werkgelegenheid in het algemeen achterbleef bij de bevolkingsontwikkeling. Dit heeft onder andere een negatieve woon-werkbalans tot gevolg.

Niettemin werd in een enkel geval ook geconstateerd dat de bedrijvigheid zich er positief ontwikkelt, maar dat die niet aan de plaatselijke beroepsbevolking ten goede kwam. Naast een omvangrijke stroom forensen van Zoetermeer naar Den Haag ontstond ook een omgekeerde stroom (Hazelaar en Van Huijgevoort 1982).

De bedrijvigheid in de groeikernen, afgemeten aan werkzame personen, nam tussen 1975 en 1983 sterk toe. In dezelfde periode vond in de donorsteden een teruggang plaats. De banengroei in de groeikernen kwam vooral tot stand in de dienstensector, waar ook het grootste deel van de bedrijvigheid is geconcentreerd. De groei was vooral aanwezig in de zogenoemde stadsgewestelijke groeikernen, dat wil zeggen gemeenten die niet te ver van de donorstad liggen. De groeikernen buiten het stadsgewest (Alkmaar, Hoorn, Lelystad, Hellevoetsluis) kenden een veel minder sterke groei, die begin jaren tachtig zelfs omsloeg in een teruggang van het aantal arbeidsplaatsen.

Ondanks een vaak redelijke woon-werkbalans in het begin van de jaren tachtig (hoewel toen alleen in Almere boven de 100), is sindsdien sprake van een verslechtering. Kon in alle groeikernen in 1980 nog 71% van de beroepsbevolking in de eigen groeikern terecht, in 1985 was dit percentage gedaald naar 60%. Anders gezegd: in het begin van de jaren tachtig moest ca. 30% van de beroepsbevolking buiten de groeikern werk zoeken (of werd werkloos), medio jaren tachtig was dit percentage gestegen naar 40% (Bloemberg et al. 1986).

De sterke relatie tussen groeikern en donorstad heeft er voor de beroepsbevolking van de groeikernen wel toe geleid dat de werkloosheid in de meeste gemeenten in de jaren tachtig relatief laag is gebleven. Men pendelde naar het werk in de centrumstad, of elders. Tijdens het hoogtepunt van het groeikernenbeleid, rond 1980, pendelden 120.000 personen van de groeikern naar elders. Bijna twee derde van deze pendelaars had werk in de centrale stad.

Terwijl medio jaren tachtig in Nederland 16% van de beroepsbevolking werkloos was, bedroeg dit aandeel in de groeikernen – die overigens sterk op de dienstensector zijn gericht – nog geen 10% (Bloemberg et al. 1986).

Op grond van literatuur over het werken in groeikernen valt te concluderen dat groeikernen in de jaren tachtig een positief beeld vertonen. De beroepsbevolking van de groeikernen bestond grotendeels uit werkenden. Voor hen bestond wel de mogelijkheid om het beroep in de woonplaats zelf uit te oefenen, zij het in geringe mate. Niettemin pendelde een groot deel van de werkenden iedere werkdag tussen groeikern en donorstad. Zeer veel personen uit de beroepsbevolking hadden daar een baan gevonden. Dit betekende dat de arbeidsplaatsen die in de groeikernen worden aangeboden voor een belangrijk deel werden bezet door personen die niet in groeikernen wonen. Het betekent ook een relatief geringe werkloosheid in groeikernen. De vraag is in hoeverre dit beeld ook recent nog klopt.

Een tweede element dat de nieuwe steden tot 'volwaardigheid' moest brengen is een adequaat voorzieningenniveau. Voorzieningen kunnen op verschillende manieren worden onderverdeeld. Belangrijk is het onderscheid tussen commerciële en niet commerciële voorzieningen. Daarnaast is er een onderscheid tussen publieksvoorzieningen en voorzieningen die niet op een algemeen publiek zijn gericht. Ook kan nog een onderscheid worden gemaakt naar de reikwijdte van de voorziening. Sommige grootschalige voorzieningen, zoals ziekenhuizen, schouwburgen, warenhuizen hebben een reikwijdte (verzorgingsgebied) die zich veelal tot buiten de plaats van de vestiging uitstrekt. Ditzelfde geldt ook voor sterk gespecialiseerde voorzieningen die geen grootschalig karakter hoeven te hebben.

In deze publicatie wordt met name aandacht besteed aan publieksvoorzieningen, waarbij niet in eerste instantie aan de orde is of deze een groter verzorgingsgebied hebben dan de groeikern zelf. Het gaat er vooral om in hoeverre de bevolking van de groeikernen gebonden is aan een dergelijke voorziening. Uit de literatuur blijkt dat het gunstige financiële perspectief dat de gemeenten ten tijde van het groeikernenbeleid hadden, leidde tot veel investeringen in openbare (=niet commerciële) voorzieningen. Het gaat daarbij vooral om sporthallen, sportvelden en openbaar groen. Ten tijde van de afbouw van het groeikernenbeleid hadden de gemeenten echter moeite om de jaarlijkse exploitatielasten te blijven dragen. Er werd destijds verwacht dat dit gevolgen zou hebben voor het voorzieningenniveau: bezuinigingen (Giebels en De Leeuw 1985).

De bezuinigingen blijken vaak te hebben geleid tot versobering. Bovendien lijkt het erop dat de ongelijkmatige spreiding van wijk- en buurtvoorzieningen (die op zichzelf dus in voldoende mate aanwezig waren), niet meteen teniet is gedaan.

Naast voorzieningen op buurt- en wijkniveau zijn in de groeikernen veelal ook wat grootschaliger voorzieningen aanwezig, zoals ziekenhuizen. Voorzover er is bezuinigd op deze grootschalige voorzieningen, hebben deze destijds niet geleid tot vermindering van het voorzieningenniveau (Bloemberg et al. 1986).

Problematischer dan de ontwikkeling van de openbare voorzieningen was die van de commerciële voorzieningen. De uitbouw van het winkelapparaat hield geen gelijke tred met de geforceerd snelle bevolkingsgroei, waardoor eerst centra op het buurt- en

wijkniveau werden gerealiseerd, en veel later het hoofdwinkelcentrum. Pas in de jaren tachtig werd de aanleg van hoofdwinkelcentra aangevat, dus in een periode waarin de economie zich negatief ontwikkelde. Het gevolg was dat de centra kleiner werden dan bedoeld. Met name was dit het geval in geheel nieuwe steden, zoals Almere en Lelystad. Bestaande steden met een al omvangrijk winkelapparaat, zoals Alkmaar en Hoorn, kenden dit probleem niet. Maar alle steden hadden te maken met de algehele teruggang van de betekenis van winkelcentra laag in de hiërarchie. Buurtwinkels en buurtwinkelcentra verdwenen, of kregen een niet-winkelbestemming (bijvoorbeeld fysiotherapiepraktijk, assurantiekantoor). In steden met weinig mogelijkheden werd hierdoor de winkelfunctie nog verder beperkt.

Deze ontwikkelingen leidden ertoe dat het aantal vierkante meters verkoopoppervlak in de groeikernen kleiner bleef dan in niet-groeikernen met een vergelijkbare bevolkingsomvang (Van Leur 1992).

Welke betekenis heeft het ontbreken van voldoende winkelvoorzieningen op het koopgedrag gehad? Een onderzoek naar het toenmalige koopgedrag van inwoners van Nieuwegein leidde tot de conclusie dat een groot deel van de bewoners van deze groeikern hun dagelijkse boodschappen binnen deze groeikern deden. Niettemin kocht bijna de helft van de huishoudens ook nog een groot deel van de dagelijkse boodschappen elders, met name in donorstad Utrecht. Ze deden daar bijna een kwart van de dagelijkse boodschappen (Baten 1982).

De beperkte oriëntatie op de eigen woonstek heeft niet alleen te maken met de geringe aanwezigheid van winkelvoorzieningen. Het komt ook doordat veel huishoudens pas kort in de groeikern woonden. In het algemeen combineerden ex-bewoners van de donorsteden het winkelen daar met andere sociale activiteiten. Naarmate men langer in de nieuwe stad woont zullen echter deze sociale activiteiten verwateren en is er minder aanleiding om in de donorstad te gaan winkelen (Korteweg en Van Weesep 1980). Verder speelt de afstand tussen donorstad en groeikern een rol. Naarmate de groeikern verder van een centrale stad ligt, is er minder verlies aan koopkracht ten gunste van het winkelcentrum van de centrale stad. Zo bleek het 'geïsoleerde' Lelystad op dit criterium veel beter te scoren dan het nabij Amsterdam en Zaanstad gelegen Purmerend (Nozeman 1988).

Tenslotte is het aanbod van belang. Zo blijkt de realisatie van een nieuw winkelcentrum te leiden tot een veel grotere oriëntatie op de eigen woonplaats (Knol 1986).

Niettemin is het voorstelbaar dat de nieuwe hoofdwinkelcentra onvoldoende profijt hebben getrokken van de in de groeikernen aanwezige koopkracht. In de literatuur is kritisch gereageerd op de aard van deze centra. Er kwam al aan de orde dat ze vaak te klein zijn. Daarnaast wordt gesproken van een onvoldoende gebruik van de mogelijkheden die de groeikernen hier hadden om iets nieuws te realiseren. Het veelal scherp ten opzichte van de omgeving afgebakende gebied, de excentrische ligging van een aantal hoofdwinkelcentra, de soms slechte relatie met het bestaande oude centrum, en in enkele gevallen de slechte bereikbaarheid per auto (Houten, Almere (vanuit Almere-Haven)) vinden weinig genade (Van Leur 1992).

De literatuur maakt duidelijk dat groeikernen een aantrekkelijke uitgangspositie hadden om niet-commerciële voorzieningen te creëren. Daarvan is inderdaad goed gebruik gemaakt, al kon het bereikte hoge niveau bij lagere budgetten door de gemeenten niet worden gehandhaafd. De ontwikkeling van niet-commerciële voorzieningen was nauwelijks een probleem, maar dat kan niet gezegd worden van de ontwikkeling van commerciële voorzieningen (winkels, horeca). Hier kwam de ontwikkeling laat op gang, en nog wel in een periode met slechte economische vooruitzichten. Een en ander leidde tot de realisatie van relatief kleine hoofdcentra die concurrentie onderonden van centra lager in de hiërarchie, zoals uit de kluiten gewassen wijkwinkelcentra (buurtwinkelcentra verdwenen óók in de groeikernen), maar vermoedelijk ook van de centra in de donorsteden. Mogelijk speelt daarbij ook een aantal slecht kwantificeerbare zaken als weinig sfeer, slechte herkenbaarheid, excentrische ligging en soms slechte (auto)bereikbaarheid een rol.

Ten gevolge van de bezuinigingen in de jaren tachtig zijn mogelijk de niet-commerciële voorzieningen zozeer in kwantiteit en kwaliteit teruggedaan, dat hernieuwde actie nodig is om ze op een adequaat niveau voor de 21e eeuw te brengen. Daarbij geldt uiteraard dat ook zo'n hernieuwde actie een aanslag doet op het budget van de ex-groeikernen.

Een tweede probleem is dat van de winkelcentra. Hier moet worden nagegaan in hoeverre de groeikernen nog steeds te weinig winkeloppervlakte aan hun inwoners aanbieden, en welke gevolgen dat heeft voor de binding van de bewoners aan hun eigen woonplek bij de aanschaf van dagelijkse en niet dagelijkse goederen.

4.2 Werkgelegenheid en andere sociaal-economische kenmerken van de gemeenten

4.2.1 Werkgelegenheid

In deze paragraaf wordt per gebiedscategorie het aantal banen vergeleken met de beroepsbevolking (de woon- werkbalans). Tevens zal aandacht besteed worden aan de wijze van vervoer naar het werk en de afstand die men hierbij aflegt.

In de statistieken van het CBS worden tot de beroepsbevolking gerekend:

- personen die ten minste twaalf uur per week werken;
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze tenminste twaalf uur per week gaan werken;
- personen die verklaren tenminste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor tenminste twaalf uur per week te vinden.

Tabel 4.1 Aantal banen, totaal en als percentage van beroepsbevolking (woon-werkbalans), per gebiedscategorie

	1992		1994		1996	
	t.o.v.		t.o.v.		t.o.v.	
	totaal	beroepsbev.	totaal	beroepsbev.	totaal	beroepsbev.
groeikernen	342.330	79,6	362.750	81,2	391.390	82,8
forensengemeenten-west	357.890	65,2	356.380	65,7	376.360	68,2
forensengemeenten-overig	142.910	70,1	138.390	65,5	137.820	67,8
middelgrote steden-west	600.340	98,9	596.680	94,8	624.030	96,2
middelgrote steden-overig	1.245.010	119,8	1.258.560	115,9	1.327.080	116,4
grote steden	1.035.800	125,7	1.021.500	120,4	1.058.810	121,8

Bron: CBS (Statline'92-96) SCP-bewerking

Uit een vergelijking tussen de zes gebiedscategorieën van het aantal banen binnen de gemeentegrenzen blijkt dat de meeste banen zich in de grote steden bevinden, zowel absoluut als relatief. De woon-werkbalans komt hier boven de 100 uit, wat wil zeggen dat er voor iedere 100 personen in de beroepsbevolking meer dan 100 banen zijn. In de groeikernen is deze balans relatief slecht, hoewel er in de jaren negentig een duidelijke verbetering is geweest. Deze verbetering steekt gunstig af tegen de negatieve ontwikkeling in de middelgrote steden en de grote steden.

Tussen de groeikernen onderling zijn aanzienlijke verschillen in de woon-werkbalansen. In de Haarlemmermeer is sprake van een wel zeer gunstige woon-werkbalans: zeer veel personen die in deze gemeente werken komen van elders. Vanzelfsprekend is dat voor een zeer belangrijk deel het gevolg van de ligging van Schiphol in deze gemeente. Behalve de Haarlemmermeer vertonen ook Alkmaar en Nieuwegein een zeer aantrekkelijke woon-werkbalans. Ook hier ligt de woon-werkbalans boven de 100. Er zijn echter ook veel groeikernen waar nog steeds een groot deel van de bevolking elders werk moet zoeken en vinden, of werkloos is. Met name Almere, Huizen, Purmerend, Spijkernisse en Westervoort scoren ongunstig (bijlage B, tabel B10).

Tabel 4.2 Werkenden naar vervoermiddel waarmee de grootste afstand afgelegd wordt om het werk te bereiken, per gebiedscategorie, 1995 (in procenten)

	groeikernen	forensen-	forensen-	middelgrote	middelgrote	grote steden
		gemeenten west	gemeenten overig	steden-west	steden-overig	
auto (bestuurder/pasagier)	63,7	66,9	67,9	59,1	61,4	50,1
motor/brommer	2,5	2,1	2,1	2,5	2,1	1,8
trein	7,5	5,0	2,7	7,5	3,7	8,7
tram/bus/metro	4,9	3,0	1,5	3,7	2,1	11,1
fiets	16,6	18,2	21,1	22,5	26,1	23,0
lopen/overig	4,8	4,8	4,7	4,7	4,6	5,3
totaal	100	100	100	100	100	100

Bron: CBS (OVG'95) SCP-bewerking

In 1995 gebruikte het merendeel van de werkende bevolking uit de groeikernen gemotoriseerd privé-vervoer om de arbeidsplek te bereiken. Dit is ook in de meeste andere gebiedscategorieën het geval. Verder wordt veel van het openbaar vervoer gebruik gemaakt. Dit gaat ten koste van het gebruik van de fiets, die met name in de middelgrote steden en grote steden veel gebruikt wordt (tabel 4.2).

Het hoge autogebruik in de groeikernen gaat kennelijk samen met de gemiddeld grote afstand tussen de woning en de werkbestemming. Evenals in de forensengemeenten wordt er gemiddeld ruim 20 kilometer voor woon- werkverplaatsingen afgelegd.

4.2.2 Werkloosheid

Tot de werkloze beroepsbevolking worden volgens de definitie (1991) van het CBS personen gerekend die behoren tot de beroepsbevolking en die niet of minder dan twaalf uur per week werken.

De groeikernen nemen gedurende de periode 1992-1997 een middenpositie in waar het gaat om het aandeel werklozen. De werkloosheid is over het algemeen relatief wat groter in de middelgrote steden in overig Nederland en in de grote steden, en wat kleiner in de forensengemeenten. Verder heeft het werkloosheidscijfer in de periode 1992-1997 in de groeikernen voortdurend onder het landelijk gemiddelde gelegen.

Ten opzichte van 1992 is in 1996 het percentage werklozen in zowel de groeikernen als in de middelgrote steden in het westen toegenomen met ongeveer 20%. In de overige gebiedscategorieën is de toename minder of afwezig geweest (tabel 4.3). De relatief grote toename in de groeikernen is opvallend, gezien de positieve ontwikkeling van de bedrijvigheid in de groeikernen in dezelfde periode (zie tabel 4.1). Wellicht worden de nieuwe banen niet volledig ingenomen door de bevolking van de groeikernen en is er sprake van forenzenverkeer naar deze nieuwe banen. Na 1996 is de werkloosheid in de groeikernen evenals elders duidelijk afgenomen tot beneden het niveau van 1992.

Tabel 4.3 Werkloze beroepsbevolking als percentage van totale beroepsbevolking, per gebiedscategorie

	groeikernen	forensen- gemeenten west	forensen- gemeenten overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1992	6,2	4,5	5,9	5,9	9,2	10,8	7,1
1993	6,6	5,3	6,0	7,0	10,0	11,4	7,8
1994	7,4	5,5	5,9	7,6	10,5	12,1	8,2
1995	7,8	5,3	6,1	8,0	10,2	11,7	8,2
1996	7,3	4,7	5,9	7,2	9,2	10,8	7,5
1997	6,1	4,2	5,2	6,0	7,8	9,4	6,4

Bron: CBS (Statline'92-'97) SCP-bewerking

Het aandeel werklozen in de nieuwe steden varieert (bijlage B, tabel B8). In Lelystad, Hellevoetsluis, Helmond en Spijkenisse zijn veel werklozen. Een laag aandeel werklozen komt voor in de Haarlemmermeer (Schiphol), Capelle aan den IJssel en Zoetermeer.¹

4.2.3 Inkomen

Voor een vergelijking van huishoudens naar inkomen is gebruik gemaakt van het Regionaal Inkomensonderzoek 1994 van het CBS. In dit onderzoek is het netto-inkomen van de Nederlandse huishoudens verdeeld in kwintielen. Daardoor kan per gemeentegroep een indicatie worden verkregen voor de mate waarin de bevolkingsopbouw naar inkomen evenwichtig is.

Tabel 4.4 Percentage huishoudens naar netto-jaarinkomen (kwintielen, 1994), per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten groeikernen	forensen- gemeenten west	forensen- gemeenten overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
inkomen tot 25.110 (1ste kwintiel)	16,8	13,8	14,8	19,9	23,3	31,4	20
inkomen 25.110-36.665 (2de kwintiel)	18,5	16,0	17,3	20,4	22,0	24,0	20
inkomen 36.665-49.060 (3de kwintiel)	19,4	18,6	19,9	20,1	20,2	18,0	20
inkomen 49.060-64.690 (4de kwintiel)	22,6	21,4	23,0	19,3	18,5	13,7	20
inkomen > 64.690 (5de kwintiel)	22,7	30,2	25,0	20,3	16,0	12,9	20
totaal	100	100	100	100	100	100	100

Bron: VROM (WMD'98); CBS (RIO'94) SCP-bewerking

Vergeleken met geheel Nederland wijken de groeikernen qua inkomen in positieve zin af. Ook ten opzichte van de middelgrote steden scoren de groeikernen gunstig. Alleen de forensengemeenten hebben een welvarender bevolking binnen hun grenzen (tabel 4.4).

Tussen de verschillende groeikernen is een aanzienlijke bandbreedte in het gemiddeld besteedbare huishoudensinkomen. Met name Helmond en Lelystad hebben relatief lage gemiddelde inkomens. Beide steden zijn ook in de publiciteit geweest vanwege de financiële problematiek onder de bevolking. Het relatief lage inkomen in Helmond staat ook in verband met de aanwijzing van deze stad als object van het grote stedenbeleid.

Behalve Helmond heeft ook een van de andere groeikernen met een omvangrijk 'oud' gebied een relatief laag inkomen: Alkmaar. Deze stad heeft ooit wel aandacht gekregen vanwege een beperkte groep mensen die in woningen wonen met een relatief hoge huur in vergelijking met het inkomen, maar nooit vanwege het inkomensniveau zelf. Het hoogst zijn de gemiddelde inkomens in Houten en de Haarlemmermeer, die zich allebei in de Noordvleugel van de Randstad bevinden en waarvan de bevolking zich zowel op werkgelegenheid in de directe omgeving kan richten als in de voormalige centrale stad. In dezelfde context moeten de relatief hoge gemiddelde inkomens in Zoetermeer en Nieuwegein worden gezien.

Hetzelfde beeld vertonen de aandelen lage inkomensgroepen, gedefinieerd als de laagste twee kwintielen. Helmond, Alkmaar en Lelystad, maar ook Hoorn hebben meer huishoudens met een laag inkomen dan landelijk. In Houten, Haarlemmermeer, maar ook in Duiven bevinden zich relatief weinig van deze huishoudens (zie bijlage B, tabel B11).

4.2.4 Opleidingsniveau

Voor een vergelijking van personen naar opleidingsniveau is gebruik gemaakt van het Aanvullend Voorzieningsonderzoek (AVO'99). Op basis van een steekproef verschaft dit onderzoek informatie over het hoogst voltooide opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking.

Tabel 4.5 Bevolking van 25 jaar en ouder naar hoogst voltooide opleidingsniveau^a per gebiedscategorie, 1999 (in procenten)

	laag	midden	hoog	totaal
groeikernen	54,5	27,9	17,6	100
forensengemeenten-west	47,7	28,7	23,6	100
forensengemeenten-overig	50,3	26,7	23,0	100
middelgrote steden-west	44,5	33,0	22,5	100
middelgrote steden-overig	54,0	26,4	19,6	100
grote steden	48,0	25,3	26,7	100
Nederland	52,4	28,1	19,5	100

a Laag: Geen onderwijs of lager dan lager onderwijs, lager onderwijs, lbo, mavo, mulo, 3 jaar havo/vwo
Midden: Havo, Vwo, hbs, mbo
Hoog: Hbo of (kandidaats) universiteit
Een vergelijking met gegevens van het CBS met betrekking tot het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking (zie CBS/EBB'98), laat zien dat het percentage van de bevolking dat een opleiding op MBO-niveau heeft voltooid in het AVO beduidend lager is dan het CBS heeft vastgesteld. In het AVO zijn daarentegen veel meer personen met een voltooide opleiding op MAVO-niveau. Dit verschil tussen beide statistieken is waarschijnlijk het gevolg van het hanteren van verschillende definities van "voltooid MAVO- of MBO-niveau". Het gevolg hiervan is dat het percentage laag opgeleiden in het AVO wat hoger uitgevallen is dan het waarschijnlijk in werkelijkheid is. Aangenomen is dat deze 'fout' voor alle gebiedscategorieën geldt. In dat geval is het mogelijk een vergelijking tussen de verschillende gebiedscategorieën te maken.

Bron: SCP (AVO'99)

In de groeikernen (en in de middelgrote steden in overig Nederland) is het aandeel personen van 25 jaar of ouder met een hoogst voltooide opleiding op het laagste niveau groot in vergelijking tot de overige gebiedscategorieën (tabel 4.5). Ook is het percentage personen met een voltooide hoog opleidingsniveau laag in de groeikernen ten opzichte van de overige gebiedscategorieën. Dit relatief lage opleidingsniveau in de nieuwe steden is opvallend gezien het eerder in deze paragraaf geconstateerde hoge inkomensniveau.

Nadere analyses laten zien dat bij het onderscheid het verschil in meetniveau van belang is (huishoudens bij inkomens, personen bij opleidingsniveau). Lage opleidingsgroepen wonen in huishoudens met een relatief hoog inkomen. Dit inkomen wordt daar vaak verdiend door twee personen, waarbij de tweede persoon verhoudingsgewijs veel uren werkt, en daardoor een substantieel inkomen verwerft. Een tweede bij-

drage aan het relatief hoge inkomen bij lage inkomensgroepen in de groeikernen wordt geleverd door het feit dat er in groeikernen vaker dan elders buiten reguliere werktijden wordt gewerkt. Eénverdieners met een laag opleidingsniveau die op 'normale' tijden werken, verdienen in groeikernen evenveel als vergelijkbare eenverdieners elders.

4.3 Voorzieningen

4.3.1 Aanwezigheid en gebruik winkelvoorzieningen

De commerciële voorzieningen bleven begin jaren tachtig in kwantiteit en kwaliteit achter. Tabel 4.6. laat zien in hoeverre dat – voor wat betreft het kwantitatieve aspect – eind jaren negentig nog steeds zo is.

Tabel 4.6 Aantal verkooppunten, absoluut (per gemeente) en relatief, per gebiedscategorie, 1996

	gemiddeld per gemeente	per 100 inwoners
groeikernen	382	0,61
forensengemeenten-west	134	0,75
forensengemeenten-overig	101	0,53
middelgrote steden-west	801	0,94
middelgrote steden-overig	947	0,92
grote steden	5.280	1,06

Bron: VROM/SCP (WMD'98) SCP-bewerking

Zoals kan worden verwacht, is in de 'grote steden' het gemiddelde aantal verkooppunten per gemeente het grootst. De groeikernen nemen een positie in tussen de forensengemeenten (waar het aantal relatief klein is) en de middelgrote steden (waar het aantal wat groter is). Gecorrigeerd voor het inwoneraantal blijkt dat ook in de grote steden en in de middelgrote steden in het westen van Nederland het aantal winkels het grootst is. In de groeikernen is het aantal ten opzichte van deze gebieden relatief klein, maar groter dan in de forensengemeenten in overig Nederland.

Voor de vergelijking van het gebruik van winkelvoorzieningen in de verschillende gebiedscategorieën is gebruik gemaakt van het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO'80, TBO'85, TBO'90 en TBO'95). In het TBO is gevraagd naar de frequentie van het gebruik van commerciële voorzieningen, en wordt een onderscheid gemaakt in de mate waarin deze binnen of buiten de eigen gemeente worden gebruikt.

Tabel 4.7 Percentage van vertegenwoordigers van huishoudens dat winkelvoorziening meestal binnen eigen woonplaats gebruikt, per gebiedscategorie, 1995

	grootwinkel-		kleding- zaak	schoenen- zaak	woning- inrichting	warenhuis
	levensmid. bedrijven	bedrijven levensmid.				
groekernen	89	87	54	63	53	46
forensengemeenten-west	80	76	12	22	22	7
forensengemeenten-overig	77	77	19	33	24	6
middelgrote steden-west	83	81	65	71	61	70
middelgrote steden-overig	83	89	74	81	65	81
grote steden	92	93	82	85	70	86

Bron: CBS (TBO'95)

Het aandeel huishoudens in de groekernen dat meestal in de eigen woonplaats levensmiddelen koopt, is momenteel vrij hoog. Op dit criterium wijkt het gedrag van de bewoner van de groekern nauwelijks af van de inwoner van de middelgrote stad. Het aandeel huishoudens dat binnen de eigen woonplaats een non-food winkel bezoekt is in groekernen hoger dan in de meer landelijke forensengemeenten, maar nog wel lager dan in de middelgrote stad (tabel 4.7).

Tabel 4.8 Ontwikkeling aandeel vertegenwoordigers van huishoudens dat winkelvoorziening meestal binnen eigen woonplaats bezoekt tussen 1980 en 1995 (toe- en afname in % t.o.v. 1980), per gebiedscategorie

	grootwinkel-		kleding- zaak	schoenen- zaak	woning- inrichting	warenhuis
	levensmid. bedrijven ^a	bedrijven levensmid. ^b				
groekernen	+12	+8	+21	+15	+12	+13
forensengemeenten-west	0	+1	-12	-22	-7	-8
forensengemeenten-overig	-2	-6	+3	-8	-4	-1
middelgrote steden-west	-3	-3	-4	-6	-3	-4
middelgrote steden-overig	-3	+1	-8	-5	-13	-5
grote steden	0	+4	-5	-5	-12	-2

a Levensmiddelenbedrijven: kruidenier, bakker, slager, slijter, e.d., geen supermarkt.
b Grootwinkelbedrijf levensmiddelen: supermarkt.

Bron: CBS (TBO'80-TBO'95)

Uit tabel 4.8 blijkt dat de huishoudens in de groekernen in 1995 voor alle typen winkels duidelijk meer gericht zijn op de eigen woonplaats dan in 1980. De grootste toename in het gebruik binnen de eigen gemeente heeft hier plaatsgevonden tussen 1985 en 1990. Dit kan duiden op een verbetering van het winkelbestand gedurende deze periode, met name op het gebied van kleding, schoeisel, woninginrichting en warenhuizen. In de overige gebiedscategorieën is er over het algemeen sprake van een afname van het winkelgebruik binnen de eigen woonplaats gedurende dezelfde periode.

4.3.2 Aanwezigheid en gebruik bibliotheken

Aangenomen mag worden dat na het wegvallen van de rijkssubsidies, halverwege de jaren tachtig, het aantal culturele voorzieningen in de groeikernen is afgenomen. Tabel 4.9 laat zien of dit vermoeden wat betreft een van dergelijke voorzieningen, de openbare bibliotheek, juist is geweest.

Tabel 4.9 Aantal vestigingen van openbare bibliotheken: ongewogen gemiddeld per gemeente en per 10.000 inwoners, per gebiedscategorie

	1989		1992		1995	
	per gemeente	per 10.000 inwoners	per gemeente	per 10.000 inwoners	per gemeente	per 10.000 inwoners
groeikernen	3,19	0,58	3,31	0,55	3,07	0,49
forensengemeenten-west	1,30	0,76	1,34	0,77	1,35	0,74
forensengemeenten-overig	1,37	0,85	1,77	1,06	1,53	0,75
middelgrote steden-west	4,00	0,49	3,76	0,45	3,67	0,44
middelgrote steden-overig	5,11	0,54	4,93	0,51	4,85	0,51
grote steden	20,00	0,41	20,00	0,40	17,00	0,40

Bron: CBS (Statline'89 '92 '95) SCP-bewerking

Het aantal vestigingen van openbare bibliotheken is in de vier grote steden het grootst. De groeikernen nemen een positie in tussen de forensengemeenten, waar het aantal relatief klein is, en de middelgrote steden waar het aantal wat groter is. In alle gebiedscategorieën, met uitzondering van de forensen-gemeenten, is in de periode 1989-1995 het aantal vestigingen van bibliotheken per gemeente afgenomen. Gecorrigeerd voor het inwonertal, blijkt dat in 1995 de forensengemeenten verhoudingsgewijs gemiddeld de meeste bibliotheken bevatten, gevolgd door de middelgrote steden in overig Nederland en de groeikernen. De grote steden bezitten gedurende de periode 1989-1995 gemiddeld het kleinste aantal bibliotheken per inwoner. De verklaring voor het grote verschil tussen de grote steden en de forensengemeenten is wellicht dat in de grote steden de bibliotheek een van de vele culturele voorzieningen is, terwijl de bibliotheek in de veel kleinere forensengemeenten vaak een van de weinige, of zelfs de enige culturele voorziening is. Hierdoor wordt in deze laatstgenoemde kleinere gemeenten veel meer aandacht en geld aan deze voorziening besteed dan in de grote steden.

Alle gebiedscategorieën kenmerken zich door een afname van het aantal bibliotheken per inwoner tussen 1989 en 1995. Dit is mede een gevolg van bezuinigingen op deze voorziening. De afname in de groeikernen is echter, net als in de forensengemeenten en de middelgrote steden in het westen, relatief laag (18%).

Tabel 4.10 Percentage van bevolking (18 jaar en ouder) dat lid is van een bibliotheek, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen		forensen- gemeenten- overig		middelgrote steden- west		middelgrote steden- overig		grote steden Nederland	
	1979	29,6	33,8	27,8	31,4	25,9	23,9	25,5		
1983	33,0	37,6	35,6	31,4	31,6	28,1	29,9			
1987	34,4	34,0	34,7	30,6	30,1	29,7	30,0			
1991	37,2	38,2	42,8	34,3	30,1	29,1	32,1			
1995	35,9	39,5	39,1	36,3	31,0	28,5	33,0			
1999	33,2	36,4	32,2	30,9	32,5	27,9	31,3			
verandering 1979-1999 (in %-punt t.o.v. aandeel in aandeel in 1979)	+3,6	+2,6	+4,4	-0,5	+6,6	+4,0	+5,8			

Bron: SCP (AVO'79-'99)

Het percentage van de volwassen bevolking dat lid is van een bibliotheek, is in de groeikernen momenteel iets hoger dan landelijk. Ook is het percentage in de groeikernen hoger dan in de meeste overige gebiedscategorieën. Het blijkt dat vooral personen in de leeftijdscategorie 25-40 jaar in de groeikernen wat vaker lid zijn dan in overige gebiedscategorieën (tabel 4.10).

In de meeste gebiedscategorieën is het aandeel van de bevolking van 18 jaar en ouder dat lid is van een bibliotheek in de periode 1979-1999 toegenomen. De groeikernen nemen hierbij een middenpositie in, tussen enerzijds de forensengemeenten en middelgrote steden in het westen van Nederland – waar de groei wat lager is – en anderzijds de overige gebiedscategorieën. Vanaf 1991 is in de groeikernen sprake van een afname van het aandeel van de bevolking dat lid is van een bibliotheek. Dit geldt ook voor de meeste overige gebiedscategorieën. Dit komt overeen met het gegeven dat het aantal vestigingen van bibliotheken tussen 1989 en 1995 in alle gebiedscategorieën is afgenomen.

4.3.3 Aanwezigheid en gebruik musea

Uit tabel 4.11 komt naar voren dat het aantal musea per gemeente in de vier grote steden het grootst is. In absolute zin is het aantal musea het laagst in de forensengemeenten. De groeikernen nemen dan een tussenpositie in. Per 10.000 inwoners is echter het aantal musea in de groeikernen het laagst van alle gebiedscategorieën.

Tabel 4.11 Aantal musea^a ongewogen gemiddeld per gemeente en per 10.000 inwoners, per gebiedscategorie

	1988		1993		1995	
	per gemeente	per 10.000 inwoners	per gemeente	per 10.000 inwoners	per gemeente	per 10.000 inwoners
groeikernen	1,00	0,19	2,10	0,30	2,55	0,36
forensengemeenten-west	0,47	0,28	1,30	0,63	1,23	0,58
forensengemeenten-overig	0,62	0,39	1,41	0,64	1,38	0,59
middelgrote steden-west	3,18	0,39	3,88	0,45	4,00	0,46
middelgrote steden-overig	3,52	0,38	3,96	0,40	3,92	0,39
grote steden	18,00	0,37	20,50	0,41	18,00	0,45

a In deze tabel wordt geen onderscheid gemaakt naar grootte van de musea. Hierdoor wegen kleine musea even zwaar mee als grote musea.

Bron: CBS: (Staline, diverse jaren) SCP-bewerking

In de periode 1988-1995 is het aantal musea per 10.000 inwoners in de meeste gebiedscategorieën toegenomen. Deze toename is het grootst in de groeikernen en in de forensengemeenten in West-Nederland. Dit aantal is sinds 1993 in de meeste categorieën redelijk stabiel of wat afgenomen; alleen in de groeikernen heeft tussen 1993 en 1995 nog een vrij grote toename plaatsgevonden van ongeveer 25%. Desondanks bezitten de groeikernen in verhouding tot het inwonertal ten opzichte van de overige gebiedscategorieën nog altijd het kleinste aantal musea.

Tabel 4.12 Percentage van bevolking (18 jaar en ouder) dat wel eens een bezoek brengt aan een museum, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1979	27,6	30,0	25,7	30,4	25,7	31,6	25,4
1983	34,3	37,0	31,0	38,6	32,6	40,2	33,5
1987	36,0	43,5	39,1	42,8	37,0	47,8	37,6
1991	41,9	45,4	44,1	47,8	38,4	49,6	40,9
1995	33,5	42,1	34,3	37,8	34,0	45,6	34,1
1999	34,6	42,5	38,8	43,1	35,7	46,2	36,6
verandering 1979-1999 (in %-punt t.o.v. aandeel in 1979)	+7,0	+12,5	+13,1	+12,7	+10,0	+14,6	+11,2

Bron: SCP (AVO'79-'99)

Het lage aantal musea per 10.000 inwoners in de groeikernen gaat gepaard met een relatief laag percentage bezoekers (tabel 4.12).

Het aandeel van de bevolking van 18 jaar en ouder dat wel eens een museum bezoekt, is gedurende de periode 1979-1999 in alle gebiedscategorieën toegenomen. In de groeikernen is de toename klein in vergelijking tot de overige categorieën.

Het percentage van de bezoekers dat meestal een bezoek brengt aan musea binnen de grenzen van de eigen woonplek is echter het sterkst gestegen in groeikernen in de periode 1980-1995 (zie tabel 4.13), voornamelijk tussen 1990 en 1995. Dit komt overeen met de toename van het aantal musea hier in deze periode.

Tabel 4.13 Percentage van bezoekers (18+) dat musea meestal binnen eigen woonplaats bezoekt, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden
1980	3,0	1,3	0	17,6	20,1	57,4
1985	7,9	1,1	6,7	11,9	21,1	43,0
1990	0	6,7	0	13,2	23,9	55,9
1995	11,0	0	1,5	10,8	23,0	53,4
verandering 1980-1995 (in %-punt t.o.v. aandeel in 1980)	+8,0	-1,3	+1,5	-6,8	+2,9	-4,0

Bron: CBS (TBO'80-TBO'95)

4.3.4 Theater en theaterbezoek

Het aantal theatervoorstellingen is evenals het aanbod van overige culturele uitingen in de vier grote steden veel groter dan in de overige gebiedscategorieën, zowel absoluut als gecorrigeerd voor het inwonertal. De groeikernen nemen gedurende de periode 1989-1995 een positie in tussen de forensengemeenten, waar het aantal zeer klein is, en de middelgrote steden waar het aantal wat groter is (tabel 4.14).

Tabel 4.14 Aantal podiumkunsten (theater, muziek, dans, film, circus): ongewogen gemiddeld aantal uitvoeringen per gemeente en per 10.000 inwoners, per gebiedscategorie

	1989		1992		1995	
	per gemeente	per 10.000 inwoners	per gemeente	per 10.000 inwoners	per gemeente	per 10.000 inwoners
groeikernen	188	30,6	139	23,3	163	25,9
forensengemeenten-west	38	18,0	24	14,0	30	15,9
forensengemeenten-overig	45	30,4	18	11,0	25	13,3
middelgrote steden-west	378	46,7	324	39,0	341	40,1
middelgrote steden-overig	445	44,9	411	42,8	423	43,3
grote steden	4.176	85,9	3.795	76,6	3.861	77,3

Bron: CBS (Statline, diverse jaren) SCP-bewerking

In alle gebiedscategorieën is het aantal voorstellingen van podiumkunsten in de periode 1989-1992 afgenomen, tussen 1992 en 1995 is er echter weer sprake van een toename. Het aantal voorstellingen is in verhouding tot het aantal inwoners in de meeste gebiedscategorieën sinds 1992 maar weinig toegenomen. In de groeikernen was er echter een relatief sterke groei.

Hoewel in 1995 het aantal culturele voorzieningen in de groeikernen zeker niet groot is ten opzichte van de overige gebiedscategorieën maar eerder gemiddeld of klein, is het aantal hier tussen 1989 en 1995 wel het snelst toegenomen. De achterstandspositie op cultureel gebied die de groeikernen eind jaren tachtig hadden, is in 1995 dus verminderd.

Om het theaterbezoek in de groeikernen en de overige gebiedscategorieën in kaart te brengen, is gebruik gemaakt van zowel het AVO als het TBO. Het AVO is gebruikt voor het totale gebruik van diverse culturele voorzieningen, het TBO voor een onderscheid naar het gebruik hiervan binnen en buiten de eigen woongemeente.

In alle gebiedscategorieën is het aandeel van de bevolking dat wel eens naar voorstellingen gaat tussen 1979 en 1999 toegenomen. De toename in de groeikernen is ten opzichte van de overige gebiedscategorieën het kleinst, in de periode 1991-1999 is de groeikern zelfs de enige gebiedscategorie waarin sprake is van een afname (tabel 4.15).

Opmerkelijk is dat het aandeel van de bezoekers dat de voorstellingen meestal in de eigen gemeente bezoekt in de groeikernen toegenomen, terwijl dit vrijwel overal elders is afgenomen (zie tabel 4.16). Een mogelijke oorzaak voor deze toename is de verschijning van nieuwe theateraccommodaties in de randgemeenten van de grote steden, waaronder de groeikernen (bijvoorbeeld Zoetermeer).

Tabel 4.15 Percentage van bevolking (18 jaar en ouder) dat wel eens een bezoek brengt aan diverse podiumkunsten^a, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1979	39,1	45,4	39,8	41,1	36,9	41,3	38,5
1983	38,1	45,4	42,3	41,4	41,6	47,3	42,0
1987	41,8	48,2	46,0	46,3	42,2	51,2	43,8
1991	54,0	52,5	52,6	53,6	47,2	56,3	49,6
1995	50,7	57,7	52,9	56,5	48,7	56,0	50,0
1999	47,9	54,5	57,3	54,4	52,7	56,7	52,4
verandering 1979-1999 (in %-punt t.o.v. aandeel in 1979)	+8,8	+9,1	+17,5	+13,3	+15,8	+15,4	+13,9

a Toneel/cabaret/concert/opera/musical/ballet.

Bron: SCP (AVO'79-'99)

Tabel 4.16 Percentage van bezoekers (18+) dat diverse podiumkunsten meestal binnen eigen woonplaats bezoekt, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden
1980	25,0	11,1	3,3	46,3	78,9	84,8
1985	22,3	10,1	9,1	39,1	70,7	81,5
1990	22,6	10,1	10,4	49,8	71,9	80,0
1995	28,0	7,4	20,2	28,8	58,7	77,1
verandering 1980-1995 in %-punt t.o.v. aandeel in 1980)	+3,0	-3,7	+16,9	-17,5	-20,2	-7,7

Bron: CBS (TBO'80-TBO'95) SCP-bewerking

In de groeikernen gaat een relatief groot deel van de volwassen bevolking wel eens naar de bioscoop. Alleen in de grote steden en de middelgrote steden in het westen des lands is het percentage mensen dat bioscopen bezoekt verhoudingsgewijze hoger. In de meeste gebiedscategorieën is het aandeel bioscoopbezoekers in de periode 1979-1999 toegenomen. De toename in de groeikernen in deze periode is echter veel kleiner dan in de grote steden en de middelgrote steden in overig Nederland (tabel 4.17). Voor het laatste deel van deze periode (1987-1999), is echter de toename van het aandeel van de bevolking dat wel eens naar de bioscoop gaat in de groeikernen juist groter dan in alle overige gebiedscategorieën. Mogelijk is toen het aantal bioscopen in de groeikernen toegenomen.

Tabel 4.17 Percentage van bevolking (18 jaar en ouder) dat wel eens een bezoek brengt aan een bioscoop, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1979	50,4	52,6	41,3	51,2	44,1	47,2	43,3
1983	52,1	49,7	48,5	48,1	43,8	51,4	43,6
1987	42,3	45,4	45,5	47,6	42,2	52,6	41,8
1991	48,2	47,2	46,0	47,6	43,2	53,7	43,1
1995	46,7	47,6	41,1	46,3	45,3	57,7	43,5
1999	52,4	49,2	43,8	53,0	51,2	60,9	49,4
verandering 1979-1999 (in %- punt t.o.v. aandeel in 1979)	+2,0	-3,4	+2,5	+1,8	+7,1	+13,7	+6,1

Bron: SCP (AVO'79-'99)

Tabel 4.18 bevestigt dit beeld. Uit deze tabel blijkt dat het percentage bioscoopbezoekers dat de bioscoop meestal binnen de eigen woonplaats bezoekt in de groeikernen sterk is toegenomen, vooral tussen 1985 en 1990.

Tabel 4.18 Percentage van bezoekers (18+) dat bioscoop meestal binnen eigen woonplaats bezoekt, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden
1980	12,5	3,2	3,1	51,9	85,9	86,1
1985	12,8	14,1	0	49,7	86,1	91,2
1990	49,7	17,6	12,0	67,6	81,4	90,3
1995	52,9	7,2	4,2	56,0	75,0	91,3
verandering 1980-1995 (in %- punt t.o.v. aandeel in 1980)	+40,4	+4,0	+1,1	+4,1	-10,9	+5,2

Bron: CBS (TBO'80-95) SCP-bewerking

Bioscoopbezoek is sterk gebonden aan leeftijd. Jongeren gaan vaker naar de bioscoop dan ouderen. In de groeikernen gaat de jongere bevolking inderdaad relatief vaak naar de bioscoop. Met name in de leeftijdscategorie 18-25 jaar is het percentage bioscoopbezoekers hoog ten opzichte van de overige gebiedscategorieën. Uit een multivariate analyse op het AVO blijkt echter, dat de aanwezigheid van jongeren onder het filmpubliek het relatief hoge niveau in de groeikernen niet verklaart. Wordt gecontroleerd voor leeftijd, dan blijkt het niveau in de groeikernen eveneens hoog.

Overigens is het aandeel van de 18- tot 25-jarigen dat meestal in de eigen gemeente naar de bioscoop gaat veel kleiner dan in de grote en middelgrote steden.

Waarschijnlijk zijn deze jongeren in de groeikernen meer gericht op het aanbod in de grote steden in de omgeving.

4.3.5 Gebruik horecavoorzieningen

Bij de vergelijking tussen de groeikernen en andere gebiedseenheden naar horecagebruik is gebruikgemaakt van een selectie uit het TBO van personen boven de 16 jaar. Jongere personen zullen de meeste horecagelegenheden niet zelfstandig kunnen of mogen bezoeken.

Tabel 4.19 Percentage van bevolking (16 jaar en ouder) dat weleens naar een café/snackbar gaat en percentage van bezoekers dat café/snackbar meestal binnen eigen woonplaats bezoekt, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen		forensen- gemeenten- west		forensen- gemeenten- overig		middelgrote steden-west		middelgrote steden-overig		grote steden	
	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in	w.v. in
	woon- bezoek	woon- plaats	woon- bezoek	woon- plaats	woon- bezoek	woon- plaats	woon- bezoek	woon- plaats	woon- bezoek	woon- plaats	woon- bezoek	woon- plaats
1980	40,5	51,2	46,7	44,9	57,1	41,2	47,1	68,7	52,1	77,4	38,7	82,6
1985	48,2	50,4	54,4	52,1	43,3	54,7	44,8	63,0	51,5	77,2	53,2	76,5
1990	57,0	74,1	56,6	61,3	66,3	32,5	55,0	84,7	56,6	80,8	63,6	86,3
1995	70,3	67,6	62,5	55,0	62,7	56,6	61,1	70,4	64,1	76,1	66,9	85,4
verandering 1980-1995 (in %-punt t.o.v. aandeel in 1980)	+29,8	+15,8	+15,8	+10,1	+5,6	+15,4	+14,0	+1,7	+12,0	-1,3	+28,2	+2,8
Bron: CBS (TBO'80-TBO'95)												

Het percentage van de bevolking van 16 jaar en ouder dat wel eens een café of snackbar bezoekt is in de groeikernen hoog. Dit hangt samen met de ontwikkeling in de afgelopen 15 jaar.

In alle gebiedscategorieën is het percentage van de bevolking van 16 jaar en ouder dat weleens een café of snackbar bezoekt in de periode 1980-1995 toegenomen. Deze toename is in de groeikernen het grootst ten opzichte van de overige gebiedscategorieën

Het aandeel dat dergelijke voorzieningen het meest in de eigen woonplaats bezoekt is het hoogst in de grote steden en de middelgrote steden in overig Nederland. De groeikernen nemen een tussenpositie in en lijken wat betreft dit criterium op middelgrote steden van West-Nederland.

Deze tussenpositie nemen ze nog niet zo lang in. Het is een gevolg van het feit dat het aandeel van de bevolking dat een café/snackbar meestal in de eigen woonplaats bezoekt in de periode 1980-1995 in de groeikernen het sterkst is toegenomen. Met name in de periode 1985-1990 is de toename van het percentage bezoekers binnen de eigen gemeente groot. Dit kan duiden op een toename van het aantal café's/snackbars in de groeikernen gedurende deze periode.

Tabel 4.20 Percentage van bevolking (16 jaar en ouder) dat weleens naar een restaurant gaat, en percentage van bezoekers dat restaurant meestal binnen eigen woonplaats bezoekt, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen		forensen- gemeenten- west		forensen- gemeenten- overig		middelgrote steden-west		middelgrote steden-overig		grote steden	
	w.v. in		w.v. in		w.v. in		w.v. in		w.v. in		w.v. in	
	woon- bezoek		woon- plaats		woon- bezoek		woon- plaats		woon- bezoek		woon- plaats	
	bezoek	plaats	bezoek	plaats	bezoek	plaats	bezoek	plaats	bezoek	plaats	bezoek	plaats
1980	73,2	19,2	77,8	15,2	81,0	4,1	85,4	33,7	75,4	37,3	72,7	57,0
1985	77,0	16,4	90,1	8,7	74,6	10,8	81,3	30,2	76,5	43,9	80,1	54,9
1990	82,3	28,5	88,0	18,9	81,1	10,3	85,0	41,7	80,4	42,6	92,0	66,4
1995	87,3	25,5	88,4	5,7	88,9	10,3	90,7	26,7	87,5	44,0	87,0	67,5
verandering 1980-1995 (in %- punt t.o.v. aandeel in 1980)	+14,1	+6,3	+10,6	-9,5	+7,9	+6,2	+5,3	-7,0	+12,1	+6,7	+14,3	+10,5

Bron: CBS (TBO'80-TBO'95)

Medio 1995 is er weinig verschil in het aandeel van de bevolking dat wel eens een restaurant bezoekt. Tussen 1980 en 1995 is daar echter wel verandering in op getreden; voorheen was het aandeel bewoners in groeikernen dat deze voorziening bezocht relatief minder hoog (tabel 4.20).

Restaurantbezoekers uit groeikernen gaan in dezelfde mate naar restaurants in de eigen woonplaats als bezoekers uit de westelijke middelgrote steden. Meestal is het bezoek elders in de regio. Het aandeel bezoek in de eigen woonplaats is laag vergeleken bij dat uit de grote steden en de middelgrote steden in overig Nederland, hoog vergeleken bij dat uit de forensengemeenten.

Het aandeel van de bevolking dat meestal binnen de eigen gemeente naar een restaurant gaat is in de meeste categorieën – uitgezonderd de forensengemeenten in het westen en de middelgrote steden in het westen – toegenomen. In de groeikernen is vooral de toename tussen 1985 en 1990 groot. Dit kan duiden op een toename van het aantal restaurants in die periode, ook ten behoeve van de lokale markt.

Tabel 4.21 Percentage van bevolking (16 jaar en ouder) dat wel eens naar een discotheek gaat, en percentage van bezoekers dat discotheek meestal binnen de eigen woonplaats bezoekt, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen		forensen- gemeenten- west		forensen- gemeenten- overig		middelgrote steden-west		middelgrote steden-overig		grote steden	
	w.v. in		w.v. in		w.v. in		w.v. in		w.v. in		w.v. in	
	woon- bezoek	plaats	woon- bezoek	plaats	woon- bezoek	plaats	woon- bezoek	plaats	woon- bezoek	plaats	woon- bezoek	plaats
1980	14,3	26,7	19,2	46,4	23,8	13,3	16,9	52,5	20,7	62,4	18,1	70,0
1985	15,6	31,3	19,2	14,0	22,1	10,0	17,3	46,9	26,1	57,1	22,3	67,9
1990	19,4	34,5	21,9	21,3	29,3	17,8	22,1	58,6	29,3	63,6	27,2	81,4
1995	28,9	34,1	26,3	15,3	19,7	3,1	28,2	17,9	25,8	57,6	29,2	72,4
verandering 1980-1995 (in %-punt t.o.v. aandeel in 1980)	+14,6	+7,4	+7,1	-31,1	-4,1	-10,2	+11,3	-34,6	+5,1	-4,8	+11,1	+2,4

Bron: CBS (TBO'80-TBO'95)

Het percentage van de bevolking van 16 jaar en ouder dat wel eens naar een discotheek gaat is in de groeikernen ongeveer even hoog als in de andere gebiedscategorieën die in het westen zijn gelegen. Het percentageverschil is vooral groot in vergelijking met de forensengemeenten buiten het westen. Discotheken zijn voorzieningen die op jongeren zijn gericht. Een multivariate analyse, waarin wordt gecontroleerd voor leeftijd, geeft alleen een wat verdere vervlaking in de verdeling van het bezoek over de verschillende gebiedscategorieën..

Tussen 1980 en 1995 is het bezoek in de meeste gebiedscategorieën toegenomen. De toename in de groeikernen is groter dan in de overige gebieden (tabel 4.21). Het aandeel van de bevolking dat meestal in de eigen woonplaats naar een discotheek gaat is tussen 1980 en 1995 in de groeikernen toegenomen, terwijl dit in die periode in de meeste overige gebiedscategorieën juist is afgenomen.

De ontwikkelingen in het winkel- en horecagebruik van de bevolking in de groeikernen duiden op zowel een toename van het aantal horecagelegenheden als op een verbetering in het winkelbestand, met name in de periode 1985-1990. Dit betekent dat pas ten tijde van het afbouwen van het groeikernenbeleid de ontwikkeling van de commerciële voorzieningen op gang gekomen is.

4.3.6 Sportaccommodaties en sportieve activiteiten

De groeikernen hebben relatief weinig openlucht sportaccommodaties² in vergelijking tot het aantal inwoners; van de overige gebiedscategorieën is alleen in de grote steden het aantal accommodaties relatief kleiner (tabel 4.22). Wat betreft de overdekte accommodaties³ en het aantal zweminrichtingen⁴ nemen de groeikernen een tussenpositie in.

Tussen 1988 en 1994 is zowel het totale aantal openlucht-accommodaties als het voor het inwonertal gecorrigeerde aantal accommodaties in de groeikernen het sterkst afgenomen (met resp. 14% en 25% ten opzichte van 1988). In de middelgrote steden in overig Nederland en in de grote steden is in deze periode ook sprake van een afname van het absolute en relatieve aantal openlucht-sportaccommodaties; in de overige categorieën is sprake van een toename (tabel 4.22).

Tabel 4.22 Aantal sportaccommodaties: totaal en per 10.000 inwoners (1994), per gebiedscategorie

	openlucht- sportaccommodaties		overdekte sportaccommodaties		zweminrichtingen	
	per 10.000		per 10.000		per 10.000	
	totaal	inwoners	totaal	inwoners	totaal	inwoners
groeikernen	113	1,14	61	0,61	17	0,17
forensengemeenten-west	222	1,77	85	0,68	26	0,21
forensengemeenten-overig	135	2,67	37	0,73	14	0,28
middelgrote steden-west	180	1,25	57	0,40	23	0,16
middelgrote steden-overig	336	1,28	147	0,56	51	0,19
grote steden	211	1,05	57	0,28	29	0,14

Bron: CBS (Statline'94) SCP-bewerking

Tabel 4.23 Groei aantal sportaccommodaties tussen 1988 en 1994, totaal en per 10.000 inwoners (toe- en afname in % t.o.v. aantal 1988), per gebiedscategorie

	openlucht- sportaccommodaties		overdekte sportaccommodaties		zweminrichtingen	
	per 10.000		per 10.000		per 10.000	
	totaal	inwoners	totaal	inwoners	totaal	inwoners
groeikernen	-14	-25	-3	-16	-15	-26
forensengemeenten-west	+9	+2	+13	+6	-33	-36
forensengemeenten-overig	+13	+3	+6	-3	-30	-35
middelgrote steden-west	+5	0	+6	+3	+5	0
middelgrote steden-overig	-6	-10	+17	+12	-16	-21
grote steden	-12	-16	-14	-18	-9	-13

Bron: CBS: (Statline'94) SCP-bewerking

Binnen de groeikernen heeft zich niet alleen een afname van openlucht sportaccommodaties voorgedaan. Ook overdekte accommodaties verminderden in aantal, zowel absoluut als relatief.

Met uitzondering van de middelgrote steden in het westen van het land heeft er in alle gebiedscategorieën een afname plaatsgevonden in het aantal zweminrichtingen, zowel absoluut als relatief. De groeikernen nemen wat deze afname betreft een middenpositie in (groter dan de grote en middelgrote steden in overig Nederland, kleiner dan in de forensengemeenten).

De afname kan voor een deel worden verklaard uit bezuinigingen in de jaren tachtig. Het wegvallen van een deel van het specifieke groeikerneninstrumentarium had zijn weerslag op de uitgaven aan onder andere sportaccommodaties.

Tabel 4.24 Percentage van bewoners (6 jaar en ouder en 18 jaar en ouder) dat sport, per gebiedscategorie

	groeikernen		forensen- gemeenten- west		forensen- gemeenten- overig		middelgrote steden- west		middelgrote steden- overig		grote steden		Nederland	
	6+	18+	6+	18+	6+	18+	6+	18+	6+	18+	6+	18+	6+	18+
1983	69,1	63,8	68,5	62,1	66,6	60,3	64,9	60,1	63,9	58,4	58,7	54,1	65,0	58,8
1987	66,9	61,8	70,2	64,7	67,7	61,2	64,8	60,3	62,2	57,9	60,8	57,6	63,9	58,7
1991	71,7	67,4	69,0	63,8	69,2	65,2	64,8	60,2	64,8	61,3	61,9	57,5	64,8	60,0
1995	69,4	64,1	69,0	64,7	72,6	67,1	68,6	64,3	63,4	59,1	61,0	58,0	66,3	61,6
1999	70,8	67,1	74,2	69,9	74,7	70,2	71,7	68,0	71,6	68,5	70,0	67,3	71,6	67,8
verandering														
1983-1999														
(in %- punt t.o.v.														
aandeel in 1983)	+1,7	+3,3	+5,7	+7,8	+8,1	+9,9	+6,8	+7,9	+7,7	+10,1	+11,3	+12,8	+6,6	+9,0

Bron: SCP (AVO'83-AVO'99)

De bezuiniging op sportaccommodaties lijkt ook invloed te hebben op de sportieve activiteit⁵ in de groeikernen.

Het aandeel sporters onder de bevolking wijkt in de groeikernen (in 1999) niet af van het Nederlandse gemiddelde. Dat was voorheen anders. In 1983 werd in de groeikernen meer gesport dan gemiddeld in Nederland. Vergeleken met de andere gebiedscategorieën werd in de nieuwe steden het meest gesport. De relatieve positie van de groeikernen verandert niet als in een multivariate analyse wordt gecorrigeerd voor leeftijd.

In de periode 1983-1999 is in alle gebiedscategorieën het aandeel van de sportende bevolking toegenomen. In de groeikernen is deze toename ten opzichte van de overige gemeenten het kleinst, zowel onder de totale bevolking als onder de volwassen bewoners (tabel 4.24).

4.3.7 Zorgvoorzieningen

Het overzicht van gezondheidsvoorzieningen is ontleend aan de adresgids 'ouderenzorg' en aan de Zorgnota 2000 van het VWS. Informatie over voorzieningen voor gehandicapten is ontleend aan het CBS. De adresgids ouderenzorg bevat een inventarisatie van het aantal verzorgingshuizen en het aantal plaatsen daarin. In de Zorgnota worden de volgende voorzieningen onderscheiden: algemene ziekenhuizen (en psychiatrische afdelingen van algemene ziekenhuizen), categorale ziekenhuizen, algemene instellingen voor verstandelijk gehandicapten, instellingen voor kinder- en jeugdpsychiatrie, instellingen voor verslaafdenzorg, somatische verpleeghuizen, psychogeriatrische verpleeghuizen en gecombineerde somatische/psychogeriatrische verpleeghuizen.

Het aantal plaatsen in bejaardenoordelen is – per inwoner van 65 jaar en ouder – in de groeikernen iets lager dan gemiddeld in Nederland. Dit aantal is vergelijkbaar met het aantal in de middelgrote steden (tabel 4.25). De grote steden zijn vergelijkbaar met het Nederlandse gemiddelde en daarmee relatief goed voorzien op dit gebied.

Tabel 4.25 Plaatsen in verzorgingshuizen, diverse gebiedscategorieën

gebiedscategorie	aantal plaatsen	aandeel plaatsen t.o.v. bevolking van 65 jaar en ouder (in %)
groei-kernen	4.975	4,5
middelgrote steden	32.805	4,6
grote steden	16.037	5,7
Nederland	117.300	5,6

Bron: Adresgids ouderenzorg 1999, Stafleu Van Loghum

Het totaal aantal bedden in intramurale instellingen, gecorrigeerd voor het inwonertal, is in de groei-kernen kleiner dan landelijk. Alleen het aantal bedden in algemene ziekenhuizen is in de groei-kernen relatief groot. Alle overige typen van gezondheidsinstellingen zijn in de groei-kernen minder vertegenwoordigd dan landelijk. Vooral het aantal gecombineerde somatische en psychogeriatrische verpleeghuizen en het aantal algemene instellingen voor verstandelijk gehandicapten is in de groei-kernen relatief klein, ook ten opzichte van het aantal 65-plussers (tabel 4.26).

Tabel 4.26 Aantal gezondheidsvoorzieningen in groei-kernen en in Nederland: aantal bedden absoluut en relatief

	groei-kernen			Nederland		
	totaal	aantal bedden/ plaatsen	aantal bedden op 1.000 inwoners	totaal	aantal bedden/ plaatsen	aantal bedden op 1.000 inwoners
alle instellingen	26	7.035	7,00	624	139.882	9,07
waaronder						
algemene ziekenhuizen		4.113	4,09		44.016	2,85
psychiatrische afdelingen	10	120	0,12	103	1.611	0,10
categorale ziekenhuizen	1	74	0,07	32	3.989	0,26
algemene instellingen voor verstandelijk gehandicapten	4	768	0,76	122	31.902	2,07
instellingen voor kinderen jeugdpsychiatrie	1	80	0,08	21	1.168	0,08
instellingen voor verslaafdenzorg	1	75	0,07	22	1.578	0,10
somatische verpleeghuizen	0	0	0	40	4.826	0,31
psychogeriatrische verpleeghuizen	0	0	0	61	9.327	0,60
gecombineerde somatische/psychogeriatrische verpleeghuizen	9	1.925	1,92	223	43.076	2,79

Bron: TK (1999/2000)

Van de voorzieningen voor gehandicapten is wel het aantal woon- en dagvoorzieningen per gemeente bekend, maar niet het aantal plaatsen, wat een relevanter gegeven is. De gegevens over gehandicaptenvoorzieningen geven daarom ook alleen een eerste indicatie van de situatie in de onderscheiden gebiedscategorieën. Het blijkt dat de groei-kernen vergeleken met Nederland relatief weinig van dergelijke voorzieningen herbergen, maar vrij gunstig scoren ten opzichte van de grote steden (woonvoorzieningen) en middelgrote steden (dagvoorzieningen) (tabel 4.27).

Tabel 4.27 Aantal woonvoorzieningen en aantal dagvoorzieningen voor gehandicapten per 100.000 inwoners in drie gebiedscategorieën en in Nederland

gebiedscategorie	woonvoorzieningen	dagvoorziening
groekernen	2,5	3,3
middelgrote steden	2,9	2,9
grote steden	2,1	4,0
Nederland	4,1	4,4

Bron: CBS (Statline'95) SCP-bewerking

4.3.8 Onderwijsvoorzieningen en hun gebruik

In het overzicht van onderwijsvoorzieningen dat ontleend is aan het CBS, worden de volgende onderwijstypen onderscheiden: basisonderwijs, speciaal (voortgezet) onderwijs, algemeen voortgezet onderwijs, voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Uit andere bronnen (hbo-raad) zijn schaarse data over het hoger onderwijs (alleen vestigingsplaatsen, niet de bijbehorende aantallen studenten) bekend.

In 1998 nemen de groekernen een middenpositie in wat de vertegenwoordiging van elk schooltype aangaat (zie tabel 4.28). In de forensengemeenten is het percentage basisscholen relatief groot. In de middelgrote en grote steden is het aandeel scholen voor vervolgonderwijs relatief vrij groot. Instellingen voor hoger beroepsonderwijs zijn in de groekernen alleen in Alkmaar, Almere en Helmond. In vrijwel alle middelgrote steden zijn hogescholen gevestigd.

Tabel 4.28 Aantal scholen, totaal en naar type (1998), per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten-		forensen- gemeenten-		middelgrote steden-		middelgrote steden-		grote steden
	groekernen	west	west	overig	west	overig			
totaal	610	669	266		736	1.0530		895	
waarvan (in %):									
basisscholen	74,4	86,4	84,6		64,1	63,8		66,5	
speciaal (voortgezet) onderwijs	12,1	4,3	9,0		18,2	17,5		16,7	
algemeen voortgezet onderwijs	7,2	6,9	4,1		10,5	10,1		10,1	
VBO	5,3	2,2	2,3		5,8	6,2		5,3	
MBO	1,0	0,2	0,0		1,4	2,4		1,4	

Bron: CBS (Statline'98) SCP-bewerking

Tabel 4.29 Ontwikkeling aantal scholen (toe- en afname 1988-1998 in % t.o.v. aantal in 1988), per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groei-kernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden
totaal	-14	-22	-28	-31	-25	-22
basisscholen	-10	-16	-18	-27	-18	-10
speciaal (voortgezet)						
onderwijs	+6	0	-8	-6	-7	-4
algemeen voortgezet						
onderwijs	-36	-54	-74	-48	-43	-42
vbo	-24	-59	-71	-46	-41	-56
mbo	-68	-80	-100	-81	-73	-80

Bron: CBS (Statline'88-'98) SCP-bewerking

Tabel 4.29 bevat gegevens over de ontwikkeling van het aantal scholen per gebiedscategorie. De cijfers hebben betrekking op de toe- of afname van het aantal scholen in 1998 ten opzichte van 1988. Uit deze tabel blijkt dat in alle gebiedscategorieën het totaal aantal scholen tussen 1988 en 1998 is afgenomen. Oorzaak daarvan is de schaalvergroting die in die periode ten gevolge van verschillende beleidsmaatregelen in de diverse typen onderwijs optrad (SCP 1998). De afname in de groei-kernen is ten opzichte van de overige gebiedscategorieën gering. Als onderscheid gemaakt wordt naar schooltype, dan blijkt dat de afname van het aantal scholen in de groei-kernen het kleinst is. Het aantal scholen voor speciaal voortgezet onderwijs is hier zelfs tussen 1988 en 1998 toegenomen.

De negatieve ontwikkeling van het aantal scholen in de periode 1988-1998 contrasteert met de positieve ontwikkeling van het aantal leerlingen in de meeste gebiedscategorieën en met name in de groei-kernen (zie tabel 4.30).

Tabel 4.30 Ontwikkeling aantal leerlingen (toe- en afname 1988-1998 in % t.o.v. aantal in 1988), per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groei-kernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden
totaal	+13	+2	-21	0	+1	+11
basisscholen	+12	+14	-3	+11	+6	+16
speciaal (voortgezet) onderwijs	+32	+26	+18	+14	+11	+19
algemeen voortgezet onderwijs	+9	-19	-27	-2	-7	-5
vbo	+16	-23	-76	-22	-21	-26
mbo	+27	-53	-100	-16	+13	+41

Bron: CBS (Statline'88-'98) SCP-bewerking

De groei van de leerlingentallen is voor vrijwel elk onderwijstype het grootst in de groei-kernen. Uitzonderingen zijn het basisonderwijs en het mbo waar de toename in de grote steden sterker is. Bij het basisonderwijs is er ook een sterkere groei in de westelijke forensengemeenten.

Tabel 4.31 Ontwikkeling aantal leerlingen ten opzichte van aantal scholen 1988-1998 (toe- en afname in % t.o.v. aantal in 1988), per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden
totaal	+32	+30	+11	+46	+35	+42
basisscholen	+27	+42	+25	+52	+31	+29
speciaal (voortgezet)						
onderwijs	+24	+26	+10	+22	+13	+25
algemeen voortgezet						
onderwijs	+85	+32	+100	+82	+72	+64
vbo	+60	+4	-58	+42	+32	+69
mbo	+295	+33	-100	190	+308	+368

Bron: CBS (Statline'88-'98) SCP-bewerking

Deze tegenovergestelde ontwikkelingen van het aantal scholen en het aantal leerlingen hebben in alle gebiedscategorieën geleid tot een groter aantal leerlingen ten opzichte van het aantal scholen (schaalvergroting). In tabel 4.31 is de toename van het aantal leerlingen per school tussen 1988 en 1998 weergegeven. Deze cijfers zijn totstandgekomen door per schooltype het verschil tussen het aantal leerlingen per school in 1998 en het aantal leerlingen per school in 1988 te delen door het aantal leerlingen per school in 1988.

De toename van het aantal basisschoolleerlingen ten opzichte van het aantal scholen in het basisonderwijs is in de groeikernen geringer dan in de overige gebiedscategorieën. Dit is het gevolg van de ontgroening die hier gaande is. Deze ontgroening heeft echter ook tot gevolg dat er in de groeikernen sprake is van een relatief grote toename van het aantal leerlingen in de overige onderwijstypen ten opzichte van het aantal scholen. Het grote aantal kinderen uit het begin van het groeikernenbeleid dat toen op de lagere school zat, is inmiddels doorgestroomd naar het voortgezet-, beroeps- of hoger onderwijs. Verwacht kan worden dat over een aantal jaren het aantal leerlingen ook in dit type onderwijs zal dalen ten opzichte van het aantal scholen.

4.4 Sociale participatie

4.4.1 Verenigingslidmaatschappen

De sociale participatie van de bevolking in de groeikernen komt onder andere tot uiting in de mate waarin men lid van verenigingen is.

Een overzicht van verenigingslidmaatschappen kan worden ontleend aan het Aanvullend Voorzieningenonderzoek (AVO'79-AVO'99). Deze gegevens hebben betrekking op personen van 6 jaar en ouder. In dit overzicht zijn personen onder de 18 jaar buiten beschouwing gelaten. In het AVO wordt een onderscheid gemaakt naar verschillende soorten verenigingen. Hier zal het lidmaatschap van sport-, zang-, muziek- en hobbyverenigingen centraal staan.

Tabel 4.32 Percentage van de bevolking (18 jaar en ouder) dat lid is van een sportvereniging, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1983	27,2	26,4	33,9	25,9	24,6	20,0	25,8
1987	25,1	30,8	30,1	27,4	26,9	23,2	27,4
1991	31,6	34,6	31,0	32,5	30,9	25,6	31,2
1995	30,5	31,6	35,3	28,2	28,5	24,3	30,2
1999	26,6	29,0	33,7	28,2	28,6	24,7	29,2
ontwikkeling 1983-1999 in (%- punt t.o.v. aandeel in 1983)	-0,6	+2,6	-0,2	+2,3	+4,0	+4,7	+3,4

Bron: SCP (AVO'83-AVO'99)

Het aandeel personen uit de volwassen bevolking dat lid is van een sportvereniging is in de groeikernen relatief laag. Ook is in tegenstelling tot de meeste overige gebiedscategorieën en Nederland het aandeel lidmaatschappen in de groeikernen tussen 1983 en 1999 niet gegroeid (tabel 4.32). De afwijkende ontwikkeling in de groeikernen houdt mogelijk verband met de afname van het aantal sportaccommodaties in deze periode als gevolg van bezuinigingen in de groeikernen.

Tabel 4.33 Percentage van de bevolking (18 jaar en ouder) dat lid is van een zang- of muziekvereniging, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1983	5,7	7,0	7,7	5,5	6,4	5,2	7,4
1987	6,4	7,7	7,3	7,7	7,3	5,6	8,0
1991	6,9	9,3	5,9	8,1	8,1	7,2	8,6
1995	7,8	8,2	10,1	8,2	8,9	6,9	9,1
1999	6,2	9,7	8,9	8,5	7,4	6,5	8,5
ontwikkeling 1983-1999 (in %- punt t.o.v. aandeel in 1983)	+0,5	+2,7	+1,2	+3,0	+1,0	+1,3	+1,1

Bron: SCP (AVO'83-AVO'99)

In 1999 is in de groeikernen het aantal leden van zang- of muziekverenigingen ten opzichte van Nederland en met name ten opzichte van de kleinere forensengemeenten relatief klein.

Het percentage van de volwassen bevolking dat lid is van een zang- of muziekvereniging is tussen 1983 en 1999 in alle gebiedscategorieën iets toegenomen. De toename in de groeikernen is relatief klein (tabel 4.34). Verder is er in de groeikernen in de periode 1995-1999 sprake van een relatief grote afname van het aandeel van de bevolking dat lid is van een zang- of muziekvereniging.

Tabel 4.34 Percentage van de bevolking (18 jaar en ouder) dat lid is van een hobbyvereniging, per gebiedscategorie

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1983	5,8	5,5	7,4	5,3	5,7	4,7	5,4
1987	8,6	6,3	6,1	6,6	7,7	6,2	6,9
1991	8,6	9,0	9,2	7,7	7,8	6,1	7,8
1995	10,3	10,1	7,3	7,3	9,7	6,6	8,8
1999	7,8	8,4	8,0	10,2	7,7	5,7	8,4
ontwikkeling 1983-1999 (in %-punt t.o.v. aandeel in 1983)	+2,0	+2,9	+1,4	+4,9	+2,0	+1,0	+3,0

Bron: SCP (AVO'83-AVO'99)

In het aandeel van de bevolking dat in 1999 lid is van een hobby-vereniging nemen de groeikernen een middenpositie in. Er zijn meer lidmaatschappen in de middelgrote steden in het Westen, en minder in de grote steden.

Het aandeel van de bevolking dat lid is van een hobbyvereniging is in alle gebiedscategorieën tussen 1983 en 1999 iets toegenomen. De groeikernen nemen hier een middenpositie in.

4.4.2 Opkomst bij verkiezingen

De betrokkenheid bij het politieke leven in groeikernen lijkt gering. Er zijn relatief weinig leden van politieke partijen, minder dan in welk ander gebiedseenheid dan ook, zo blijkt uit het AVO'99. Bovendien is de opkomst bij verkiezingen in den regel laag. In tabel 4.35 zijn de opkomstpercentages bij verschillende verkiezingen weergegeven. Het gaat om de landelijke politiek (Tweede Kamer) en om de gemeenteraden. Daarnaast zijn opkomstcijfers in kaart gebracht voor de twee meest recente verkiezingen, die voor het Europese Parlement en die voor de Provinciale Staten, beide in 1999.

Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement was de opkomst in de groeikernen lager dan in Nederland, en bevond deze zich op hetzelfde niveau als in de grote steden met traditioneel de laagste opkomstpercentages. Ook bij andere en eerdere verkiezingen was de opkomst in de groeikernen verhoudingsgewijs laag. Wel lag deze toen duidelijk hoger dan het percentage in de grote steden. De percentages bevonden zich op hetzelfde niveau als die in de middelgrote steden.

In bijlage B, tabel B12 wordt een overzicht gegeven van de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen, per gemeente, in verschillende jaren. Er blijkt uit dat in het meest recente meetjaar (1999) relatief de hoogste opkomst werd gemeten in Houten (67%), de laagste in Hellevoetsluis (50%).

Tabel 4.35 Opkomstpercentage bij verkiezingen

	Tweede Kamer 1989	Gemeente raad 1990	Tweede Kamer 1994	Gemeente raad 1994	Tweede Kamer 1998	Gemeente- raad 1998	Provinciale Staten 1999	Europese parlement 1999
groeikernen	78	55	77	60	72	55	40	26
B3-west	84	66	83	68	79	64	50	34
B3-overig	84	68	83	70	78	64	50	35
middelgrote steden-west	78	57	78	62	73	56	43	29
middelgrote steden-overig	78	57	76	61	70	53	43	28
grote steden	71	50	71	58	64	50	35	25
Nederland	80	62	79	65	73	59	46	30

Bron: CBS (Statline, diverse jaren) SCP-bewerking

4.4.3 Onderwijsachterstanden

Het PRIMA-cohortonderzoek levert verschillende indicatoren, waaruit kan worden afgeleid in hoeverre er in de verschillende onderscheiden gebiedscategorieën sprake is van onderwijsachterstand. De taal- en rekenvaardigheid van scholieren is op verschillende momenten gemeten. De scores geven een indicatie van de groei van taal- en rekenvaardigheid tijdens het doorlopen van de basisschool. Daarnaast is uit het onderzoek bekend hoe wordt gescoord op de CITO-toetsen, die een instrument voor verwijzing naar het voortgezet onderwijs vormen. Tenslotte is ook informatie over het advies van de basisschool voor de schoolkeuze bij het voortgezet onderwijs voorhanden.

Uit tabel 4.36 blijkt dat de leerlingen uit de groeikernen op de vaardigheidstesten ongeveer conform het Nederlandse gemiddelde scores. Daarmee is de afwijking van de middelgrote steden vaak ook gering. De scores zijn beter dan die in de grote steden, en slechter dan die in de forensengemeenten.

Tabel 4.36 Scores op taalvaardigheid en rekenen in verschillende groepen van de basisschool, naar gebiedscategorie

	groep 2 taal rekenen		groep 4 taal rekenen		groep 6 taal rekenen		groep 8 taal rekenen	
groeikern	954	871	1.024	1.048	1.063	1.128	1.104	1.193
forensengemeenten-West	962	885	1.030	1.056	1.071	1.133	1.111	1.200
forensengemeenten-Overig	971	896	1.031	1.063	1.077	1.139	1.118	1.208
middelgrote steden-West	947	857	1.018	1.049	1.061	1.126	1.101	1.197
middelgrote steden-Overig	954	874	1.019	1.057	1.063	1.132	1.103	1.201
grote steden	948	867	1.012	1.038	1.053	1.123	1.093	1.185
Nederland	955	875	1.021	1.053	1.063	1.130	1.103	1.196

Bron: ITS/SCO (Prima'96) SCP-bewerking

Ook de scores op de CITO-toets aan het einde van groep 8 komen overeen met het Nederlandse gemiddelde, en met die in de middelgrote steden. De leerlingen uit de forensengemeenten hebben daarentegen weer betere scores, die uit de grote steden slechtere. Dit beeld komt zowel naar voren bij de totale toetsscores als bij de deelscores.

Bij het advies van de groepsdocent groep 8 van de basisschool ten aanzien van de schoolkeuze voortgezet onderwijs komt echter een andere uitslag naar voren. Ten opzichte van alle andere gebiedscategorieën krijgen basisschoolleerlingen uit de groeikernen zelden het advies havo/vwo of vwo te gaan volgen. Daarentegen wordt relatief vaak verwezen naar mavo/havo of havo.

Ondanks de afwijkende uitslag op dit punt kan toch worden geconcludeerd dat in de groeikernen van een achterstand op onderwijsgebied geen sprake is.

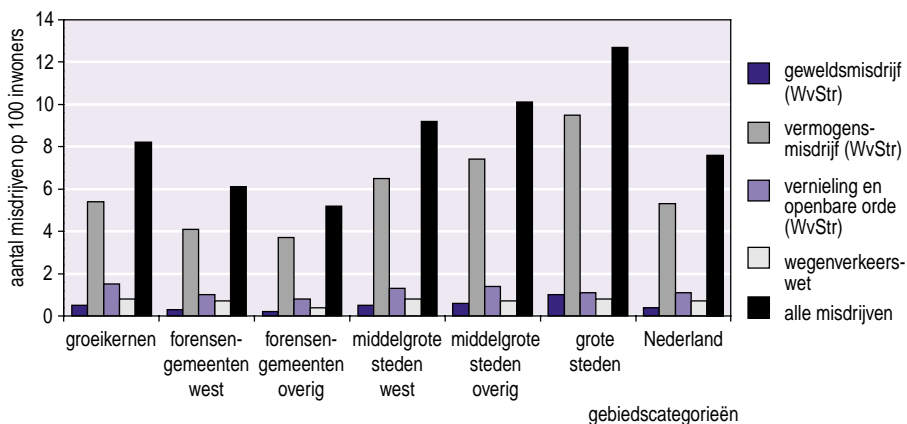
4.5 Sociale veiligheid

4.5.1 Geregisteerde criminaliteit

Het CBS verschaft informatie over het totaal aantal door de politie geregisteerde misdrijven in de periode 1990-1996. Het CBS maakt hierbij onderscheid naar misdrijven die in het Wetboek van Strafrecht strafbaar zijn gesteld (waaronder gewelds- en vermogensmisdrijven, vernielingen en openbare orde misdrijven), misdrijven die in de Wegenverkeerswet strafbaar zijn gesteld en overige misdrijven (economische, wapenwet, opiumwet en overige, niet eerder genoemde wetten).

In de groeikernen zijn in 1996 naar verhouding iets meer misdrijven gepleegd dan in Nederland. Dit betekent dat zij een middenpositie innemen. In de grote steden en middelgrote steden werden meer misdrijven gepleegd. De gebiedseenheden met minder misdrijven zijn de forensengemeenten in en buiten west-Nederland (figuur 4.1.).

Figuur 4.1 Aantal misdrijven per 100 inwoners, per gebiedscategorie, 1996

Bron: CBS (Statline 1996) SCP-bewerking

De middenpositie geldt voor alle typen misdrijven, uitgezonderd de vernielingen en openbare orde misdrijven. Hier is het aantal in de groeikernen relatief groot ten opzichte van de overige gebiedscategorieën.

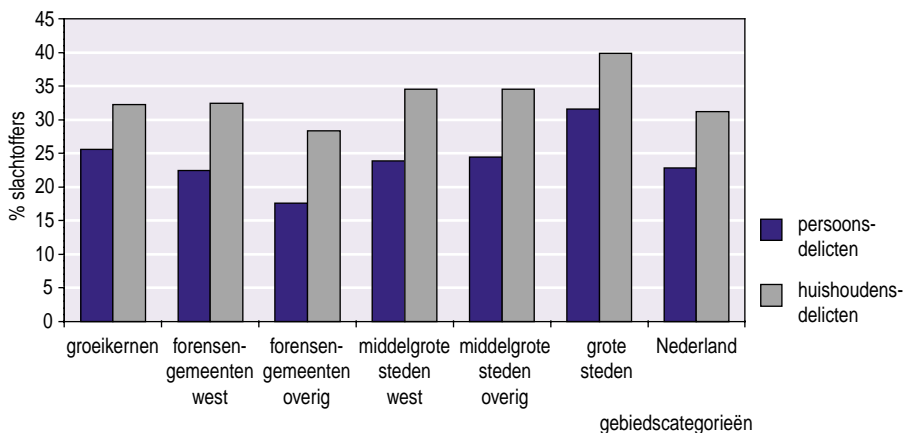
Tussen 1990 en 1996 is het aandeel misdrijven per 100 inwoners in de groeikernen toegenomen. Daarbij is de stijging in de groeikernen in vergelijking met de overige gebiedscategorieën groot. Vooral valt de toename van het aantal vernielingen en openbare orde misdrijven op.

Tegenover de verhoudingsgewijze sterke toename van deze misdrijven, staat een voor groeikernen positieve ontwikkeling: het aandeel vermogensmisdrijven neemt er sterker af dan elders.

4.5.2 Slachtofferschap

De geregistreerde criminaliteit in een wijk/gemeente komt niet overeen met de werkelijke criminaliteit. Een groot aantal minder ernstige delicten wordt niet aangegeven. In de Politiemonitor bevolking (PMB) – een tweejaarlijkse landelijke enquête die sinds 1993 gehouden wordt in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het ministerie van Justitie onder personen van 15 jaar en ouder – is om deze reden nagegaan in hoeverre bewoners slachtoffer zijn van verschillende delicten. Hierbij wordt onderscheid gemaakt naar persoonsdelicten (mishandeling, bedreiging, beroving met en zonder geweld, diefstal, vernielingen, aanrijding met doorrijden en overige delicten) en huishoudensdelicten (fietsendiefstal, autodiefstal, diefstal uit auto, woninginbraak, poging tot woninginbraak en beschadiging van auto). Vervraagd is naar slachtofferervaringen in de afgelopen 12 maanden.

Figuur 4.2 Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat slachtoffer is geworden van een persoons- of huishoudensdelict^a, per gebiedscategorie, 1999^a

- a Persoonsdelicten: mishandeling, bedreiging, beroving met geweld, beroving zonder geweld, aanrijding met doorrijden, overige delicten.
 Huishoudensdelicten: fietsendiefstal, autodiefstal, diefstal uit auto, woninginbraak, poging tot woninginbraak, beschadiging van auto.

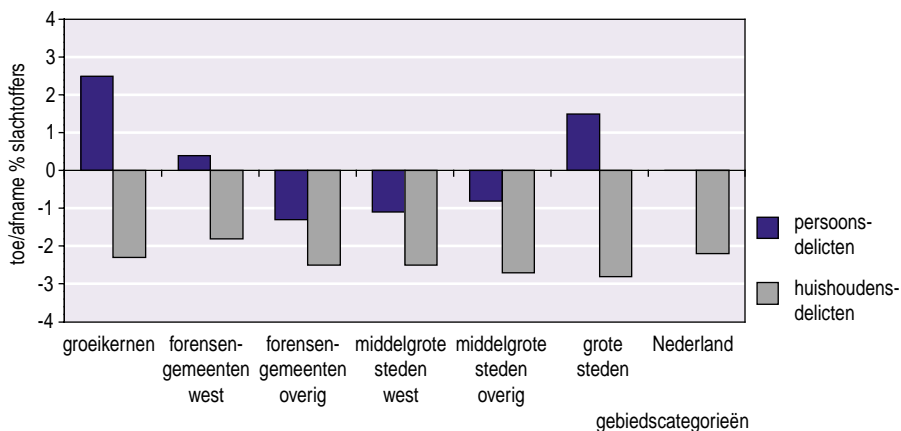
Bron: ministerie van BZK (PMB'99) SCP-bewerking

Uit de gegevens van de PMB blijkt dat in de groeikernen ten opzichte van de overige gebiedscategorieën in 1999 een relatief groot deel van de bevolking van 15 jaar en ouder de afgelopen 12 maanden slachtoffer is geworden van een of meerdere persoonsdelicten (tabel 4.37). Alleen in de grote steden is het percentage dat slachtoffer van een misdrijf is geweest in het afgelopen jaar in 1999 hoger.

Vooral het aandeel van de bevolking dat slachtoffer is geworden van misdrijven uit de categorie 'overige diefstal' en 'overige delicten' is in de groeikernen vrij groot in vergelijking tot de overige gebiedscategorieën. Het verschil tussen de gebiedscategorieën wordt daarbij niet verklaard door leeftijd. Nadat in een multivariate analyse voor dit kenmerk is gecontroleerd, blijkt er geen verandering in de verdeling over de gebiedscategorieën.

Bijna 38% van de huishoudens in de groeikernen zegt in 1999 slachtoffer te zijn geweest van een of meerdere huishoudensdelicten. Hiermee neemt deze gebiedscategorie een middenpositie in; in de grote steden en de middelgrote steden in het westen van Nederland is het percentage wat hoger, in de overige gebiedscategorieën wat lager.

Figuur 4.3 Ontwikkeling tussen 1993 en 1999 in percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat slachtoffer is geworden van een persoons- of huishoudensdelict^a (toe-afname in %-punt t.o.v. aandeel in 1993), per gebiedscategorie

- a Persoonsdelicten: mishandeling, bedreiging, beroving met geweld, beroving zonder geweld, aanrijding met doorrijden, overige delicten.
 Huishoudensdelicten: fietsendiefstal, autodiefstal, diefstal uit auto, woninginbraak, poging tot woninginbraak, beschadiging van auto.

Bron: ministerie van BZK (PMB'93-'99) SCP-bewerking

Het aandeel van de bevolking in de groeikernen dat persoonsdelicten heeft meegemaakt, blijkt ten opzichte van 1993 te zijn toegenomen. Vooral de toename van het aandeel personen dat is bedreigd, is opmerkelijk. In de overige gebiedscategorieën is de toename van persoonlijk slachtofferschap kleiner, of is er sprake van een afname. Tussen 1997 en 1999 is het aandeel van de bevolking dat slachtoffer is geweest van persoonsdelicten in de groeikernen echter weer afgenomen (tabel 4.36).

Huishoudensdelicten daarentegen worden in 1999 in de groeikernen door een kleiner aandeel van de bevolking genoemd dan in 1993. De groeikernen nemen met deze afname een tussenpositie in, met aan de ene kant de forensengemeenten in het westen waar het aandeel minder is afgenomen, en aan de andere kant de middelgrote en grote steden waar het aandeel meer is afgenomen dan in de groeikernen.

4.5.3. Percepties van de buurt

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan het beeld dat personen van 15 jaar en ouder hebben van de frequentie waarin de volgende verschijnselen voorkomen: vermogensdelicten (fietsendiefstal, diefstal uit auto, beschadiging/vernieling/diefstal vanaf auto, inbraak in woningen), verkeersoverlast (agressief verkeersgedrag, geluidsoverlast door verkeer, te hard rijden, aanrijdingen), verloedering (rommel op straat, hondenpoep op straat, vernieling van telefooncellen/bus-of tramhokjes, geluidsoverlast uitgezonderd verkeer, bekladding van muren en/of gebouwen, overlast van groepen jongeren) en dreiging (dronken mensen op straat, lastig vallen, bedreiging, gewelddelicten, drugsoverlast (alleen 1997 en 1999)).

De gegevens zijn ontleend aan de Politiemonitor Bevolking. Deze enquête bevat variabelen die informatie verschaffen over de mate waarin bepaalde problemen volgens de respondent in de eigen buurt voorkomen. Op basis van deze variabelen zijn vier schalen geconstrueerd, die elk een bepaald type buurtproblemen aangeven. Deze schalen lopen van 0 tot 10, waarbij de score 0 duidt op een zeer positief beeld (geen problemen) en 10 op een zeer negatief beeld (zeer veel problemen). Voor een overzicht van de wijze waarop deze scores zijn berekend, wordt verwezen naar de Landelijke Rapportage Politiemonitor Bevolking 1999, bijlage 2 (p.98) (Onderzoeksbureau B+A-groep 1999).

Tabel 4.37 Perceptie vermogensdelicten (schaal 0-10), per gebiedscategorie

	1993	1995	1997	1999
groeikernen	4,19	4,68	4,19	3,66
forensengemeenten-west	4,03	4,65	4,45	3,83
forensengemeenten-overig	3,84	4,71	4,11	3,82
middelgrote steden-west	4,26	4,55	4,26	3,84
middelgrote steden-overig	4,45	5,00	4,45	3,95
grote steden	5,57	5,74	5,12	4,62
Nederland	4,20	4,77	4,41	3,91

Bron: BZK (PMB'93-99) SCP-bewerking

Medio 1999 is de indicatorscore in de groeikernen het laagst. Hier hebben de bewoners het meest positieve beeld over het voorkomen van vermogensdelicten in de buurt (tabel 4.37). Dit komt overeen met de relatief geringe geregistreerde vermogenscriminaliteit hier.

In alle gebiedscategorieën is de indicatorscore vermogensdelicten sinds 1995 gedaald. Dit betekent dat men het idee heeft dat er in 1999 in de buurt minder vermogensdelicten plaatsvinden dan in 1995.

Tabel 4.38 Perceptie verkeersoverlast (schaal 0-10), per gebiedscategorie

	1993	1995	1997	1999
groeikernen	3,48	3,64	3,66	3,61
forensengemeenten-west	3,66	3,77	3,85	3,68
forensengemeenten-overig	3,57	3,88	3,85	3,58
middelgrote steden-west	3,92	3,98	4,02	3,84
middelgrote steden-overig	4,03	4,10	4,06	3,80
grote steden	4,60	4,53	4,54	4,40
Nederland	3,88	3,96	4,00	3,82

Bron: BZK (PMB'93-'99) SCP-bewerking

De bewoners van de groeikernen spreken in 1999 een gunstig oordeel uit over het verkeer. In vergelijking met de meeste andere gebiedscategorieën en met geheel Nederland is men van oordeel dat er op dit gebied weinig overlast is. De perceptie die men heeft van de verkeersoverlast is gedurende de periode 1993-1999 in alle gebiedscategorieën redelijk constant gebleven. In de meeste gebiedscategorieën – de grote steden uitgezonderd – werd de verkeersoverlast in de buurt tussen 1993 en 1997 groter geacht. Na 1997 is de verkeersoverlast die men in de buurt ervaart weer wat afgenomen. De bewoners van de groeikernen hebben over de periode 1993-1999 het meest positieve beeld van de verkeersoverlast (tabel 4.38). Wel is hier de afname van de indicatorscore, en dus een verbetering in de perceptie, de afgelopen jaren het kleinst.

Tabel 4.39 Perceptie verfloederig (schaal 0-10), per gebiedscategorie

	1993	1995	1997	1999
groeikernen	3,54	3,83	3,99	3,91
forensengemeenten-west	2,87	3,16	3,37	3,33
forensengemeenten-overig	2,75	2,94	3,04	2,97
middelgrote steden-west	3,59	3,75	3,92	3,91
middelgrote steden-overig	3,47	3,59	3,74	3,54
grote steden	4,47	4,65	4,58	4,45
Nederland	3,22	3,41	3,57	3,49

Bron: BZK (PMB'93-'99) SCP-bewerking

In de vier grote steden oordeelt men in 1999 het meest negatief over verfloederig. Opvallend is de gedeelde tweede plaats die door de groeikernen wordt ingenomen. Een belangrijk aspect van de woonomgeving wordt door bewoners van groeikernen kennelijk als erg ongunstig ervaren (tabel 4.39).

Het beeld dat men van de verloedering in de buurt heeft, is met uitzondering van de grote steden in de periode 1993-1999 in alle gebiedscategorieën negatiever geworden.

Tabel 4.40 Perceptie dreiging (schaal 0-10), per gebiedscategorie

	1993	1995	1997	1999
groeikernen	1,01	1,22	1,25	1,33
forensengemeenten-west	0,81	0,98	1,04	0,99
forensengemeenten-overig	0,76	0,98	0,85	1,00
middelgrote steden-west	1,17	1,40	1,36	1,40
middelgrote steden-overig	1,45	1,62	1,55	1,52
grote steden	2,22	2,33	2,05	2,21
Nederland	1,21	1,37	1,36	1,38

Bron: BZK (PMB'93-99) SCP-bewerking

De bewoners van de groeikernen scoren iets onder het Nederlandse gemiddelde op het punt van de 'dreiging'. De score ligt ook iets onder die van de middelgrote steden, maar boven die van de forensengemeenten (tabel 4.40).

Tussen 1993 en 1995 is de perceptie van dreiging in de buurt in alle gebiedscategorieën iets negatiever geworden. Na 1995 is deze perceptie in de meeste categorieën redelijk constant gebleven. De toename ten opzichte van 1993 is het sterkst in de groeikernen, wat overeenkomt met de toename in het aantal geregistreerde geweldsmisdrijven hier tussen 1990 en 1996, en in de forensengemeenten buiten west-Nederland.

Voor de verschillende schalen is in een multivariate analyse ook onderzocht in hoeverre de leeftijd het verschil tussen groeikernen en de overige gebiedscategorieën heeft beïnvloed. Evenmin als bij het slachtofferschap in het algemeen blijkt daar geen sprake van te zijn. Ook na een controle voor leeftijd blijft de verdeling van de schalen over de verschillende gebiedscategorieën nagenoeg hetzelfde.

Ondanks de toename van de criminaliteit en de verloedering die inwoners van groeikernen ervaren, zijn zij niet ontevreden over hun buurten. In het algemeen hebben zij een relatief positieve perceptie van de buurt in vergelijking tot de andere gebiedscategorieën. Alleen het oordeel over de verloedering is ten opzichte van de overige categorieën negatief.

Na uitsplitsing van het aspect 'verloedering' in de verschillende indicatoren blijkt dat men in de groeikernen vooral veel vernieling van telefooncellen, bus- en tramhokjes waarneemt (tabel 4.41). Ook bekladding van muren en gebouwen, overlast van groepen jongeren en overlast door omwonenden worden in de groeikernen relatief vaak waargenomen, alhoewel minder dan in de grote steden. Het relatief negatieve beeld dat men in de groeikernen van deze aspecten heeft, komt overeen met het relatief grote aantal geregistreerde aantal vernielingen en openbare orde misdrijven in 1996.

Tabel 4.41 Percentage van bevolking (van 15 jaar en ouder) dat vaak en (bijna) nooit problemen in de buurt waarneemt

	groekernen		forensen-gemeenten- west		forensen-gemeenten- overig		middelgrote steden- west		middelgrote steden- overig		grote steden		Nederland	
	(bijna)		(bijna)		(bijna)		(bijna)		(bijna)		(bijna)		(bijna)	
	vaak	nooit	vaak	nooit	vaak	nooit	vaak	nooit	vaak	nooit	vaak	nooit	vaak	nooit
vermogensdelicten														
fietsdiefstal	27	43	22	44	21	49	29	40	29	42	39	31	25	44
diefstal uit auto	14	54	15	49	15	50	15	51	18	48	27	36	17	50
beschad./verniet./diefstal vanaf auto	16	49	15	48	17	49	17	47	19	46	23	41	18	49
inbraak in woningen	21	35	25	29	27	27	21	36	22	33	23	34	24	32
verkeersoverlast														
agressief verkeersgedrag	21	48	19	50	18	53	22	47	21	47	31	37	20	50
geluidsoverlast door verkeer	12	72	14	69	12	71	14	67	14	67	19	60	13	71
te hard rijden	45	27	45	23	45	25	47	25	47	26	50	25	48	24
aanrijdingen	12	53	9	50	11	51	12	50	12	51	18	44	13	49
verloedering														
rommel op straat	30	39	20	51	16	57	33	39	28	44	44	28	26	45
hondenpoep op straat	50	25	48	26	48	28	54	22	50	26	59	18	50	25
verniet.telefooncellen/bus/tramh okjes	29	40	22	47	16	54	24	45	22	50	23	46	20	50
geluidsoverlast (behalve verkeer)	8	72	8	76	8	76	10	69	8	73	13	65	8	75
bekladding muren en/ofgebouwen	22	49	13	58	10	66	21	51	16	57	29	39	16	59
overlast van groepen jongeren	13	58	9	63	8	66	13	59	12	61	16	53	12	61
overlast door omwonenden	5	75	4	81	3	84	6	77	5	79	9	69	5	81
dreiging														
dronken mensen op straat	5	75	5	75	5	76	8	71	10	69	13	61	8	70
v/m worden op straat lastigevalen	4	77	2	84	3	84	5	76	6	75	8	65	4	80
bedreiging	3	85	1	90	1	90	3	86	3	85	5	75	2	87
gewelddelicten	7	73	3	79	3	79	6	74	7	72	11	59	6	74
drugsoverlast	4	84	3	88	1	91	6	83	11	75	13	68	7	82

Bron: BZK (PMB'99) SCP-bewerking

4.5.4 Onveiligheidsgevoel en vermijdingsgedrag

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van het gevoel van veiligheid onder de bevolking in de groeikernen en de andere gebiedscategorieën. Hierbij wordt ingegaan op zowel het gevoel als het hieruit voortvloeiende gedrag van personen. Dit gedrag wordt aangeduid als vermijdingsgedrag. Het gaat er dan om dat men bepaalde plekken mijdt uit angst daar geconfronteerd te worden met crimineel of verwant gedrag. De gegevens zijn ontleend aan de Politiemonitor Bevolking.

Tabel 4.42 Percentage van bevolking van 15 jaar en ouder dat zich wel eens onveilig voelt, per gebiedscategorie

	forensen- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
1993	31,8	26,1	23,6	33,6	35,6	45,5	29,3
1995	29,8	25,1	26,0	33,1	34,4	41,3	29,1
1997	32,2	28,7	22,7	33,8	35,1	38,6	29,5
1999	33,8	29,3	26,1	36,9	35,5	41,0	30,9

Bron: BZK (PMB'93-'99) SCP-bewerking

Uit tabel 4.42 blijkt dat de groeikernen ten aanzien van de zgn. onveiligheidsgevoelens in 1999 een middenpositie innemen, tussen de forensengemeenten waar relatief minder mensen zich wel eens onveilig voelen, en de middelgrote en grote steden waar dat vaker het geval is.

Ten opzichte van 1993 is het aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich wel eens onveilig voelt in de groeikernen iets toegenomen. Deze toename is echter gering en niet kenmerkend voor de groeikernen. Ook in de meeste overige gebiedscategorieën is het aandeel van de bevolking dat zich wel eens onveilig voelt tussen 1993 en 1999 iets toegenomen. Een uitzondering hierop vormen de grote steden, waar het aandeel juist is afgenomen, en de middelgrote steden in overig Nederland.

Tabel 4.43 Vermijdingsgedrag van bevolking van 15 jaar en ouder (% dat gedrag wel eens vertoond)

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
bepaalde plekken mijden, omdat ze onveilig zijn							
1993	39,7	22,9	24,7	42,0	48,9	54,9	33,7
1995	36,7	23,5	22,5	41,3	45,8	54,4	32,5
1997	38,2	25,7	22,9	41,7	47,6	50,0	33,4
1999	39,4	25,0	26,8	42,3	47,7	54,3	34,9
's avonds/'s nachts niet opendoen want onveilig							
1993	31,9	25,6	25,5	31,7	31,6	42,7	28,8
1995	30,8	26,9	28,9	34,0	32,7	43,0	30,3
1997	33,5	30,6	28,7	33,4	36,0	42,9	32,5
1999	33,1	30,2	32,5	33,8	36,4	42,0	33,0
waardevolle spullen thuis laten tegen roof buiten							
1993	40,6	35,9	35,7	42,7	43,5	49,5	38,7
1995	38,4	33,8	33,9	41,0	40,3	48,3	36,5
1997	38,8	36,3	34,3	39,8	41,2	45,8	36,9
1999	37,9	34,8	35,9	42,0	39,3	45,1	37,1
omrijden/omlopen om onveilige plekken te vermijden							
1993	36,9	25,0	26,9	38,7	41,4	46,9	32,0
1995	34,5	27,3	26,2	37,2	38,7	44,9	31,2
1997	36,3	30,4	25,6	38,0	41,2	42,0	32,4
1999	37,5	30,0	30,9	41,6	42,2	45,4	34,8
kinderen (door ouders) ergens niet heen laten gaan wegens onveiligheid							
1993	65,5	56,6	56,2	60,9	65,3	71,5	56,9
1995	61,9	53,7	54,5	64,3	66,4	73,0	56,9
1997	70,1	63,1	63,3	68,4	68,7	70,7	62,4
1999	73,6	67,7	63,5	76,6	74,7	78,2	69,0

Bron: BZK (PMB'93-'99) SCP-bewerking

Ook wat het vermijdingsgedrag betreft nemen de groeikernen een middenpositie in. In de forensengemeenten is het percentage van de bevolking dat wel eens vermijdingsgedrag vertoont lager dan in de groeikernen, in de middelgrote steden en vooral in de grote steden hoger. Dit geldt voor nagenoeg elk van de vijf indicatoren (zie tabel 4.43). In de periode 1993-1999 is het vermijdingsgedrag dat de bevolking in de verschillende gebiedscategorieën vertoont redelijk stabiel. Uitzondering hierop vormen ouders die hun kinderen vermijdingsgedrag opleggen. In 1999 zijn er in alle gebiedscategorieën duidelijk meer ouders die hun kinderen ergens niet heen laten gaan dan in 1993. Deze toename is in de groeikernen kleiner dan landelijk.

4.6 Conclusies

Groeikernen zijn nog altijd vooral woongemeenten, net zo als de gebiedscategorie specifieke forensengemeenten. Niettemin groeit de werkgelegenheid er ten opzichte van de beroepsbevolking. Hoewel de woon-werkbalans nog steeds geen waarde van 100 heeft (in dat geval zou de gehele beroepsbevolking in theorie in de groeikernen kunnen werken), wordt dit getal wel benaderd. Daarmee gaan de groeikernen steeds meer op 'gewone middelgrote steden' lijken. Anders dan in die gewone middelgrote steden is de beroepsbevolking uit de groeikernen voor het werk lang onderweg: ruim 20 km. De keuze van het vervoermiddel hangt daarmee samen. Er wordt relatief vaak gebruik gemaakt van auto en openbaar vervoer. De fiets heeft in tegenstelling tot de gewone middelgrote steden een beperkte functie.

Ondanks de vele banen die in de groeikernen en in de omgevende centrale steden beschikbaar zijn, is de werkloosheid niet zeer laag, maar ligt zij rond het Nederlandse gemiddelde. Bovendien is de werkloosheid tussen 1991 en 1996 iets toegenomen, een opvallende ontwikkeling gezien de toenemende bedrijvigheid in de groeikernen. Na 1996 is de werkloosheid wel afgenomen.

Gebieden met een duidelijk lage werkloosheid zijn wel elders in het uitstralingsgebied van de grotere steden te vinden: in de specifieke forensengemeenten, gebieden minder dicht bebouwd zijn dan de groeikernen. Ondanks de substantiële werkloosheid is het inkomensniveau van de groeikernen vrij hoog vergeleken bij Nederland als geheel en de middelgrote en grote steden. Alleen ten opzichte van de specifieke forensengemeenten is het inkomensniveau van de groeikernen bescheiden.

Het verschil tussen middelgrote steden en groeikernen doet zich niet voor bij het opleidingsniveau. In beide gevallen is dat niveau relatief laag.

Groeikernen zijn nog altijd vooral woonsteden, maar worden dat steeds minder. Dit geldt voor de werkgelegenheid, en het blijkt ook uit de ontwikkelingen in het gebruik van de commerciële voorzieningen. Ondanks een moeizame beginfase ten gevolge van een negatieve economische ontwikkeling, is het winkelaanbod op een redelijk niveau gekomen. Bewoners van groeikernen gaan steeds vaker binnen de eigen woonplaats winkelen. Bovendien bezoeken ze vaker horeca- en uitgaansgelegenheden, en doen ze dat ook steeds vaker in de eigen woonplaats.

De ontwikkeling van de niet culturele voorzieningen is in de groeikernen ook relatief gunstig. Zo daalt het aantal vestigingen van openbare bibliotheken overal als gevolg van bezuinigingen, maar in de groeikernen is de daling zowel absoluut als relatief beperkt. Het aantal uitvoeringen van podiumkunsten vertoont een golfbeweging. Tussen 1989 en 1992 is er overal een afname, daarna weer een toename. De toename was het grootst in de groeikernen. Tenslotte nam ook het aantal musea in de groeikernen toe (zowel in relatieve zin als absoluut), in tegenstelling tot de andere gebiedscategorieën, waar een stabilisatie optrad.

De ontwikkelingen hebben voor het gebruik van culturele voorzieningen maar een beperkt effect gehad. Enerzijds is ondanks de afname van het aantal bibliotheken sinds de jaren tachtig het aandeel lidmaatschappen in de groeikernen gestabiliseerd.

Daardoor is het aandeel lidmaatschappen op het niveau van de middelgrote steden in overig Nederland gekomen en daarmee op een algemeen Nederlands niveau gebleven. Verder heeft de recente toename van het aantal uitvoeringen van podiumkunsten niet geleid tot een toename van het publiek uit de groeikernen. Wel gaat van dit publiek een steeds groter deel naar uitvoeringen in de eigen woonplaats. Eenzelfde beeld geldt voor het bezoek aan musea: weinig toename van publiek uit de groeikernen, maar het publiek dat gaat doet dat vaker in de eigen woonplaats.

In tegenstelling tot de culturele voorzieningen hebben de sportvoorzieningen zich niet goed hersteld van bezuinigingen uit de jaren tachtig. Vergeleken bij andere gebiedscategorieën bevinden zich relatief weinig sportaccommodaties in de groeikernen en is het aantal openluchtaccommodaties het sterkst afgenomen, terwijl ook het aantal overdekte accommodaties en zweminrichtingen substantieel terugging. De teruggang heeft in de groeikernen niet geleid tot een afname van het aandeel personen dat sport. Wel is de toename van sportactiviteiten, die zich overal voordeed, in de groeikernen relatief gering geweest. Het aandeel sporters in de groeikernen is dan ook laag.

Van de grootschalige voorzieningen op het gebied van de zorg is het beeld voor algemene ziekenhuizen gunstig. De grotere groeikernen herbergen alle een dergelijke instelling, en het aantal bedden daar is relatief groter dan landelijk. Andere zorgvoorzieningen lijken in de groeikernen nog in de kinderschoenen te staan. Vooral het aantal bedden in verpleeghuizen zal sterk moeten groeien om de vergrijzende bevolking in de eigen woonplaats straks ook die voorziening te kunnen aanbieden.

Bij de onderwijsvoorzieningen is het beeld weer gunstig: hier nam het aantal scholen op elk niveau in de groeikernen maar beperkt af. De afname is het gevolg van het beleid van schaalvergroting dat in het onderwijs heeft plaatsgevonden, de beperking van de afname in de groeikernen is ontstaan doordat nog altijd veel jongeren bij de bevolkingsontwikkeling in de groeikernen zijn betrokken. Het aantal leerlingen in de groeikernen neemt in elk type onderwijs dan ook toe, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het voortgezet onderwijs in de grote en middelgrote steden. Wel hebben de groeikernen in tegenstelling tot de middelgrote steden maar weinig vestigingsadressen voor hoger beroepsonderwijs binnen hun grenzen.

Een groeikern is niet alleen een verzameling woningen maar ook een samenleving waaraan deelgenomen kan worden. In hoeverre zijn de bewoners er actiever of minder actief dan in andere gebiedseenheden? Onderzocht is in welke mate groeikernbewoners lid zijn van een vereniging. Een belangrijke categorie verenigingen wordt gevormd door de sportverenigingen. In samenhang met het geringe aantal sporters in de groeikernen zijn er ook weinig mensen die dat in verenigingsverband doen, of die anderszins een functie binnen een sportvereniging hebben. Ook zijn er relatief weinig mensen lid van andere typen verenigingen. Alleen in de vier grote steden is het niveau van lidmaatschappen lager. In de middelgrote steden is het aantal lidmaatschappen van sportverenigingen niet veel hoger dan in de groeikernen.

Ook het politieke leven lijkt in groeikernen niet te floreren. Er zijn weinig leden van politieke partijen en de opkomst bij de verkiezingen is laag.

In hoeverre is de samenleving in de groeikernen aantrekkelijk, gelet op het niveau van de criminaliteit en de sociale veiligheid? De geregistreeerde criminaliteit in de groeikernen bevindt zich op een lager niveau dan dat in de grote steden en is ongeveer gelijk aan dat van de middelgrote steden. Het meest opvallende verschijnsel in de groeikernen is echter de toename van de geregistreeerde criminaliteit, die van alle gebiedscategorieën het grootste is in de groeikernen.

Niet alle criminaliteit wordt geregistreerd. Relatief veel mensen in de groeikernen zeggen slachtoffer van een tegen hun persoon gericht delict te zijn geweest; alleen in de grote steden is het aandeel hoger. Voor de delicten die tegen het huishouden zijn gericht (vooral inbraak) is het beeld van de groeikernen iets gunstiger: ze nemen een middenpositie in.

In de groeikernen is verder de perceptie van verloedering groot. Daarbij gaat het vooral om vernieling van straatmeubilair. Het gevoel van dreiging bevindt zich op een normaal niveau, maar was daarvoor laag. Evenals bij de geregistreeerde criminaliteit is bij de niet-geregistreeerde criminaliteit dus vooral de ontwikkeling negatief.

Een positiever beeld is er ten aanzien van het veiligheidsgevoel. In groeikernen voelt een aanzienlijk deel van de bevolking zich weliswaar onveilig, maar dit aandeel wijkt niet af van dat in de middelgrote steden. Eenzelfde beeld komt naar voren bij het onderzoek naar vermijdingsgedrag (het vermijden van plaatsen omdat men bang is met criminaliteit te worden geconfronteerd), en naar de perceptie die men heeft van het aantal vermogensdelicten en de hoeveelheid verkeersoverlast.

Noten

- 1 Hoewel inmiddels drie jaren verstreken zijn sinds de laatste meting van de werkloosheid per gemeente, lijkt de constatering in de Volkskrant door de Amsterdamse Sociale Dienst dat er in de groeikernen inmiddels vrijwel geen werkloosheid meer zou zijn onjuist. Vermoedelijk gaat het hier om enkele specifieke gemeenten, zoals de Haarlemmermeer.
- 2 Het CBS verstaat onder "openlucht-sportaccommodaties" die accommodaties die gedurende het seizoen permanent zijn ingericht als sportpark, stadion, tennispark, circuits voor auto-, motor- of wielersport, verder worden hieronder accommodatie verstaan voor geweer-, pistool- of boogschieten, voor schaatssport of voor andere openluchtsporten.
- 3 Onder overdekte sportaccommodaties verstaat het CBS ruimten die permanent zijn ingericht als sportzaal, sporthal, tennishal, ijsshal, kegel- of bowlingcentrum, verder ook schietaccommodaties en overige overdekte sportaccommodaties.
- 4 Onder zweminrichtingen worden overdekte en openluchtzwembaden, combizwembaden, en strand- en natuurbaden verstaan
- 5 Bij de vergelijking van de sportieve activiteiten van de bevolking naar gebiedscategorie, is gebruik gemaakt van het AVO. De gegevens van dit onderzoek hebben betrekking op personen van zes jaar en ouder. Kinderen sporten in het algemeen meer dan volwassenen; dit kan in een gebiedscategorie met veel kinderen (groeikernen) leiden toe een hoger percentage sporters. Daarom worden in tabel 4.24 zowel cijfers voor de bevolkingscategorie 6+ als voor de bevolkingscategorie 18+ gegeven.

5.1 Achtergronden

Dit hoofdstuk gaat over de wijken in de groeikernen. Centraal staat de sociale status van de wijken anno 1998, en de ontwikkeling in de voorgaande periode. Sociale status wordt opgevat als een combinatie van een aantal centrale sociale 'goederen' zoals inkomen, opleiding en werk.

Er is vooral aandacht voor die wijken die momenteel een lage status hebben, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen wijken die deze lage status sinds kort hebben, en wijken die zich recent ontwikkelden tot een lage statuswijk. Het is waarschijnlijk dat wijken met een lage status ook vaak gekenmerkt worden door een verdergaande sociale problematiek: verval, verloedering en criminaliteit.

Daarnaast komen in het kort ook wijken aan bod waarvan de status is toegenomen. In deze wijken neemt het aantal gegoede en welgestelde ingezetenen toe. Dergelijke wijken worden mogelijk ook gekenmerkt door een afname van de sociale problematiek: minder verloedering.

In deze publicatie is de statussituatie van wijken (postcodegebieden) anno 1998 weergegeven.¹ Daarbij is het begrip status gekwantificeerd met behulp van een principale componentenanalyse. Deze levert één zinvolle component op, die als statusdimensie kan worden opgevat. Deze factor heeft de volgende ladingen:

- gemiddeld inkomen: -0,90
- percentage huishoudens met een laag inkomen: 0,86
- percentage mensen zonder betaalde baan: 0,80
- percentage huishoudens met gemiddeld een lage opleiding: 0,61.

Daarbij is deze maat vergeleken met een maat uit 1991. Deze maat bevat dezelfde variabelen, uitgezonderd die welke het aandeel huishoudens met een lage opleiding aangeeft. Dit kenmerk was voor 1991 niet beschikbaar. Een principale componentenanalyse op deze variabelen levert ook één zinvolle (status)component met de volgende ladingen:

- gemiddeld inkomen: -0,85
- percentage lage inkomens: 0,91
- percentage mensen zonder betaalde baan: 0,82

Doordat niet exact dezelfde gegevens zijn gebruikt zijn de twee maten niet geheel vergelijkbaar. Toch kunnen ze allebei als statusmaat worden opgevat. Het lijkt dan ook goed mogelijk de rangordes van wijkcores op deze maten te vergelijken (vgl. Knol 1998).

De Nederlandse rangorde van 1998 is ingedeeld in vijf gelijke parten (kwintielen). De wijken in de groeikernen die in het laagste kwintiel van de statusverdeling vallen, worden vervolgens in kaart gebracht. Deze wijken worden lage statuswijken genoemd. Van deze wijken wordt nagegaan op welke kenmerken zij zich verder nog onderscheiden. Kenmerken die daarbij aan de orde komen zijn: stijgen en dalen op de

statusladder, variabelen betreffende de bevolking en de woningvoorraad, en inkomensbronnen. Vervolgens wordt kort ingegaan op de kenmerken van een aantal wijken die in sociale status zijn gestegen.

Er wordt echter begonnen met een algemeen beeld van de statusontwikkelingen in de groeikernen.

5.2 Statusontwikkelingen in groeikernen en elders: een algemeen beeld

De statusontwikkelingen van wijken in Nederland zijn eerder door het SCP voor de periode 1971-1995 in kaart gebracht. Daarbij ging het om gebieden die zowel in 1971 als in 1995 een substantiële omvang qua inwonertal en woningvoorraad hadden. In de groeikernen is het merendeel van de wijken na 1975 gebouwd, waardoor de cijfers maar een beperkte betekenis hebben. De wijken die in 1971 al bestonden, hadden toen en in 1995 veelal een relatief hoge status. Daarnaast daalde een aantal van deze gebieden (gemiddeld 500 plaatsen in de beschouwde 24 jaar).

Voor de periode 1991-1998 (in beide jaren hadden de meeste wijken in de groeikernen een substantieel aantal inwoners en een substantieel aantal huishoudens) is een overeenkomstige vergelijking tot stand gebracht. Daartoe zijn ook voor 1991 de wijken verdeeld in kwintielen. Voor beide meetjaren zijn daarna de drie middelste categorieën samengevoegd, waardoor er drie groepen overbleven: hoge status (eerste kwintiel), midden status (kwintiel twee, drie en vier) en lage status (vijfde kwintiel).

Hierna is bepaald welke wijken tussen twee meetpunten van de ene klasse overgegaan zijn in een andere, en welke wijken stabiel zijn gebleven. Op deze manier worden negen ontwikkelingsmogelijkheden onderscheiden, namelijk:

Stabiele wijken

- In beide jaren een hoge status
- In beide jaren een gemiddelde status
- In beide jaren een lage status

Stijgers in de rangorde

- Ontwikkeling van lage naar gemiddelde status
- Ontwikkeling van gemiddelde naar hoge status
- Ontwikkeling van lage naar hoge status

Dalers in de rangorde

- Ontwikkeling van hoge naar gemiddelde status
- Ontwikkeling van gemiddelde naar lage status
- Ontwikkeling van hoge naar lage status.²

De statusscores en rangordes zijn berekend voor alle wijken in Nederland met meer dan 5 huishoudens en meer dan 25 personen. Vervolgens zijn de scores alleen toegepast op wijken met meer dan 250 personen; meer dan 100 huishoudens zijn geselecteerd (in elk van de drie meetjaren). Daardoor zijn tenminste enigszins stedelijke wijken onderzocht en worden de analyses beperkt tot wijken die al in 1991 bestonden.

Wanneer alleen die wijken geselecteerd worden, blijven er in totaal 3306 wijken over. Van deze wijken is niet alleen nagegaan in welke categorie van statusontwikkeling zij

zich bevonden. Er is ook onderzocht hoeveel plaatsen de wijken op de statusrangorde gestegen of gedaald zijn. Het theoretische maximum van stijgen en dalen is daarbij dus 3305.

In tabel 5.1 is de ontwikkeling van de statusscores in de periode 1991-1998 per gebiedscategorie afgebeeld. Hieruit blijkt dat de wijken in de groeikernen sociaal gezien gemiddeld positieve ontwikkelingen vertonen.

Het percentage wijken met een stabiele hoge status is in de groeikernen hoger dan gemiddeld in heel Nederland, net als het percentage wijken dat in de rangorde is gestegen van een gemiddelde naar een hoge status.

De ontwikkelingen in de groeikernen zijn niet geheel eenduidig. Evenals in de andere onderscheiden gebiedscategorieën is er een substantieel aantal wijken dat in de rangorde daalt, in het bijzonder van een hoge naar een gemiddelde status. Voor een deel is er dus sprake van stuivertje wisselen tussen de gebieden. Er zijn echter net iets meer wijken bij de stijging naar een hoge status betrokken dan bij de daling naar een gemiddelde status.

Mede hierdoor zijn de wijken in de groeikernen gemiddeld ruim honderd plaatsen in de landelijke rangorde gestegen.

Ook in de meeste overige gebiedscategorieën is er sprake van een stijgende tendens, maar alleen in de middelgrote steden in overig Nederland is deze stijging sterker dan in de groeikernen.

Tabel 5.1 Verdeling van de wijken (> 250 pers., > 100 hh) over de wijktypen in diverse gebiedscategorieën, 1991-1998 (in procenten)

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
stabile wijken							
hoge status in 1991 en 1998	22	48	28	19	12	13	12
gemiddelde status in 1991 en 1998	43	34	49	43	33	23	52
lage status in 1991 en 1998	8	1	4	12	33	46	15
stijgend in rangorde							
van lage naar gemiddelde status	4	0	3	4	8	6	5
van gemiddelde naar hoge status	11	7	5	11	8	3	6
van lage naar hoge status	0	0	0	0	1	1	0
dalend in rangorde							
van hoge naar gemiddelde status	8	9	8	3	2	1	5
van gemiddelde naar lage status	4	2	3	8	3	7	5
van hoge naar lage status	0	0	0	0	0	0	0
totaal (relatief)	100	100	100	100	100	100	100
aantal wijken (absoluut)	159	238	120	186	459	216	3.311
gemiddeld aantal plaatsen							
stijgen (+) of dalen (-) (ongewogen gemiddelde)	122	-25	41	63	203	26	16 ^a

a Aangezien tijdens de plaatsing van de wijken in rangorde meer wijken gebruikt zijn dan het verloop van dit onderzoek (na de tweede selectie op basis van personen en huishoudens), komt het gemiddelde aantal plaatsen stijgen/dalen in heel Nederland niet exact op 0 uit.

Bron: RPD (WMD'92 en WMD'98); (GMP'92 en GMP'98) SCP-bewerking

De ontwikkelingen in de periode 1991-1998 hebben er al met al toe geleid dat de status van de wijken in de groeikernen in 1998 relatief hoog is. Alleen in de forensen-gemeenten – met name die in het westen – is de status van de wijken gemiddeld wat hoger (zie tabel 5.2.). Daarbij is overigens de statusstijging van de wijken in de groeikernen volledig het gevolg van de ontwikkelingen in 1991-1995, daarna is er een dalende tendens in de nieuwe steden.

Tabel 5.2 Verdeling van de wijken (>250 pers., >100 hh) over de wijktypen in diverse gebiedscategorieën 1998 (in procenten)

	forensen- gemeenten- groeikernen	forensen- gemeenten- west	forensen- gemeenten- overig	middelgrote steden- west	middelgrote steden- overig	grote steden	Nederland
hoge status in 1998	33	54	33	30	21	17	18
gemiddelde status in 1998	55	43	59	51	43	30	62
lage status in 1998	12	3	8	19	36	53	20

Bron: RPD (WMD'98); (GMP'98)

5.3 Afzonderlijke lage statuswijken in groeikernen

Er zijn in de groeikernen 20 lage statuswijken (wijken die tot het laagste kwintiel van de Nederlandse statusverdeling behoren). Deze wijken liggen in negen van de zestien groeikernen:

- Alkmaar
- Almere
- Capelle aan den IJssel
- Helmond
- Hoorn
- Purmerend
- Lelystad
- Spijkenisse
- Zoetermeer.

Het gaat hier om lage statuswijken. Deze wijken worden in deze paragraaf per stad in kaart gebracht (zie voor de kaarten: § 5.5). Daarnaast komt aan de orde op welk gebied de wijken zich verder onderscheiden.

In *Alkmaar* gaat het om de postcodegebieden 1813 (Overdie), 1821 (Schermereiland) en 1825 (Het Rak-Zuid/Noord en Mare) (figuur 5.1). Deze wijken zijn tussen 1991 en 1998 alle licht gedaald op de statusrangorde. De wijk Het Rak-Zuid/Noord en Mare wordt gekenmerkt door veel dure huurwoningen (waarvan voor een groot aantal huur-subsidie is toegekend), en een hoog aandeel rijtjeswoningen (driekwart van de woningvoorraad). De wijk is in de jaren tachtig gebouwd. Er wonen verhoudings-gewijze veel oudere alleenstaanden. Niettemin is het aandeel huishoudens dat van een pensioen leeft niet erg hoog: Het grootste deel van de beroepsbevolking in deze wijk heeft inkomsten uit loondienst.

De wijk Overdie is vroegnaoerlogs en kenmerkt zich door zeer veel huurwoningen, veel alloctonen, en veel middelhoogbouw. Er zijn relatief veel pensioenontvangers en net als in Het Rak-Zuid zijn er vrij veel alleenstaanden. Daarnaast is ook het aandeel arbeidsongeschikten vrij hoog, zij het niet zo hoog als op het Schermereiland, waar dit aandeel hoger is dan in alle andere lage statuswijken van de groeikernen. Schermereiland heeft vooral een vooroorlogse woningvoorraad, met daarnaast substantiële aandelen woningen uit de vroegnaoerlogse periode en uit de jaren tachtig (stadsvernieuwing).

In *Almere* bevindt zich één lage statuswijk die zowel in 1991 als in 1998 een substantieel aantal inwoners en woningen had (figuur 5.2). Het gaat om postcodegebied 1354 (De Hoven/De Werven), dat grotendeels in de jaren zeventig werd gebouwd. De wijk wordt gekenmerkt door een sterke daling in sociale status. Tussen 1991 en 1998 gaat het om meer 900 plaatsen. De wijk kent verder veel rijtjeswoningen, en een aanzienlijke hoeveelheid middelhoogbouw (ca. een vijfde van de woningvoorraad). Daarbij zijn de woningen in overgrote meerderheid huurwoningen.

De helft van de huishoudens bestaat uit gezinnen met kinderen, waarvan vrij veel in een vergevorderd stadium van de gezinscyclus. Naast een substantieel aantal werklozen, zijn er ook velen die als werknemer de kost verdienen. De allochtonen maken ongeveer een vijfde deel van de bevolking uit.

In *Capelle aan den IJssel* zijn twee wijken met een relatief lage status (figuur 5.3). Het gaat om de postcodegebieden 2903 (Duikerlaan e.o.) en 2905 (De Hoeken). Met name het eerste gebied is tussen 1991 en 1998 sterk gedaald op de statusranglijst: 1243 plaatsen, de sterkste daling van de lage statuswijken in de groeikernen. Ook de wijk De Hoeken kende een vrij grote daling: 579 plaatsen.

De wijk Duikerlaan en omgeving, gebouwd in de jaren zestig en zeventig, wordt verder gekenmerkt door veel hoogbouw, en een grote meerderheid aan huurwoningen. Het aantal huurwoningen waarvoor huursubsidie is toegekend is hoger dan gemiddeld in de groeikernen,³ maar niet erg hoog in vergelijking tot andere lage statuswijken.

Onder de bewoners zijn vrij veel oudere paren en oudere alleenstaanden, waardoor het percentage pensioenontvangers vrij hoog is.

De woningvoorraad in de wijk De Hoeken is voornamelijk in de jaren zeventig gebouwd en bestaat voor iets meer dan de helft uit middelhoogbouw. In deze wijk wonen vrijwel uitsluitend huurders. Maar evenals in Duikerlaan en omgeving is het aandeel huursubsidietoekenningen niet hoog vergeleken met het gemiddelde in de lage statuswijken van de groeikernen. Er wonen verhoudingsgewijze veel oudere en jongere paren. Opvallend is het hoge percentage allochtonen.

In *Helmond* zijn vier wijken met een lage status. Het gaat om de postcodegebieden 5701 (Binnenstad-Oost), 5702 (Eeuwsels), 5703 (Straakven) en 5705 (Helmond-Industriegebied) (figuur 5.4). Van de vier wijken stijgen er drie in de statusrangorde. Alleen de wijk Eeuwsels is met ruim 100 plaatsen gedaald.

De wijk Binnenstad-Oost wordt verder gekenmerkt door een vrij gemengde woningvoorraad, met ruim 60% rijtjeswoningen en voor het overige middelhoge en hoge flats. Ook alle bouwperiodes zijn vertegenwoordigd, waarbij vooroorlogs en vroegnaoorlogs domineren. De overgrote meerderheid van deze woningen behoort tot de huursector. De bevolking bestaat voor een belangrijk deel uit oudere alleenstaanden en oudere paren, waardoor het percentage pensioenontvangers opnieuw vrij hoog ligt. Verder valt de wijk 'Binnenstad-Oost' op door een vrij hoog aandeel allochtonen. Het gaat om ongeveer een kwart van de bevolking.

De wijk Eeuwsels, vroegnaoorlogs en uit de jaren zeventig, bestaat vooral uit rijtjeswoningen. Ongeveer tweederde van deze woningen behoort tot de huursector. In vergelijking tot het gemiddelde van de lage statuswijken in de groeikernen is aan relatief weinig huurders huursubsidie toegekend.

De bewoners zijn vaak oudere alleenstaanden of oudere paren. De inkomensbron is relatief vaak een uitkering voor arbeidsongeschiktheid of pensioen.

Straakven, waar de meeste woningen dateren uit de vroegnaoorlogse periode, is net als Binnenstad-Oost een gebied met een gemengde woningvoorraad. Ook hier bestaat ruim 60% van de woningvoorraad uit rijtjeswoningen; daarnaast is er zowel hoogbouw als middelhoogbouw.

De meeste woningen zijn huurwoningen, waarvoor minder vaak dan gemiddeld in de lage statuswijken van de groeikernen huursubsidie wordt toegekend. De bewoners zijn vaak oudere paren, en ontvangen relatief vaak een WAO-uitkering.

Helmond-Industriegebied wordt bewoond door ruim 500 huishoudens. Opvallend is dat ongeveer een kwart van de woningvoorraad uit vrijstaande en twee-onder-een kap woningen bestaat; daarnaast is er ook vrij veel hoogbouw. Bovendien bestaat ongeveer de helft van de voorraad uit rijtjeswoningen. Relatief veel woningen zijn van recente datum.

De woningen zijn vooral huurwoningen; ongeveer een kwart van de woningen is koopwoning. De bevolking bestaat voor een groot deel uit oudere en jongere paren, die relatief vaak van een werkloosheidsuitkering leven.

In *Hoorn* bevindt zich één lage statuswijk: Hoorn-noord (postcode 1624), met woningen die grotendeels in de vroegnaoorlogse periode zijn opgeleverd. Tussen 1991 en 1998 is dit gebied enigszins op de statusranglijst gedaald. De wijk bevat opvallend veel eengezinswoningen (zowel rijtjeswoningen als vrijstaand en twee-onder-een kap), en een substantieel aandeel koopwoningen: bijna de helft van de woningvoorraad. De gemiddelde koopprijs van deze woningen ligt net iets onder het gemiddelde van de groeikernen. De huurwoningen zijn echter verhoudingsgewijze zeer goedkoop. De bevolking bestaat voor een groot deel uit oudere en jongere tweepersoonshuishoudens, en de inkomstenbron is relatief vaak pensioen.

In *Lelystad* bevinden zich vijf lage statuswijken: Zuiderzeelaan e.o. (postcode 8223) met veel woningen uit de jaren zeventig, Horst (postcode 8225), Buurt 51 (postcode 8226) waarvan de meeste woningen uit de jaren tachtig dateren, Botter (postcode 8232) met woningen uit de jaren zeventig en tachtig, en Grietenij (postcode 8233) met uitsluitend woningen uit de jaren tachtig. De eerstgenoemde twee wijken beleefden tussen 1991 en 1998 een statusverhoging van resp. 58 en 204 plaatsen. De andere wijken zijn op de statusrangorde licht gedaald. Met uitzondering van Grietenij (een kleine wijk met ca. 300 huishoudens) zijn er vooral rijtjeswoningen in de wijken. In Grietenij staat ook veel hoogbouw.

Er staan in meerderheid huurwoningen in deze wijken. Alleen in Horst is het aandeel koopwoningen relatief hoog (met ca. 40%). In Grietenij daarentegen bestaat maar een zeer kleine minderheid van de voorraad uit koopwoningen. In Zuiderzeelaan en omgeving en in Horst en Botter zijn de huurwoningen vrij duur.

Met uitzondering van Grietenij is aan de meeste bewoners van huurwoningen in lage statuswijken huursubsidie toegekend.

De bevolkingsopbouw van de wijken varieert nogal. In Zuiderzeelaan en omgeving en in Horst wonen relatief veel gezinnen, zowel met oudere als met jongere kinderen,

terwijl Buurt 51 gekenmerkt wordt door een relatief groot aantal jonge gezinnen en jonge paren. Botter is een wijk met veel oudere paren, terwijl de bevolking van Grietenij vooral bestaat uit oudere alleenstaanden, en daarnaast nog een substantieel aandeel jongere alleenstaanden.

Ook qua inkomstenbron zijn er verschillen. Horst is een gebied met veel werknemers en daarnaast veel uitkeringstrekkers, maar met relatief weinig pensioenontvangers. In Botter en vooral Grietenij wonen daarentegen juist veel pensioenontvangers. In Buurt 51 ontvangen veel bewoners een werkloosheidsuitkering.

Opvallend is tenslotte het hoge aandeel allochtonen in de gebieden Zuiderzeelaan en omgeving en in Buurt 51.

Purmerend kent twee lage statuswijken: Overwhere Zuid (postcode 1442) en De Wheermolen (postcode 1443). Beide wijken zijn tussen 1991 en 1998 licht gezakt op de statusrangorde. In Overwhere Zuid bestaat de meerderheid van de woningvoorraad uit rijtjeswoningen, maar er is ook veel middelhoogbouw. De woningen dateren voornamelijk uit de jaren zestig. De Wheermolen bestaat vooral uit hoogbouw en rijtjeswoningen. De wijk is gebouwd in de tweede helft van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig. Overwhere Zuid heeft een vrij groot percentage koopwoningen binnen zijn grenzen: ruim 40%. De Wheermolen is meer een huurwijk, hoewel ook hier nog een forse minderheid aan koopwoningen is. De prijzen van de koopwoningen zijn in beide wijken vrij laag.

In de wijken wonen verhoudingsgewijze veel jongere en oudere paren. Veel inwoners van Overwhere-Zuid genieten van hun pensioen; in De Wheermolen leven relatief veel personen van inkomsten uit arbeid, of van een werkloosheidsuitkering.

Spijkenisse telt één lage statuswijk: Groenewoud (postcode 3203). De meeste woningen in deze wijk dateren uit de vroegnaoorlogse periode, maar daarnaast is er een substantieel aandeel uit de jaren zeventig. Deze wijk is in de periode 1991-1998 sterk gezakt op de statusrangorde (met ruim 1.300 plaatsen). De woningvoorraad is een menging van rijtjeswoningen, middelhoogbouw en hoogbouw. De meerderheid van de woningvoorraad bestaat uit huurwoningen. Van de huurders die deze huizen bewonen zijn er relatief veel die huursubsidie ontvangen.

Qua inkomensbron is een belangrijk deel van de beroepsbevolking aangewezen op uitkeringen voor bijstand en werkloosheid.

Een substantieel deel van de bevolking is van allochtone afkomst.⁴

In *Zoetermeer* is één wijk aan te merken als lage statusgebied. Het betreft de wijk Palenstein (postcode 2722), een gebied dat enigszins is gezakt op de statusrangorde. In deze wijk bestaat de meerderheid van de woningen uit middelhoogbouw, terwijl er daarnaast nogal wat rijtjeswoningen zijn. Verreweg de meeste woningen zijn huurwoningen, en een groot deel van de huurders ontvangt huursubsidie. De woningen dateren uit de vroegnaoorlogse periode en uit de jaren zeventig. De inkomensbron is relatief vaak pensioen. Daarnaast zijn er vrij veel werklozen. Opvallend is tenslotte het hoge aandeel allochtonen.

5.4 Wijken met een verhoging van het niveau van sociale status

Een aantal wijken in de groeikernen was in 1991 lage statuswijk en is dat in 1998 niet meer. In tabel 5.3 is weergegeven om welke gebieden het gaat. Het betreft zeven gebieden die zich, met uitzondering van de wijk in Almere,⁵ kenmerken door een toename van het aandeel koopwoningen. De toename is het grootst geweest in de wijken in Hoorn, en ging daar gepaard aan de sterkste stijging op de statusladder. In verschillende gebieden gaat de verandering in het percentage koopwoningen niet gepaard met een groei van het aantal huishoudens (door nieuwbouw), in een aantal andere wel. Het aantal huishoudens groeide in de wijken in Alkmaar, Hellevoetsluis, Hoorn en Lelystad. Vrijwel alle gebieden met een sterke statusverhoging worden gekenmerkt door een groot percentage rijtjeswoningen. In het Alkmaarse gebied komen ook veel flats voor, zowel middelhoog als hoog. Ondanks de statusverhoging is het aandeel personen met een uitkering in de gebieden in den regel hoog en het percentage personen in loondienst laag. De huishoudensopbouw verschilt nogal per gebied, maar in verschillende wijken domineren jongere en oudere paren.

Tabel 5.3 Wijken in groeikernen die in 1991 lage statuswijk waren en tussen 1991 en 1998 een "gemiddelde" status hebben

	naam postcodegebied	postcode	aantal plaatsen stijging.
Alkmaar	Ooievaarsnest/Rekerbuurt	1.823	483
Almere	Markerkant	1.314	526
Hellevoetsluis	Hout-Hoeffe	3.225	812
Helmond	Groot Goor	5.706	485
Hoorn	Sportbuurt	1.621	1.821
Hoorn	Kersenboogerd	1.628	1.314
Lelystad	Haven	8.244	560

Bron: VROM/SCP (WMD'94 en WMD'98); (GMP'94 en GMP'98) SCP-bewerking

5.5 Conclusies

In dit hoofdstuk werd de sociale status van de wijken in de groeikernen besproken alsmede een aantal daaraan gerelateerde verschijnselen. Sociale status is opgevat als een combinatie van centrale maatschappelijke 'goederen': werk, inkomen en opleiding. Voor de Nederlandse postcodegebieden zijn voor verschillende jaren een aantal gegevens voor deze variabelen bekend. Deze relevante variabelen zijn gekwantificeerd in statuscores. Voor verschillende jaren is een rangorde van Nederlandse postcode-gebieden van die scores gemaakt, waarbij voor de groeikernen de jaren 1991 en 1998 zijn vergeleken.

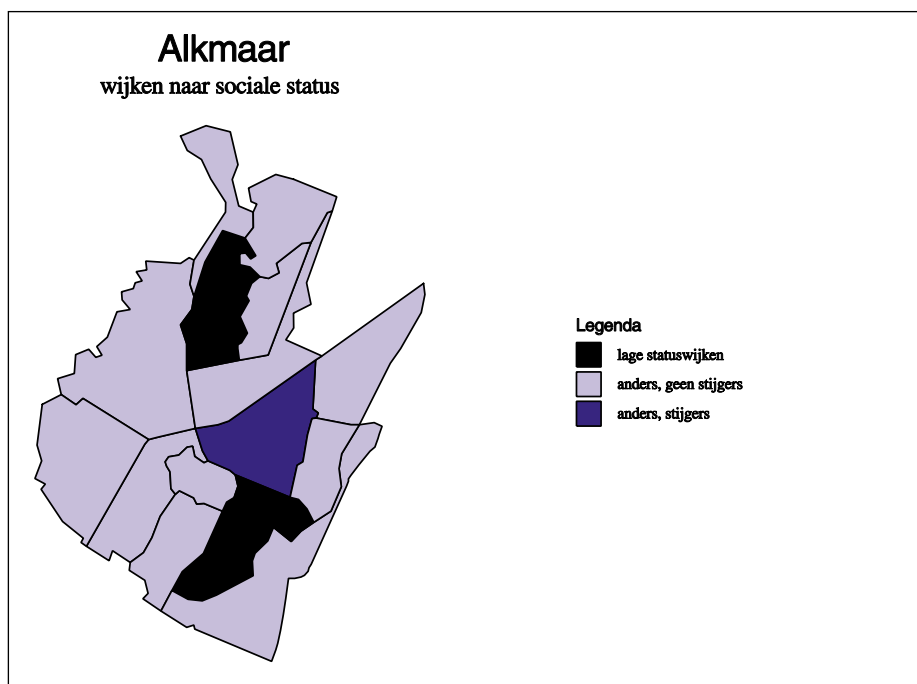
Uit een eerdere vergelijking – tussen 1971 en 1995 – bleek dat het statusniveau in de wijken van de groeikernen licht daalde. Het niveau bleef daarentegen relatief hoog, en bleek tussen 1991 en 1998 verder te zijn gestegen. Ondanks het relatief hoge algemene niveau komen er in een aantal (niet in alle!) groeikernen lage statuswijken voor. Dit zijn wijken die behoren tot het laagste kwintiel (de laagste 20%-groep) van de Nederlandse statusverdeling. Deze wijken kenmerken zich vaak door veel huurwoningen en bewoners met doorgaans een andere inkomstenbron dan uit arbeid. Behalve werk-

lozen zijn er in de lage statusgebieden vaak ook veel arbeidsongeschikten en pensioenontvangers.

Er zijn lage statuswijken die recent zijn gedaald op de statusladder. Het betreft met name gebieden in Almere, Capelle aan den IJssel en Spijkenisse. De wijken worden in het algemeen bewoond door wat oudere huishoudens en zijn ontstaan in de jaren zestig en zeventig. Het is niet uitgesloten dat dit wijken zijn waar statusdaling gecombineerd gaat met (andere) negatieve ontwikkelingen, zoals fysiek verval en criminaliteit.

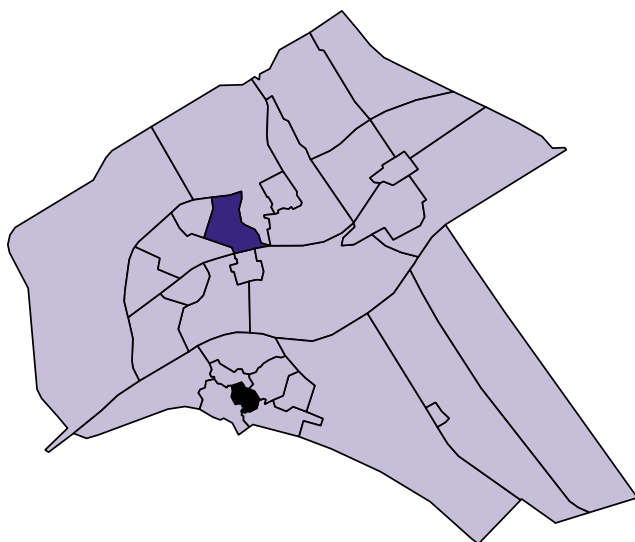
Behalve een aantal gebieden met een sterke statusdaling is er ook een aantal waar de status tussen 1991 en 1998 is gestegen. Het gaat om gebieden die vanuit het laagste kwintiel van de statusverdeling zijn opgeklimmen. Deze gebieden komen voor in Alkmaar, Almere, Hellevoetsluis, Helmond, Hoorn en Lelystad (een stad die overigens opvalt doordat ook de lage statuswijken van 1998 alle licht zijn gestegen). In bijna alle gebieden met sterke stijging van de sociale status (met uitzondering van Almere) is het aandeel koopwoningen gestegen. Daarnaast is meestal ook recent het aantal huishoudens toegenomen (nieuwbouw).

5.6 Kaarten

Almere

wijken naar sociale status

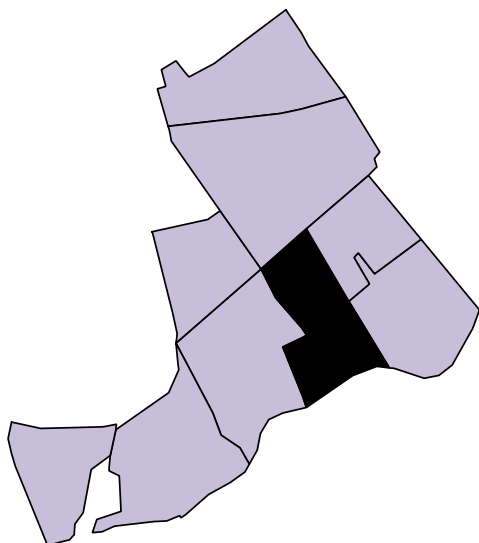

Legenda

- lage sociale status
- anders, geen stijgers
- anders, stijgers

Capelle aan den IJssel

wijken naar sociale status

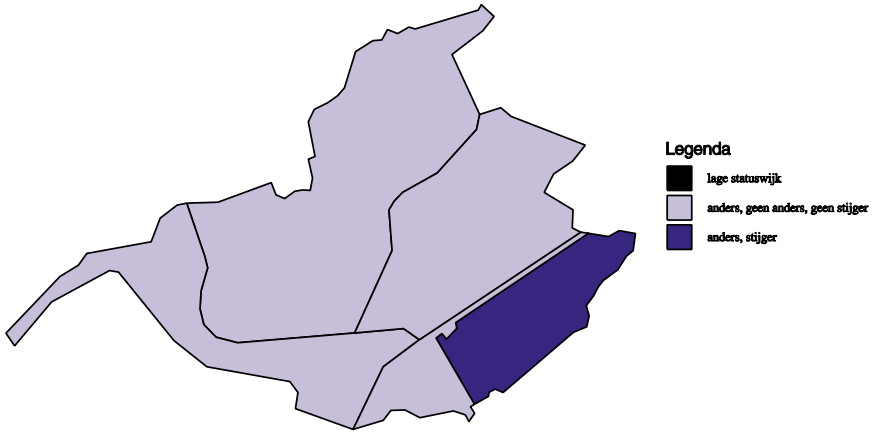

Legenda

- lage sociale status
- anders, geen stijgers
- anders, stijgers

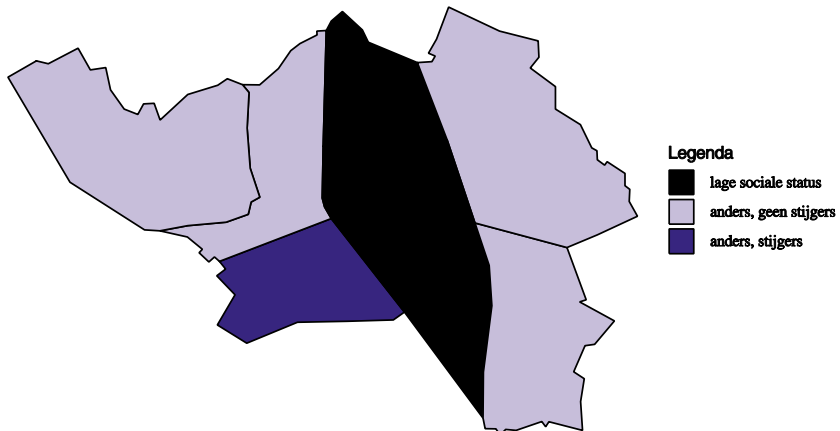
Hellevoetsluis

wijken naar sociale status

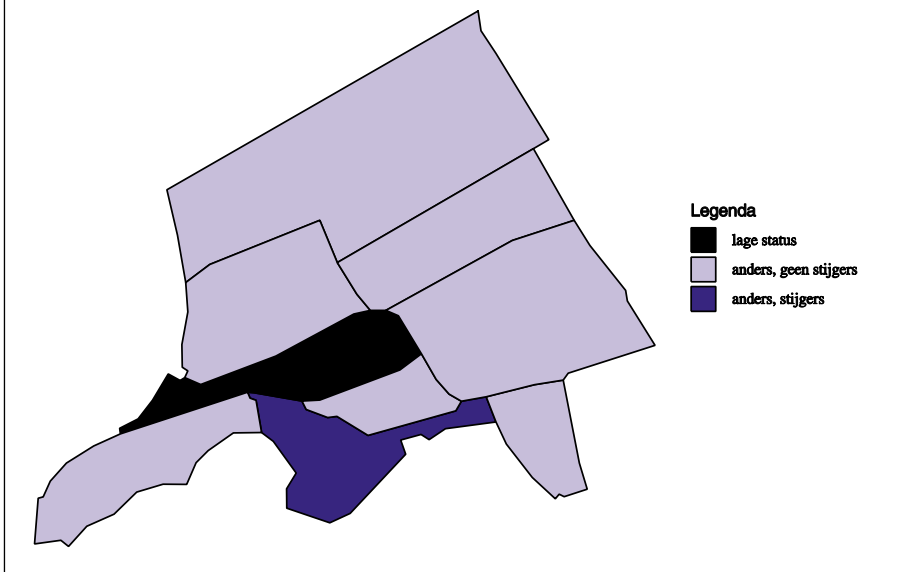
Helmond

wijken naar sociale status

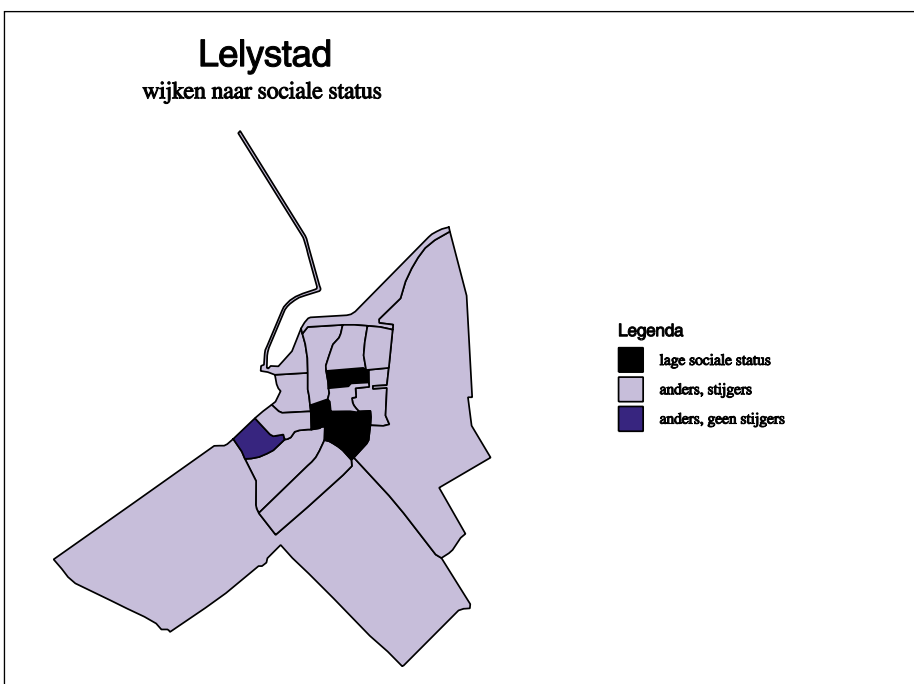
Hoorn

wijken naar sociale status

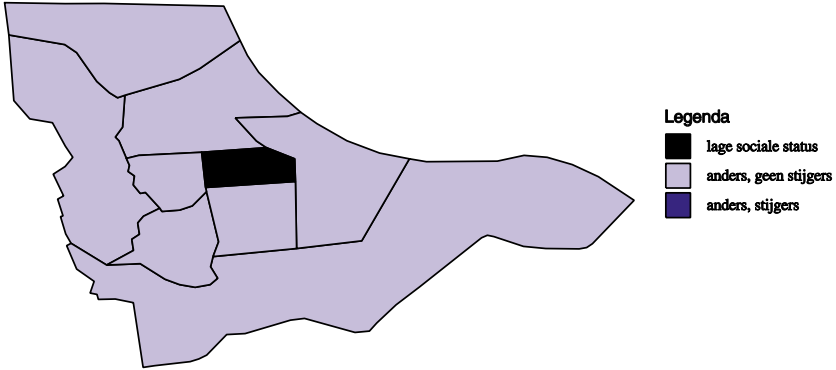
Lelystad

wijken naar sociale status

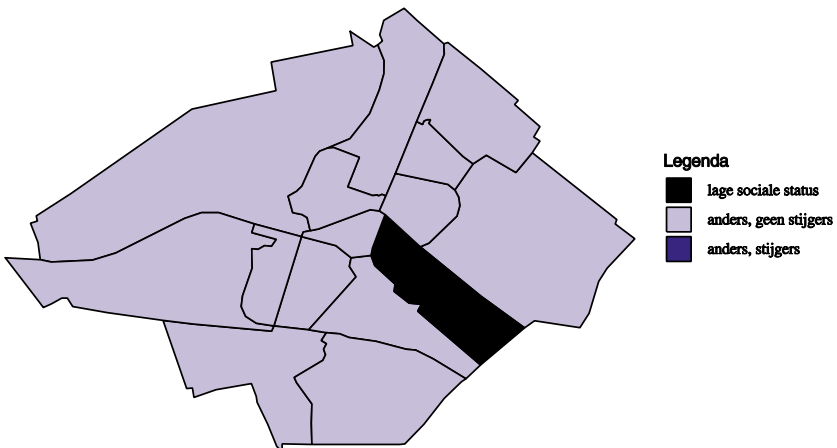
Spijkenisse

wijken naar sociale status

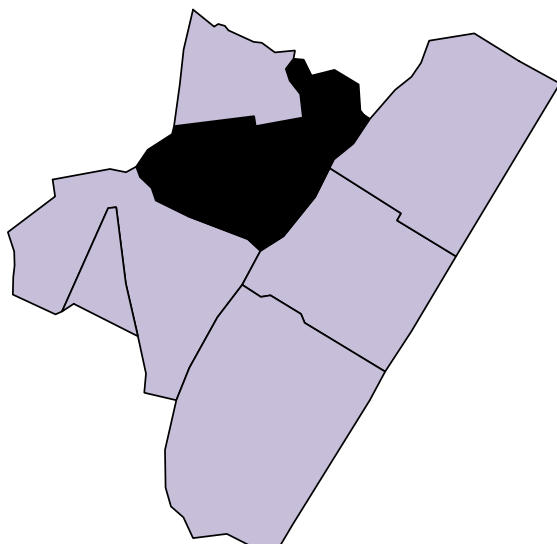
Zoetermeer

wijken naar sociale status

Purmerend

wijken naar sociale status

Legenda

- lage sociale status
- anders, geen stijgers
- anders, stijgers

Noten

- 1 Evenals in verschillende andere publicaties van het SCP is voor analyses op een lager schaalniveau dan de gemeente het postcodeniveau gebruikt. Dit is gedaan omdat dan de grootte van de gebieden niet afhankelijk is van de gemeentegrootte, en de eenheid voor de lokale samenleving herkenbaar is. De eenheden zijn daarmee relatief groot, waardoor informatie over kleinere eenheden (bijvoorbeeld buurten) niet meer herkenbaar is in die welke op postcodeniveau is gepresenteerd.
- 2 De classificatie van de rangordes in drie groepen wijkt in deze publicatie enigszins af van die in SCP-Cahier 152. In dat cahier zijn de twee hoogste en de twee laagste kwintielen samengevoegd om zo drie klassen te creëren. Hier is gekozen voor een alternatieve klassering waarbij de midden-groep duidelijk groter is dan de twee uitersten "hoog" en "laag". De reden is vooral de korte tijdsperiode die nu beschreven wordt. De kans dat wijken in een korte tijd over een grote afstand stijgen of dalen is immers relatief klein. Vandaar dat in deze publicatie kleine hoge en lage statusgroepen zijn afgeschermd, waarbij de nadruk in de analyses ligt op de verschuivingen vanuit laag naar en hoog naar midden (en omgekeerd).
- 3 In alle lage statuswijken in de groeikernen is het aantal toekenningen huursubsidie gerelateerd aan het aantal huurwoningen hoger dan gemiddeld in de groeikernen.
- 4 Blijkens informatie van de gemeente Spijkenisse bestond de wijk per 1 januari 1998 voor 65% uit huurwoningen. Het totaal aantal woningen bedroeg toen: 890. van de huurders ontving 32,4% huursubsidie. De wijk is ietwat vergrijsd, waardoor er verhoudingsgewijs veel alleenstaanden (52,1%) en oudere paren te vinden zijn. Paren met kinderen zijn ondervertegenwoordigd. Het inkomen van de wijk is gematigd, en het aandeel allochtonen bedraagt: 12,5%. Daarbinnen zijn de personen die zijn geboren in Suriname en de Antillen, zoals ook elders in Spijkenisse duidelijk de grootste groep.
- 5 Blijkens informatie van de gemeente Almere is de stijging van het gebied "Markerkant" merkwaardig gezien het feit dat een deel van de wijk, de "Staatsliedenwijk" nog steeds laag scoort op statusvariabelen.

6 GROEIKERNEN: LIJKEN ZE OP ELKAAR?

6.1 Homogeniteitsanalyse

In het voorgaande is er aandacht geweest voor de ontwikkeling van groeikernen in relatie tot andere gebiedscategorieën. Het bleek dat op een aantal punten de groep groeikernen als specifieke categorie kon worden onderscheiden, meestal tussen de meer landelijke forensengemeenten en de middelgrote steden. Daarbij is de trend dat groeikernen in het algemeen steeds meer op middelgrote steden gaan lijken. Wat alle groeikernen gemeen hebben is dat de woningvoorraad voor een groot deel uit woningen van recente bouwjaren is samengesteld.

Ondanks deze positiebepaling van groeikernen, heerst er toch een beeld van een niet al te homogene groep. Enerzijds zijn er immers de gemeenten met een belangrijke historische kern en ook nog een aanzienlijke hoeveelheid vooroorlogse woningen, naast gemeenten die vrijwel alleen nieuwbouw hebben. Anderzijds zijn er de kleine gemeenten met een meer dorps karakter tegenover de gemeenten die zich inderdaad hebben ontwikkeld tot een min of meer middelgrote stad. Tenslotte is er nog de Haarlemmermeer, een gemeente met een hybride karakter (zowel platteland als stad zijn er goed vertegenwoordigd) en een belangrijke bron van werkgelegenheid (Schiphol).

De vraag is of dit beeld van een weinig homogene groep correspondeert met de werkelijkheid.

Om op deze vraag een antwoord te krijgen is gebruik gemaakt van een homogeniteitsanalyse (homals). Deze analyse geeft een samenvatting van de belangrijkste verbanden tussen kenmerken van gemeenten, én die gemeenten zelf. Daarbij is vanzelfsprekend de uitkomst afhankelijk van de variabelen die in de analyse zijn opgenomen. Dit zijn de volgende variabelen:

- % 0-19-jarigen
- % 65+ers
- % gezinnen met jonge kinderen
- % gezinnen met oude kinderen
- % jonge paren
- % oudere paren
- % vestigers
- % lage inkomens
- % wijken dat op de statusscore (zie hoofdstuk 5) is gestegen
- % woningen bouwjaar jaren zeventig
- % woningen bouwjaar jaren tachtig
- % woningen bouwjaar jaren negentig
- % vrijstaande woningen
- % rijtjeswoningen
- % woningen in middelhoogbouw

- % hoogbouw
- % koopwoningen
- gemiddelde koopprijs koopwoningen
- % werklozen
- % arbeidsongeschikten
- % bijstandsontvangers
- % ontvangers individuele huursubsidie (op aantal huurwoningen)
- inwonertal
- mate van toename bevolking
- % allochtonen.

De variabelen zijn alle gemeten op een ordinale schaal (meestal percentages die van 0 tot 100 lopen). Voor de analyse is het echter noodzakelijk deze in klassen samen te vatten. Dit is gebeurd door een indeling te maken in drie klassen en in een aantal gevallen in vier klassen (waarbij de klassegrenzen gelijk zijn)

6.2 Uitkomsten

Figuur 6.1 geeft het resultaat van de homals-analyse. In de figuur zijn de 16 nieuwe steden weergegeven. Daarnaast zou de figuur ook nog moeten worden gevuld met de variabelen die deze gemeenten hun plaats geven. Zo zou er bijvoorbeeld ook nog een stip getekend moeten worden bij Duiven en Houten voor het kenmerk 'laag % 65+ers', om aan te geven dat beide groeikernen daardoor worden gekenmerkt. De afstand tussen twee punten geeft namelijk de samenhang tussen de verschijnselen aan die deze punten representeren. In principe zou dit voor elk van de kenmerken moeten gebeuren, maar daardoor zou een onleesbare figuur ontstaan. Er is voor gekozen om in de figuur alleen de gemeenten te noemen, en in een afzonderlijke tabel de bijbehorende kenmerken weer te geven.

Wanneer de data bijeen worden genomen, ontstaat een typologie met één *cluster* waarin de meeste groeikernen zijn opgenomen. Dit zijn de gemeenten rechts van de lijn die op de horizontale as het nulpunt snijdt. De meest opvallende kenmerken van deze gemeenten zijn: relatief weinig kinderen, voor groeikernen veel 65+ers, en in verband daarmee relatief veel oudere paren. De vestiging van nieuwkomers is er relatief laag, er zijn relatief weinig woningen uit de meest recente periode (jaren negentig). Voor veel variabelen wordt per definitie gemiddeld gescoord. Het zijn immers de meeste groeikernen die tot deze categorie behoren (zie tabel 6.1).

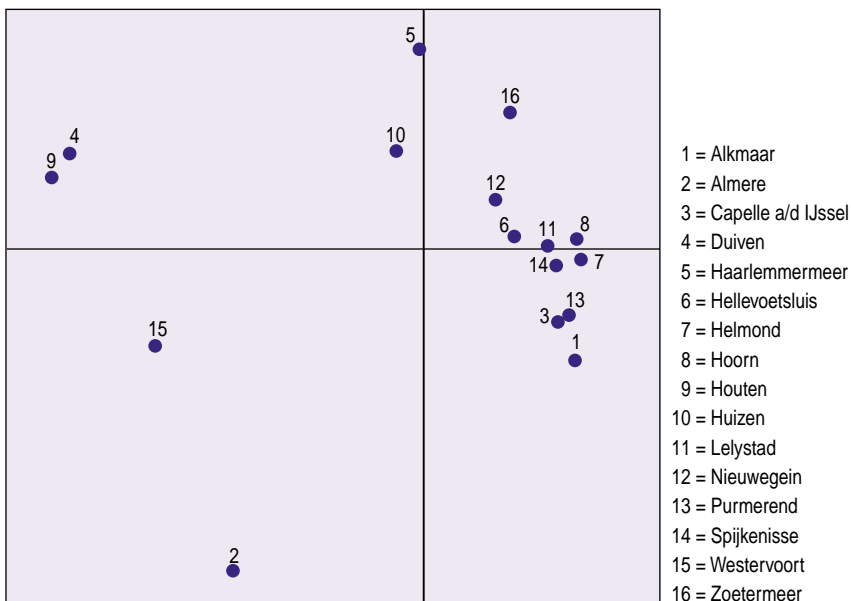
Duidelijk buiten het cluster vallen de groeikernen Duiven, Houten, Westervoort en Almere. Daarbij vormen Duiven en Houten een cluster(tje) en staan Westervoort en Almere op zichzelf.

Duiven en Houten worden vooral gekenmerkt door een laag percentage 65+ers, vrij veel gezinnen (met jonge kinderen) en vrij veel 0-19-jarigen, weinig oudere paren, weinig lage inkomens, veel woningen uit de bouwperiode na 1990, veel vrijstaande woningen en weinig inwoners gekoppeld aan een sterke groei, maar weinig vestigers in de meest recente periode.

Westervoort deelt een aantal kenmerken met Duiven en Houten, maar onderscheidt zich door een laag aandeel woningen uit de jaren negentig. .

Ook *Almere* lijkt bij een aantal kenmerken sterk op de voorgaande gemeenten. Er zijn echter veel vestigers en weinig vrijstaande woningen. Bovendien koppelt deze gemeente een sterke groei in de periode 1975-1999 aan een hoog inwonertal aan het einde van die periode. Er is een relatief hoog aantal allochtonen.

Figuur 6.1 Uitkomsten homals-analyse voor kermerken van groeikernen

Tabel 6.1 Kenmerken van verschillende (groepen) groeikernen

Duiven, Houten	Westervoort	Almere	overige groeikernen
gemiddeld tot hoog percentage 0-19 jarigen	hoog percentage 0-19 jarigen	hoog percentage 0-19 jarigen	laag tot gemiddeld percentage 0-19 jarigen
laag percentage 65+ers	laag percentage 65+ers	laag percentage 65+ers	gemiddeld tot hoog percentage 65+ers (uitz. Lelystad)
gemiddeld tot hoog percentage gezinnen met jonge kinderen	hoog percentage gezinnen met jonge kinderen	hoog percentage gezinnen met jonge kinderen	laag tot gemiddeld percentage gezinnen met jonge kinderen
gemiddeld percentage gezinnen met oudere kinderen	hoog percentage gezinnen met oudere kinderen	laag percentage gezinnen met oudere kinderen	laag/gemiddeld/hoog percentage gezinnen met oudere kinderen
gemiddeld tot hoog percentage jonge paren	laag percentage jonge paren	hoog percentage jonge paren	laag tot gemiddeld percentage jonge paren
laag percentage oudere paren	laag percentage oudere paren	laag percentage oudere paren	gemiddeld tot hoog percentage oudere paren
laag percentage vestigers	laag percentage vestigers	hoog percentage vestigers	laag tot gemiddeld percentage vestigers
laag percentage lage inkomens	gemiddeld percentage lage inkomens	gemiddeld percentage lage inkomens	gemiddeld tot hoog percentage lage inkomens (uitz. Haarlemmermeer)
wijken gemiddeld tot sterk in statusscore	wijken gemiddeld in statusscore	wijken gemiddeld in statusscore	wijken laag/gemiddeld/hoog in statusscore gestegen
laag percentage woningen bouwjaar jaren zeventig	gemiddeld percentage woningen bouwjaar	laag percentage woningen bouwjaar jaren zeventig	gemiddeld tot hoog percentage woningen bouwjaar jaren zeventig (uitz. Helmond)
hoog percentage woningen bouwjaar jaren tachtig	hoog percentage woningen bouwjaar jaren tachtig	hoog percentage woningen bouwjaar jaren tachtig	laag tot gemiddeld percentage woningen bouwjaar jaren tachtig
hoog percentage woningen bouwjaar negentig	laag percentage woningen bouwjaar negentig	hoog percentage woningen bouwjaar negentig	laag percentage woningen bouwjaar negentig
laag tot gemiddeld percentage rijfjeswoningen	hoog percentage rijfjeswoningen	hoog percentage rijfjeswoningen	laag/gemiddeld/hoog percentage rijfjeswoningen
laag percentage middelhoogbouw	laag percentage middelhoogbouw	laag/gemiddeld percentage middelhoogbouw	gemiddeld tot hoog percentage middelhoogbouw (uitz. Lelystad)
hoog percentage koopwoningen	gemiddeld percentage koopwoningen	gemiddeld percentage koopwoningen	laag tot gemiddeld percentage koopwoningen (uitz. Haarlemmermeer)
gemiddeld tot hoge koopprijs	gemiddelde koopprijs	lage koopprijs	laag/gemiddelde/hoge koopprijs
laag percentage werklozen	gemiddeld percentage werklozen	gemiddeld percentage werklozen	laag/gemiddeld/hoog percentage werklozen
gemiddeld percentage wao-ers	gemiddeld percentage wao-ers	gemiddeld percentage wao-ers	laag/gemiddeld/hoog percentage wao-ers

Tabel 6.1 (vervolg) Kenmerken van verschillende (groepen) groeikernen

	Westervoort		Almere		overige groeikernen	
Duiven, Houten						
laag percentage bijstandontvangers	laag percentage bijstandontvangers	laag percentage bijstandontvangers	laag percentage bijstandontvangers	laag percentage bijstandontvangers	laag percentage bijstandontvangers	laag/gemiddeld/hoog percentage bijstandontvangers
laag tot gemiddeld percentage hoogbouw	laag percentage hoogbouw	laag percentage hoogbouw	laag percentage hoogbouw	laag percentage hoogbouw	laag tot gemiddeld percentage hoogbouw	laag tot gemiddeld percentage hoogbouw
hoog percentage vrijstaande woningen	hoog percentage vrijstaande woningen	hoog percentage vrijstaande woningen	hoog percentage vrijstaande woningen	laag percentage vrijstaande woningen	laag tot gemiddeld percentage vrijstaande woningen	laag tot gemiddeld percentage vrijstaande woningen
laag percentage ihs-ontvangers	laag percentage ihs-ontvangers	laag percentage ihs-ontvangers	laag percentage ihs-ontvangers	hoog percentage ihs-ontvangers	laag/gemiddeld/hoog percentage ihs-ontvangers	laag/gemiddeld/hoog percentage ihs-ontvangers
klein inwonertal	klein inwonertal	klein inwonertal	klein inwonertal	groot inwonertal	klein/gemiddeld/groot inwonertal	klein/gemiddeld/groot inwonertal
grote toename bevolking 1975- 1999	grote toename bevolking 1975- 1999	grote toename bevolking 1975- 1999	grote toename bevolking 1975- 1999	grote toename bevolking 1975-1999	kleine tot gemiddelde toename bevolking (uitz. Nieuwegein)	kleine tot gemiddelde toename bevolking (uitz. Nieuwegein)
laag percentage allochtonen	laag percentage allochtonen	laag percentage allochtonen	laag percentage allochtonen	hoog percentage allochtonen	laag percentage allochtonen	laag percentage allochtonen (uitz. Huizen)

Bron: CBS: Stalline (diverse jaren), Ministerie van VROM/SCP; WMD98, SCP-bewerking..

6.3 Conclusie

Een aantal demografische kenmerken betreffende de woningvoorraad en sociaal-economische kenmerken lijken het beeld van de groeikernen als een heterogene groep tegen te spreken. Zelfs zulke op het oog verschillende steden als het historische Alkmaar en het nieuwe Zoetermeer scoren niet heel erg verschillend. En ook de Haarlemmermeer, dat op grond van de werkgelegenheid en zijn hybride stad-land karakter een aparte categorie zou vormen, blijkt tot de grote groep te behoren.

De gemeenten die op grond van de gekozen variabelen een afzonderlijke plaats innemen, zijn Almere, Duiven, Westervoort en Houten. Op Almere na, zijn het gemeenten met relatief weinig inwoners en toch een sterke groei. Almere combineert een sterke groei met momenteel een hoog inwonertal.

7 SAMENVATTENDE BESCHOUWING

7.1 De groei: woningen

In deze publicatie is de ontwikkeling beschreven van een groep jonge steden, zogenaamde ex-groekernen. Centraal daarbij stond een vergelijking van deze steden met andere groepen gemeenten.

Groekernen zijn gemeenten die in de jaren zeventig en tachtig op instigatie van de rijksoverheid een forse groei hebben ondergaan. Om deze groei mogelijk te maken werden gedurende ongeveer een decennium (1975-1985) van rijkswege extra financiële middelen aan de gemeenten toegekend. De groekernen waren bedoeld om de groei van de bevolking in stedelijke concentraties op te vangen. Enerzijds werd verondersteld dat de grote steden daartoe zelf niet in staat waren, anderzijds zou een zekere concentratie van suburbane woonmilieus nodig zijn, om te voorkomen dat er een ongebreidelde spreiding over het omliggende platteland zou ontstaan. Deze suburbane concentratie moest plaatsvinden in de groekernen. Groekernen waren geen typisch Nederlands verschijnsel, ook in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk stelden de nationale overheden middelen ter beschikking voor de groei van bepaalde steden in dichtbevolkte gebieden.

In de jaren zeventig en tachtig namen de bevolking en de woningvoorraad in de groekernen sterk toe. Rond 1985 werd het nationale groekernenbeleid geleidelijk beëindigd. Toch nam ook eind jaren tachtig de bevolking nog toe als gevolg van een groter wordend aanbod van woningen door nieuwbouw.

Rond 1990 werd het groekernenbeleid vervangen door een ander type ruimtelijk beleid. In de toen uitgebrachte Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra (Vinex) werden nieuwe bouwlocaties aangewezen. Ten behoeve van deze gebieden is een financieel instrumentarium in het leven geroepen. In convenants met gemeenten met een Vinex-taak zijn afspraken over het toepassen van dit instrumentarium neergelegd. Aangezien een aantal Vinex-locaties zich in voormalige groekernen bevindt, is de woningbouw in deze groekernen na beëindiging van het groekernenbeleid aanzienlijk gebleven. Deze ontwikkeling zal zich naar verwachting ook in de eerste jaren van de eenentwintigste eeuw voortzetten.

In het begin van de groeikerntijd werden de woningen voornamelijk als koopwoning aangeboden, al werd er ook een substantieel aandeel huurwoningen neergezet. Daarna was er sprake van een kortdurende omslag. In het begin van de jaren tachtig ontstond er als gevolg van de hoge hypotheekrente een crisis op de koopwoningenmarkt. In plaats van geplande koopwoningen werden sociale huurwoningen gerealiseerd. Maar vanaf het einde van de jaren tachtig lag het accent weer op koopwoningen. Het percentage koopwoningen nam in de groekernen toen sneller toe dan landelijk, waardoor er eind jaren negentig in de groekernen verhoudingsgewijs evenveel koopwoningen waren als landelijk.

Het grootste deel van deze woningen is als rijtjeswoning uitgevoerd, waardoor dit woningtype inmiddels het beeldmerk van de groeikern is geworden (het aandeel van dit woningtype is 15% hoger dan in de rest van Nederland). Niettemin valt in een aantal groeikernen ook de hoogbouw uit eerdere perioden op, visueel dominant als deze is. De prijzen van de woningen zijn gemiddeld gematigd, en dat geldt zowel voor de huur- als voor de koopsector. Ook de kwaliteit van de woningen is goed, zij het niet zeer goed, wat gezien de recente bouwdatum van de meeste woningen wel zou kunnen worden verwacht.

Hoe verhoudt de realiteit in de groeikernen zich tot de beleidsbeslissingen die aan de ontwikkeling van deze realiteit ten grondslag hebben gelegen? In overeenstemming met nationale beleidswensen zijn de groeikernen snel gegroeid. Niettemin is het in het Structuurschema Volkshuisvesting neergelegde streven om 20% van de totale nieuwbouw in groeikernen te laten plaatsvinden nooit gehaald. Maximaal is – begin jaren tachtig – 15% in de groeikernen gerealiseerd.

De bedoeling was om groeikernen een alternatief te laten zijn voor de groei in de kleinere gemeenten, vooral in de forensengemeenten op het platteland. Daartoe moesten de groeikernen worden voorzien van een wervend suburbaan woonmilieu. Een van de parameters van zo'n milieu is de aard van de woningvoorraad. Deze bestaat momenteel vooral uit rijtjeswoningen. In Nederland was dat totnogtoe inderdaad het kenmerk van suburbane woonmilieus. Bovendien gaat het steeds vaker om koopwoningen, ook een kenmerk van dit woonmilieu.

In de groeikernen ligt de nadruk pas zeer recentelijk op de rijtjeswoning. Sindsdien wordt erover gedacht om ruimer te gaan bouwen. De markt voor rijtjeswoningen raakt verzadigd en de vragers op de woningmarkt hebben geld over voor luxere en ruimer uitgevoerde vrijstaande en twee-onder-een-kap woningen. Daarnaast lijkt er een markt te zijn voor luxere koop- en huurappartementen, die in de plaats van een deel van de flats in de sociale huursector zou kunnen komen. In de Nota Wonen wordt op grond van de ontwikkelingen op de woningmarkt dan ook de bouw van dergelijke woningen bepleit.

Voor de ruimere woningen zijn in bepaalde suburbane kleinere gemeenten ook vrij algemeen aanwezig, maar maken in veel groeikernen maar een beperkt deel van de woningvoorraad uit.

7.2 De groei: bevolkingsopbouw

De bevolkingsgroei van de nieuwe steden is vanzelfsprekend voor een belangrijk deel door migratie veroorzaakt. Dat was zo in de jaren zeventig en tachtig en het is nog steeds zo. Ook in de middelgrote steden zijn vestigingsoverschotten, maar deze zijn kleiner dan in de groeikernen.

Vooraf jongeren waren en zijn bij die vestigingsoverschotten betrokken, meer dan in de 'gewone' middelgrote steden. Bovendien gaat het ten opzichte van deze steden vaker om personen die in gezinsverband migreren.

In de jaren zeventig en tachtig hadden de groeikernen een relatief jonge bevolking, al was er toen ook al sprake van vergrijzing en ontgroening. Niettemin is in de groeikernen het aandeel kinderen vrij hoog en het aandeel ouderen vrij laag. Daarmee onderscheidt de groeikern zich van andere gebiedscategorieën, zoals de gewone middelgrote steden.

De aanwezigheid van veel kinderen gaat gepaard met veel gezinnen (eenoudergezinnen en volledige gezinnen). Het aandeel paren met kinderen ligt relatief hoog, maar neemt – overeenkomstig de landelijke trend – ook hier af. Het aandeel eenoudergezinnen ligt in de groeikernen stabiel op een relatief hoog niveau, net iets lager dan in de grote steden.

Dit relatief hoge aandeel eenoudergezinnen hangt vermoedelijk samen met de aanwezigheid van een substantieel aandeel Surinamers en Antillianen in verschillende groeikernen. In het algemeen is het aandeel allochtonen in de groeikernen overigens iets hoger dan het landelijke aandeel, en daarmee ook vergelijkbaar met het aandeel in de gewone middelgrote steden.

Hoe aantrekkelijk vindt men het wonen in de groeikern? In de jaren tachtig ontstond de indruk dat vooral de hogere inkomensgroepen in de groeikernen niet het woonmilieu konden vinden dat ze zochten. Vooral dorpen zouden door hun kleinschaligheid deze groepen hebben opgenomen. Inmiddels blijkt dat veel mensen in de groeikern willen blijven. De verhuisgeneigdheid is in de groeikernen weliswaar iets hoger dan gemiddeld in Nederland, maar ook in de groeikernen willen onder de zogenoemde verhuisgeneigden de meesten binnen de eigen gemeente verhuizen. Wel is onder degenen die uit de groeikern weg willen de bestemming 'kleine gemeente' favoriet.

Samengevat bestaat de bevolking van groeikernen voor een groot deel uit jonge gezinshuishoudens, inclusief volledige gezinnen en eenoudergezinnen. Men is grotendeels van elders afkomstig; er zijn maar weinig mensen die hun hele leven uitsluitend in een groeikern hebben gewoond. Daarnaast is een substantieel aandeel van de bevolking in de groeikernen van etnische afkomst. Op grond van het niveau van de verhuisgeneigdheid wordt aangenomen dat de groeikern door deze bewoners redelijk attractief wordt gevonden.

De vraag of de groeikernen wat de samenstelling van de bevolking betreft een specifieke groep gemeenten zijn gebleven, kan in het algemeen positief worden beantwoord. Het onderscheid met de gewone middelgrote stad en met Nederland als geheel is nog groot waar het gaat om bevolkingsgroei, vestiging van buiten, leeftijdsopbouw en het aandeel gezinshuishoudens.

In de jaren tachtig stelden verschillende groeikernen zich een evenwichtige bevolkingsopbouw ten doel. Daarmee werd in den regel een bevolkingsopbouw bedoeld waarvan de leeftijd en het huishoudenstype overeenkomt met de Nederlandse of de regionale.

7.3 De groei: inkomen en werkgelegenheid

De bewoners van groeikernen hebben een relatief hoog inkomen, dat weliswaar gepaard gaat met een vrij laag opleidingsniveau. Dit kan worden verklaard doordat het inkomen gemeten is op huishoudensniveau en de opleiding op persoonsniveau. Doordat er veel gezinshuishoudens (en paren) in de groeikernen wonen, is het ook mogelijk om tot een hoog percentage tweeverdieners te concluderen. Binnen deze categorie neemt meestal de vrouw een relatief groot aantal arbeidsuren voor haar rekening, waardoor gemiddeld een vrij hoog huishoudinkomen kan ontstaan, ondanks het opleidingsniveau.

Dit inkomen kan verdiend worden in het grootstedelijke gebied waarvan de groeikern deel uitmaakt. Veelal zal dit nog niet in de groeikern zijn, want de woon-werkbalans is in de meeste gemeenten negatief. In de groeikernen is het aanbod van banen lager dan de vraag. Wel ontwikkelt de woon-werkbalans zich de laatste tijd in gunstige zin. De boterham wordt dus elders in het grootstedelijk gebied verdiend. Veel werkenden maken daarvoor gebruik van de uitgebreide infrastructuur in groeikernen (treinstations, goede aansluitingen op het hoofdwegennet).

Meer dan elders en zeker meer dan in de gewone middelgrote steden wordt in de groeikernen van auto en openbaar vervoer gebruik gemaakt. De forensengemeenten in het westen van het land lijken wat dit betreft nog het meest op de groeikernen.

Ondanks de gunstige ligging van veel groeikernen in het economische kerngebied van Nederland, is de werkloosheid vrij hoog in vergelijking tot bijvoorbeeld de forensengemeenten in hetzelfde gebied. De werkloosheid bevindt zich er op het gemiddelde Nederlandse peil. Het is daarbij niet uitgesloten dat ook hier het lage opleidingsniveau een rol speelt.

Groeikernen hebben zich dus niet tot werksteden ontwikkeld maar primair tot woonsteden (uitzonderingen daargelaten). Daarbij is het gebrek aan banen in de groeikern zelf een oorzaak van de werkloosheid onder een deel van de (vaak laag opgeleide) beroepsbevolking.

7.4 De groei: voorzieningen

De financiële compensaties die de nationale overheid de groeikernen destijds verstrekke in ruil voor de ruimhartige realisatie van nieuwe woningen werden door de gemeenten onder andere gebruikt voor de realisatie van niet commerciële publieksvoorzieningen zoals plantsoenen, sporthallen en sportzalen. Toen er een eind kwam aan deze compensaties en er ook nog verder moest worden bezuinigd, bleek het moeilijk om de exploitatie van deze voorzieningen te handhaven. Daardoor kwam het niveau voor deze voorzieningen na verloop van tijd relatief laag te liggen.

Culturele voorzieningen zijn in de groeikernen zeker niet oververtegenwoordigd, en het aantal uitvoeringen van podiumkunsten ligt per inwoner ook nog steeds lager dan in de middelgrote steden. Hun aantal neemt echter wel toe.

Het aandeel van de bevolking dat in de groeikernen wel eens culturele voorzieningen bezoekt, is gering maar is wel wat toegenomen. Belangrijker is dat van de cultuur-participanten in de groeikernen een steeds groter deel het bezoek binnen de eigen woonplaats aflegt. De bouw van nieuwe accommodaties (vooral van schouwburgen) lijkt daarbij een rol te hebben gespeeld. Eenzelfde overweging kan gelden voor sommige andere uitgaansgelegenheden, zoals bioscopen. Door dergelijke voorzieningen gaat de groeikern uiteindelijk steeds meer op de gewone middelgrote stad lijken.

Ook voorzieningen voor ouderen zijn in groeikernen verhoudingsgewijs dun gezaaid, zelfs wanneer het aantal hiervan wordt afgezet tegen het (nog altijd lage) percentage 65-plussers. Zowel in verzorgingshuizen als in verpleegtehuizen zijn maar weinig plaatsen beschikbaar. Gezien de verwachte vergrijzing kan dit lage aandeel in de toekomst een probleem opleveren.

Daarentegen zijn de groeikernen goed voorzien op een ander belangrijk aspect van de gezondheidszorg. De bewoners van de meeste groeikernen kunnen binnen de eigen woonplaats indien nodig in een ziekenhuis geholpen worden.

De groeikernen zijn ook goed voorzien op het gebied van onderwijs. Basis- en voortgezet onderwijs zijn voldoende aanwezig. Ook is er een substantieel aanbod van mbo-instellingen. De groeikernen kunnen zich daarin bijna meten met de middelgrote steden. Dit geldt niet voor hbo-instellingen. Zijn in de meeste middelgrote steden dergelijke instellingen aanwezig, in de groeikernen is dat maar in drie gemeenten het geval. Men kan zich daarbij afvragen of dit een achterstand van groeikernen inhoudt dan wel een overbedeling van de andere middelgrote steden. Het is bijvoorbeeld de vraag waarom dicht bij elkaar gelegen steden als Almelo, Hengelo en Enschede, alle over hbo-instellingen moeten beschikken. De reistijd voor hbo-studenten naar hun instelling is, als er slechts één aanwezig zou zijn per instelling niet extreem groot, en er zijn schaalvoordelen. Juist bij dergelijke belangrijke voorzieningen is een zekere selectie gewenst. In de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening zijn daarom stedelijke knooppunten aangewezen waar hbo-instellingen hun plaats moeten krijgen.

Groeikernen hadden in de jaren tachtig een achterstand op het gebied van het aanbod aan winkels. Deze achterstand is enigszins weggewerkt door de realisatie van nieuwe winkelcentra in verschillende groeikernen, ten dele in de vorm van een stadscentrum (Nieuwegein, Houten, Zoetermeer).

Steeds vaker winkelen bewoners van groeikernen dan ook binnen de eigen woonplaats. Niettemin is hun relatieve aandeel nog altijd kleiner dan in de gewone middelgrote stad. Het is mogelijk dat dit nog steeds het gevolg is van een onvoldoende aantrekkelijk aanbod, vooral in kwalitatieve zin. De winkelcentra van groeikernen zijn nogal eens bekritiseerd om het ontbreken van sfeer, hun excentrische ligging en de slechte bereikbaarheid over de weg.

De sfeer van winkelcentra wordt deels bepaald door de aanwezigheid van horecagelegenheden. Deze worden door bewoners van groeikernen steeds vaker bezocht en ook steeds vaker in de eigen woonplaats, zij het niet noodzakelijk in het (winkel)centrum daar.

Samengevat: de groeikernen zijn nog steeds meer woongemeente dan voorzieningengemeente, zoals veel middelgrote steden dat zijn. De groei is zo snel gegaan dat het aanbod aan voorzieningen daar niet altijd gelijke tred mee heeft weten te houden. Daarbij speelden o.a. bezuinigingen een rol. Er zijn weinig commerciële en niet-commerciële voorzieningen, maar hun aantal neemt toe en steeds vaker wenden de bewoners zich tot de in de eigen groeikern aanwezige voorzieningen.

Groeikernen zijn wat voorzieningengebruik en -aanbod betreft in den regel niet vergelijkbaar met middelgrote steden. Dit geldt evenmin voor voorzieningen voor ouderen en voor hbo-instellingen, die in de middelgrote steden nadrukkelijk en mogelijk te nadrukkelijk aanwezig zijn.

Een uitzondering moet worden gemaakt voor het aanbod aan ziekenhuizen en onderwijsinstellingen beneden hbo-niveau: hier lijkt een vergelijking met de middelgrote stad niet misplaatst.

7.5. De groei: historie en centrumfunctie

De snelle groei van de nieuwe steden bracht een relatief uniforme bouw met zich mee, waarin vooralsnog weinig markante punten en ook weinig sfeer konden worden gerealiseerd. Dit in tegenstelling tot steden met een langere historie, waaronder een aantal groeikernen, zoals Alkmaar en Hoorn. De afwezigheid van deze elementen brengt een niet volledige multifunctionaliteit van de plekken met zich mee, en daarmee voor sommigen de afwezigheid van stedelijkheid (Van der Wouden 1999: 11). Bovendien blijft daardoor het toerisme beperkt.

Hoewel winkelen de belangrijkste activiteit is van stadstoeristen, zijn zij ook gesteld op praktische voorzieningen (voldoende parkeerruimte, verblijfsmogelijkheden) en op culturele attracties (bezoeken, rondleidingen, en rondvaarten). Door gebrek aan historie beschikken de meeste groeikernen nog onvoldoende over:

- een aantrekkelijke omgeving/stadsbeeld (dit is ook een aspect dat in een nota toerisme van de 'historische' groeikern Alkmaar genoemd wordt (Van der Ploeg et al. 1998));
- parken, oude straatjes, en grachten;
- andere mensen, terrasjes, gezelligheid (Oranjewoud 1985).

Het gebrek aan historie in de meeste groeikernen brengt ook met zich mee dat monumenten-bezoek (een activiteit die door ca. 40% van de Nederlanders tenminste 1 keer per jaar wordt ondernomen) veelal niet in groeikernen voorkomt (De Haan 1997).

Veel steden danken hun rijke historie aan een lang verleden als centrumstad.

Sommige oorden vonden zelfs hun oorsprong in een marktplaats, waar de agrariërs uit de omgeving hun waren aan de man brachten. Tegelijkertijd werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om inkopen voor het huishouden te doen. Van lieverlee kwamen er naast de markt vaste winkels, die steeds dominanter zijn geworden.

De meeste groeikernen behoorden in het verleden tot de agrarische omgeving, en de bevolking ging dan ook in de oude steden winkelen. De groeikernen slagen er inmiddels in om een steeds groter deel van hun bevolking aan de voorzieningen in hun eigen woonplaats te binden, maar hun uitstraling naar hun omringende gebied is nog gering.

Vooralsnog is het de vraag of de groeikernen een volwaardige centrumfunctie zullen kunnen vervullen. Verschillende nieuwe steden hebben een dergelijke ambitie. Daarbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen historische groeikernen, zoals bijvoorbeeld Alkmaar waar de centrumfunctie als een verder uit te bouwen product van het verleden wordt gezien, en echte nieuwe steden. Van deze steden willen vooral Spijkenisse en Zoetermeer nadrukkelijk de centrumfunctie van de stad vanaf het begin ontwikkelen. Daartoe gaan ze de concurrentie aan met bestaande middelgrote en kleine centrumsteden: Delft, Gouda en Leiden (Zoetermeer) en Brielle (Spijkenisse).

7.6. De groei: sociale participatie

De sterke en snelle groei van de nieuwe steden heeft mogelijk met zich meegebracht dat de mensen zich er maar weinig met elkaar verbonden voelen. Vlak na hun vestiging neigen velen er nog naar om de sociale contacten in de oorspronkelijke woonplaats te zoeken.

In deze publicatie zijn enige indicaties voor sociale samenhang aan de orde gekomen, zoals lidmaatschappen van verenigingen, politieke participatie, en sociale veiligheid. Daarbij is er vanuit gegaan dat de lidmaatschappen lokale verenigingen betreffen. Het aandeel personen nu dat in de groeikern lid is van dergelijke verenigingen is relatief gering. Niettemin zijn de verschillen met overige gebiedscategorieën gering, zodat op grond van deze indicator de veronderstelling over weinig sociale binding bevestigd noch tegengesproken kan worden.

Dit lijkt in mindere mate het geval voor de politieke participatie. Het aandeel lidmaatschappen van politieke partijen in groeikernen is laag, evenals het opkomstpercentage bij verkiezingen. Dit is het geval bij de verkiezingen voor Europees en landelijk parlement en voor de Provinciale Staten, maar ook bij de gemeenteraadsverkiezingen. Deze zijn vergelijkbaar met die in de gewone middelgrote steden.

De ontwikkeling van de sociale veiligheid in de groeikernen is in deze publicatie op een aantal verschillende manieren gemeten:

- de geregistreerde criminaliteit (het aantal delicten dat bij de politie is aangegeven);
- het slachtofferschap zoals dat uit enquêtes blijkt (niet alle delicten worden aangegeven);
- het oordeel van respondenten uit enquêtes over crimineel gedrag en over verloedering in de omgeving;
- de gevoelens van sociale onveiligheid en vermijdingsgedrag (een 'straatje om gaan' om veilig te blijven).

De geregistreerde criminaliteit bevindt zich op een gemiddeld niveau. Het niveau van het slachtofferschap bij persoonsdelicten en bij huishoudensdelicten (percentage van de bevolking resp. huishoudens dat slachtoffer is geworden) ligt iets hoger dan in Nederland als totaal.

Het meest opmerkelijke verschijnsel ten aanzien van de sociale veiligheid in de groeikernen is de ontwikkeling van de (geregistreerde) criminaliteit. Deze toename is terug te vinden in de ontwikkeling van het slachtofferschap: ook het aandeel personen dat slachtoffer is geworden van een persoonsdelict is in de groeikernen toegenomen.

De afname van de sociale veiligheid in de groeikernen heeft weinig consequenties gehad voor de oordelen van de bewoners over de woonomgeving aldaar. In het algemeen is de tevredenheid met de buurt in groeikernen hoger dan in de andere gebiedscategorieën. Wel is er enig onderscheid te maken op deelaspecten. Het beeld dat men heeft van vermogensdelicten en verkeersoverlast in de buurt is vrij gunstig; daartegenover staat dat men vrij kritisch is over verloedering en dreiging. Sterker dan elders wordt dit oordeel in de groeikernen ook steeds negatiever.

De afname van de sociale veiligheid in de groeikernen heeft maar een beperkt effect op de onveiligheidsgevoelens gehad. Weliswaar neemt het gevoel van onveiligheid iets toe, maar dat is niet kenmerkend voor de groeikernen alleen.

In de groeikernen is het aandeel personen dat vermijdingsgedrag vertoont in het algemeen wel iets hoger dan landelijk. Er is verder overigens weinig verschil tussen de gebiedscategorieën ten aanzien van de ontwikkeling van het vermijdingsgedrag.

Samengevat: sociaal gezien wijkt het leven in een groeikern nauwelijks af van dat in andere gebiedscategorieën, afgemeten aan de verenigingsgraad en de politieke participatie. Beide zijn laag, maar dat geldt ook voor de gewone middelgrote steden. Gezien de jonge geschiedenis van de groeikernen mocht weinig binding aan de lokale gemeenschap en aan lokale verenigingen verwacht worden. Dat er toch enige binding is, mag zeker positief worden genoemd.

De ontwikkelingen en de toestand op het gebied van de sociale veiligheid lijken negatiever beoordeeld te moeten worden. Verschillende veiligheidsindicatoren geven aan dat het beeld nu vergelijkbaar is met het algemene Nederlandse beeld. Het leven in de groeikernen wordt er echter niet veiliger op, wat de hier wat wrange constatering oplevert dat op dit terrein de groeikernen steeds meer op de middelgrote steden gaan lijken. Dit klemt te meer daar de toename van het slachtofferschap vooral het relatief ernstige delict 'dreiging' betreft.

7.7 Verschillen in en tussen groeikernen.

Groeikernen zijn als groep te onderscheiden van andere gebiedscategorieën, al vertonen ze op sommige gebieden onderlinge verschillen. Zo zijn er steden met een omvangrijk oud gebied en zijn er volstrekt nieuwe steden, terwijl een gemeente als de Haarlemmermeer een metropolitaan karakter (Schiphol) koppelt aan rurale openheid. Maar de meeste groeikernen blijken op demografisch en sociaal-economisch gebied en op het terrein van de woningvoorraad toch weinig van elkaar te verschillen. In den regel wijkt het aandeel jongeren, ouderen, gezinnen en paren weinig van elkaar af. Dat geldt ook voor het bouwjaar van de woningen en voor het type woning. Tenslotte verschilt het inkomensniveau en het aandeel uitkeringsgerechtigden niet erg.

Niettemin zijn er uitzonderingen. In de kleinere groeikernen Houten, Duiven en Westervoort is het inkomensniveau relatief hoog, en is er een zelfs voor groeikernen sterke groei. Er zijn veel vrijstaande woningen.

De andere uitzondering is de qua inwonertal grootste groeikern: Almere. Ook hier is de groei sterk. Maar hier zijn juist weinig vrijstaande woningen, en wonen er relatief veel allochtonen.

Niet alleen de groeikernen, ook de wijken binnen de groeikernen zijn onderling vergeleken, zij het op een enkel aspect: de sociale status, met het inkomensniveau, het opleidingsniveau en het werkloosheidsniveau van de bewoners als parameters. De scores op deze combinatie zijn voor zowel 1991 als voor 1998 op een schaal uitgezet, zodat beide situaties konden worden vergeleken. Per groeikern is vervolgens onderzocht welke wijken als lage statuswijk konden worden aangemerkt, waarbij de drempelwaarde op de onderste 20% van de totale Nederlandse schaal werd vastgesteld. Van de lage statuswijken is nagegaan hoe deze zich nog verder onderscheiden van andere gebieden.

De conclusie is dat in slechts de helft van de groeikernen dergelijke wijken voorkomen: twintig op een totaal van 159 wijken. Deze wijken worden vooral gekenmerkt door de aanwezigheid van veel huurwoningen, meestal in (middel)hoogbouw.

Niettemin is een aantal lage statusgebieden tussen 1991 en 1998 sterk op de statusladder gedaald. De combinatie van lage status met een recente daling doet vermoeden dat het hier om wijken gaat die in de ontstaansperiode wel aantrekkelijk waren, maar dat inmiddels niet meer zijn. Het gaat hier om wijken in Almere (De Werven), Capelle aan den IJssel (Duikerlaan en omgeving en De Hoeken), en Spijkenisse (Groenewoud). Deze wijken zijn vaak in de jaren zestig en zeventig gebouwd en worden voornamelijk door al wat oudere huishoudens bewoond. Het zijn vooral deze wijken waar enig extra aandacht voor de sociale en fysieke situatie vermoedelijk geen kwaad zou kunnen.

7.8. De toekomst van de groeikernen

Op basis van ontwikkelingen uit het verleden kunnen enige verwachtingen worden uitgesproken. In het algemeen zullen de groeikernen onder invloed van de zeer sterke groei van Almere flink blijven groeien. Bepalend voor de onderlinge verschillen tussen de groeikernen is de vraag of de gemeente al of niet een Vinex-locatie binnen zijn grenzen heeft.

Verdere groei kan ook worden verwacht in de qua bevolkingsomvang grotere groeikernen. Deze steden willen zich graag meten met de overige middelgrote steden in Nederland, al lijkt dit de totstandbrenging van een wervend suburbaan woonmilieu niet te bevorderen. Uit de gegevens blijkt dat de groeikernen op veel terreinen ook min of meer vanzelf een dergelijke richting op gaan, zij het niet op alle. Op het gebied van de bevolkingsopbouw ziet het er niet naar uit dat de groeikernen spoedig op middelgrote steden zullen lijken, zeker niet die groeikernen waar sterke verdere uitbreiding is voorzien. De groeikernen herbergen nog steeds naar verhouding veel jonge gezinshuishoudens (en dus ook veel kinderen).

Ook op het gebied van de werkgelegenheid behouden de groeikernen voorlopig een eigen karakter. De personen uit de beroepsbevolking hebben vaker een baan buiten de eigen woonplek. Gezien de positie van de groeikernen in het grootstedelijk systeem, zullen de groeikernen op korte termijn nog niet als 'gewone middelgrote stad' door het leven kunnen gaan.

Wel benadert het percentage allochtonen in de groeikernen steeds meer het niveau in de middelgrote steden. Ook bieden de groeikernen meer voorzieningen aan de eigen bevolking, die daar ook gebruik van maken. Dat betreft niet alleen kleinschalige voorzieningen maar ook ziekenhuizen, schouwburgen, bioscopen en winkelcentra. Voor de meeste onderwijsinstellingen geldt hetzelfde. De aanwezigheid van instellingen voor het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs hangt vooralsnog af van algemene beleidsontwikkelingen bij het onderwijs.

Ook in de sociale sfeer zou de groeikern in de toekomst meer kunnen gaan lijken op de middelgrote stad. Dit geldt zowel voor het lidmaatschap van verenigingen als de voor politieke participatie, gemeten naar het opkomstpercentage bij verkiezingen. Ook op het gebied van de sociale veiligheid lijkt de groeikern een echte middelgrote stad te worden, al is het de vraag of deze ontwikkeling hier positief moet worden opgevat: het betekent meer criminaliteit, slachtofferschap, verloedering en gevoelens van sociale onveiligheid

7.9 Groeikernen en nieuwe bouwlocaties

In verschillende groeikernen bevinden zich nieuwe bouwlocaties krachtens de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra (Vinex). Daarnaast is er ook een groot aantal Vinex-wijken buiten deze gemeenten voorzien. Net als de groeikernen in de jaren tachtig zullen ze in korte tijd een zeer sterke groei van de bevolking en van de woningvoorraad beleven.

Maar er zijn ook verschillen. Er is maar één Vinex-wijk die zal uitgroeien tot een middelgrote stad (Leidse Rijn). Bovendien maken de meeste deel uit van vrij grote gemeenten waar de Vinex-wijk slechts een van de uitbreidingen is.

Niettemin zullen verschillende ontwikkelingen in de Vinex-locatie niet anders zijn dan in de groeikern. Ook hier zullen de bewoners vooral gerekruteerd worden uit de grote (donor)steden in de omgeving van de locatie. De vestigingoverschotten zullen groot zijn en vooral uit jonge gezinnen met kinderen bestaan, aangezien ook in de Vinex-locaties woningen worden gerealiseerd die vooral voor deze categorie aantrekkelijk zijn. Daarmee zullen ook de Vinex-locaties een onevenwichtige bevolkingsopbouw naar leeftijd en huishoudenssamenstelling krijgen, en zullen pas over 10-20 jaar de eerste tekenen van ontgroening en vergrijzing merkbaar worden.

Net als in de groeikernen bestaat de woningvoorraad momenteel voor een groot deel uit rijtjeswoningen, al zou onder invloed van de beleidsrichtlijnen uit de Nota Wonen daar op korte termijn verandering in kunnen komen. Vooral zullen er dan meer ruimere (vrijstaande en twee-onder-een kap) woningen worden gebouwd. Maar het is de vraag of de rijtjeswoningen in de Vinex-locaties op korte termijn minder gewenst zullen zijn. Ten eerste gaat het hier veelal om koopwoningen (vooral eengezinshuurwoningen zijn minder gewenst). Ten tweede gaat het om relatief nieuwe woningen van goede kwaliteit. Ten derde liggen veel te realiseren woningen in gebieden met een krappe woningmarkt, en het is de vraag of dit op korte termijn anders zal zijn.

Anders dan in de groeikernen komt er weinig (middel)hoogbouw in de Vinex-locaties voor; dat geldt zowel voor de koop- als voor de huursector. Bovendien mag worden verwacht dat de te bouwen (middel)hoogbouw van betere kwaliteit zal zijn dan die in de groeikernen (betere isolatie, kleinschaliger). Lage statusgebieden hoeven in de Vinex-locaties voorlopig dan ook niet worden verwacht.

Net als in de groeikernen zal de Vinex-wijk niet snel veel voorzieningen te bieden hebben. Een van de redenen is dat de meeste Vinex-wijken deel uitmaken van een gemeente die zelf al plannen heeft voor voorzieningen elders binnen haar grenzen. Wel zullen basisvoorzieningen (basisscholen, openbaar vervoer, een enkele supermarkt, een postagentschap) mogelijk vrij snel een plek binnen de Vinex-locatie krijgen. Werkgelegenheid is van nature geen aspect van de Vinex-locatie. Het feit dat de Vinex-locatie geen bestuurlijke eenheid is, heeft hier zijn weerslag. Net als groeikerngemeenten zullen Vinex-gemeenten proberen de woon- werkbalans zo gunstig mogelijk te laten uitvallen, maar nieuwe werkgelegenheid hoeft daarbij niet in de Vinex-locatie gewenst te zijn.

Tenslotte staat ook de mate waarin binnen de Vinex-wijk sociale binding tot stand wordt gebracht in verband met de bestuurlijke eenheid waarvan deze deel uitmaakt. Veelal zullen bestaande lokale verenigingen pogen nieuwe leden in de nieuwe wijk te werven. Dit is zeker het geval in de beginperiode, omdat er dan nog niet voldoende draagvlak is voor een eigen verenigingsleven. Voor de participatie aan het politieke leven komt daar nog bij dat de gemeente een relevantere eenheid is dan de wijk.

Growth: housing

In this publication, the development of a group of new towns, former growth centers, is described. The central focus of the study is a comparison between these areas and other groups of municipalities.

Growth centers are municipalities which at the instigation of central government underwent considerable growth in the nineteen seventies and eighties. By way of compensation for this high growth, over a period of approximately one decade (1975-1985) additional financial resources were allocated to these municipalities. The growth centers were intended to absorb the population growth in urban concentrations. On the one hand, it was thought that the large cities themselves were not able to cope with this growth, whilst on the other hand, some concentration (of suburban residential environments) would be necessary, in order to prevent an unbridled spread across the surrounding countryside. The function allocated to these growth centers therefore was to provide the 'suburban concentration'. Growth centers were not a typically Dutch phenomenon; in other countries too, in particular the United Kingdom and France, central government facilitated the growth of specific towns in densely populated areas.

The task – namely growth – was well implemented by these new towns in the nineteen seventies and eighties, with massive increases in population and available housing. Around 1985, the national growth center policy was scaled down. Nonetheless, even by the end of the nineteen eighties, the population was still rising as a result of an ever increasing availability of homes, due to new-building projects. Around 1990, the growth center policy was replaced by another type of spatial planning policy aimed at promoting the establishment of large scale new developments, namely the Vinex policy. In the then issued Fourth Policy Document on Spatial Planning Extra (Vinex), these developments were identified. A financial framework was established for these areas. In covenants with municipalities given a Vinex task, agreements were laid down concerning the use of this framework. There are Vinex locations in a number of growth centers, and as a consequence, covenants were also entered into with these cores. House building in the nineteen nineties, and expected house building in the early years of the third millennium will remain considerable in these growth centers, even though the growth center policy has been ended.

In the early growth center years, the homes built were above all for purchase, although a substantial volume of rented accommodation was also created. This was followed by a brief turnaround. In the early nineteen eighties, as a consequence of the high mortgage rates, a crisis occurred on the home buying market. Instead of the (planned) homes for sale (social) rented accommodation was built. However, from the end of the nineteen eighties onwards, the accent in the growth centers was once again

based on owner-occupation. The percentage of owner-occupied homes in the growth centers therefore grew more rapidly than the national average, as a result of which, by the end of the nineteen nineties, in comparison, there were as many owner-occupied homes in the growth centers, as elsewhere nationally.

The majority of these homes were built in terraces, as a consequence of which this type of home has become the typical characteristic for the growth center (the share of this house type in the growth centers is 15% higher than on average for the whole of the Netherlands). Nonetheless, certainly in a number of growth centers, the high-rise building from earlier periods does stand out, given its visual dominance.

The prices of homes have now levelled out, in both the rental and buying sectors. The same applies for quality, which is good. However, given the fact that the majority of houses in the growth centers were built recently, the description 'very good' would not have been unexpected.

If this picture of the current situation and the developments which have led to the current situation are compared with a number of policy statements, the following confrontation emerges. In accordance with the national policy wishes, the growth centers did grow rapidly. Nonetheless, the target figure of 20% of new-building in growth centers, laid down in the Public Housing Structural Policy Document was never achieved. The maximum level achieved – in the early nineteen eighties – in the growth centers was 15%.

The intention was for the growth centers to represent an alternative for the growth in smaller municipalities, in particular the rural commuter municipalities. With this in mind, the growth centers were to be provided with an attractive, suburban living environment. One of the characteristics of this kind of environment is the nature of the available housing.

At present, the housing available consists above all of terraced homes. In the Dutch situation, until now, this has indeed been the typical characteristic of suburban living environments. In addition, these are increasingly own-occupied homes, another characteristic of this living environment.

However, the emphasis in the growth centers on terraced homes is above all a very recent development. During this period, the discussion emerged as to whether it would not on the one hand be better to build more spaciouly. The market for terraced homes is becoming saturated, and the buyers on the demand side of the housing market have money to spare for more luxurious and more spaciouly-built semi-detached and detached houses. In addition, there would appear to be a market for (more) luxurious owner-occupier and rental apartments, which could replace a proportion of the flats in the social rental sector. In the Policy Document on Housing (Nota Wonen), the construction of homes of this kind is indeed being called for, on the basis of the developments on the housing market.

Homes of this kind, in particular spacious homes, are certainly present in considerable numbers in some smaller, suburban municipalities, but represent only a very limited proportion of the available housing in many growth centers.

Due to the construction of large numbers of – reasonably priced – terraced houses in the past, various growth centers are more taking on the character of a normal

medium-sized town from before the (semi) high-rise building wave, than of a modern suburban living environment.

Growth: composition of the population

It goes almost without saying that population growth in the new towns is to a considerable degree due to migration. This was the case in the nineteen seventies and eighties, and remains the case today. In the medium-sized towns there are also population shifts, but these are less than in the growth centers.

More than in the 'ordinary' medium-sized towns, young people were and are involved in these population shifts. In addition – in respect of these towns for example – the shift relatively more often involves people migrating with their family.

In the nineteen seventies and eighties, the growth centers had a relatively young population. However, even at this period, we saw the start of such phenomena as ageing population and the loss of young people. Nonetheless, the proportion of children and seniors in the growth centers still remains relatively high and relatively low, respectively. In this respect, the growth center differs from other location categories, including the 'ordinary' medium-sized towns.

Large numbers of children go hand in hand with large numbers of families (single-parent families and full families) in the growth centers. The proportion of couples with children is relatively high, but in accordance with the national trend, is also decreasing here. The proportion of single-parent families in the growth center is at a fairly stable – relatively high – level. It is barely lower than in the large towns. This relatively high proportion of single-parent families is probably related to the presence of substantial numbers of people from Surinam and the Antilles in various of the growth centers. Generally speaking, the proportion of non-native Dutch residents in the growth centers is slightly higher than the national proportion, and as such is comparable with the proportion in the 'ordinary' medium-sized towns.

To what degree does this population consider the growth centers attractive? In the nineteen eighties, on the basis of research, the impression emerged that in particular higher income groups were unable to find the living environment they were looking for, in the growth centers. These groups apparently above all took to the smaller villages. However, it has now emerged that many people do wish to stay in the growth center. Although the tendency to move home in the growth centers is slightly higher than the average in the Netherlands, even within the growth centers, the majority of those wishing to move home wish to move within their own municipality. However, amongst those wishing to move out of the growth center, the favoured destination is a 'small municipality'.

In summary, the picture which emerges of the population is of growth centers consisting primarily of young households, including both full families and single-parent families. For the most part, the population has origins elsewhere. There are few residents who have spent their entire life in a single growth center. Besides Dutch

people from elsewhere, however, the growth centers also are home to a substantial number of individuals from the 'ethnic minorities' group. Given the level of desire to move home, the growth center is considered relatively attractive by these residents. Generally speaking, the question as to whether the growth centers, in terms of population, have remained a specific group of municipalities can be answered affirmatively. The difference between the growth centers and the 'ordinary' medium-sized town (and – in so far as relevant – the Netherlands as a whole) is still considerable in respect of population growth, migration from outside, age breakdown, and the proportion of family households).

In the nineteen eighties, a number of growth centers expressed the wish for a balanced composition of population. Generally speaking, this was seen as meaning a composition of population which in particular in respect of age and household composition matches the Dutch or regional pattern. The summary above, which outlines the current situation, indicates that this goal was often not achieved.

Growth: income and employment

The residents of the growth centers have a relatively high income, which goes hand in hand with a relatively low level of education. This relates to the fact that income is measured at household level and education at individual level. Because there are many family households (and couples) in the growth centers, it is also possible to achieve a high percentage of double-income households. Within this category, the second income receiver, generally female, works a relatively high number of hours, as a result of which, on average, a relatively high household income can be generated, given the level of education.

This income can be earned in activity in the metropolitan region of which the growth center forms part. In many cases, not in the actual growth center itself, because the balance between living and working is negative, in the majority of municipalities. In the growth centers, less jobs are required by the employers, than are offered by people from the working population. However, in recent times, the living/working balance has been undergoing positive development.

Daily bread is therefore earned elsewhere in the metropolitan region. Many of those in work make use of the high levels of infrastructure in growth centers ((stations on) rail connections, good connections with the main road network).

More than elsewhere, and certainly more than in 'ordinary' medium-sized towns, use is made in the growth centers of either car or public transport. The commuter municipalities in the Western Netherlands approximate most closely to the growth centers in terms of this criterion.

Despite the favourable location of many growth centers in the economic core area of the Netherlands, unemployment compared for example with the commuter municipalities is high. The level of unemployment is equivalent to the average Dutch level. The possibility cannot be excluded that the low level of education plays a role in this factor. Not only do we see the double-earner situation in multi-person

households, whereby individuals with a low level of education are involved. There may also be individuals with a low education who as a consequence, experience difficulty in finding employment, and possibly also have a poor picture of the employment opportunities outside their own growth center itself.

In conclusion, we can state that the growth has resulted in growth town = residential town and not working town (with some exceptions), and that this still remains the case today. Nonetheless, there are many in employment, including double-income households, a large proportion of whom have found employment outside the growth center itself. Above all as a consequence of this fact, the average income in the growth centers is relatively high. On the other hand, the possibility cannot be excluded that the absence of jobs in the growth center itself keeps a large proportion of the (often low-educated) working population out of work.

Growth: facilities

The financial compensation offered by central government to the growth centers in exchange for the broad construction of new homes within the territory of these municipalities was used by the municipalities for example for the implementation of non-commercial public facilities, in particular green areas, sports halls and sports centres. When these compensation amounts were no longer available, and indeed were subjected to cutbacks, it proved difficult to continue to operate these facilities. As a consequence, the level of facilities is relatively low.

Cultural facilities in the growth centers are certainly not over-represented, and the number of performances per resident is still below that in 'ordinary' medium-sized towns, although numbers are increasing.

The proportion of the population occasionally visiting cultural facilities in the growth centers is limited, but has also grown to a limited degree. More important is that the cultural participants in the growth centers are increasingly visiting the facilities within their own place of residence. The possibility cannot be excluded that the construction of new accommodation facilities (in particular theatres) in the growth center has played a role in this development. The same consideration could apply for a number of leisure facilities (cinemas). With the construction of such facilities, in terms of this aspect, the growth center is increasingly starting to approximate the 'ordinary' medium-sized town.

Facilities for seniors are also comparatively thinly spread in the growth centers, even if the numbers of such facilities are set against the (still low) percentage of over 65s. There are few places in either nursing homes or homes for the elderly. These low numbers could above all represent problems in the future, if no expansion of these or similar facilities is undertaken. After all, in a number of growth centers, ageing of the population is on the horizon.

On the other hand, the growth centers are well provided for, in one major aspect of health care. The residents of the majority of growth centers can – if necessary –

receive hospital treatment within their own place of residence. In this respect, the growth centers certainly match the 'ordinary' medium-sized towns.

The growth centers are also well supplied in terms of most educational institutions. Particularly primary and secondary education are sufficiently available within the growth centers. There also appears to be a substantial range of secondary vocational education institutions. The growth centers practically match the medium-sized towns in this respect.

The paucity of information about higher professional education institutions (hbo) indicates that this is not the case for these institutions. Whereas in the majority of medium-sized towns hbo education is available, in the growth centers, this can only be said of three municipalities. However, the question should be posed as to whether this represents a shortcoming for the growth centers, or rather over-generosity in distribution to the (other) medium-sized towns.¹ Specifically for top-level facilities, amongst which hbo institutions can be counted, some selection apparently took place. In the Fourth Policy Document on Spatial Planning, for that reason, urban hubs were specifically identified in which such facilities should be located.

In the nineteen eighties, the growth centers were lagging behind in the field of shopping facilities. This backlog has been somewhat corrected through the construction of new shopping centres in a number of growth centers.

As a consequence, the residents of the growth centers are increasingly often to be found shopping in their own place of residence. Nonetheless, the relative number of people who shop in their own place of residence, in growth centers, is still less than in the 'ordinary' medium-sized town. It is possible that this is still due to an insufficiently attractive range of shopping facilities, in particular in terms of quality. The shopping centres in growth centers have received some criticism due to the absence of a pleasant atmosphere, their eccentric location and poor accessibility by car.

The atmosphere in shopping centres is in part determined by the presence of catering and restaurant outlets. Such outlets are being visited with increasing frequency by the residents of growth centers, also more and more often in their own place of residence, albeit not necessarily in the (shopping) centre.

In summary: The growth centers still remain more residential communities than facilities communities, contrary to the situation in many medium-sized towns. Growth has taken place so rapidly that the range of facilities in the cores has not always been able to keep pace. Cutbacks in the past also have a role to play in this situation. Due to their limited availability, the level of use of many facilities is also low.

Nonetheless, there is not a total absence of facilities, and those available are used. Whereas in the past the residents of growth centers travelled elsewhere to make use of facilities, increasingly commercial and non-commercial facilities in the own place of residence are now being used.

As a rule, growth centers cannot be compared with medium-sized towns, in respect of use and availability of facilities. The same applies for facilities for the elderly, which

in the growth centers are relatively scarce, and higher professional education institutions (which are clearly and perhaps too clearly present in the medium-sized towns).

Exceptions to this rule are the availability of hospitals and educational institutions below higher professional education level; here, a comparison with any medium-sized town would not seem out of place.

Growth: history and centre function

The rapid growth of the new towns brought with it – at least from an architectural point of view – relatively uniform construction methods, in which for the time being, few focal points and little atmosphere could be introduced, this in contrast to towns with a longer history (including, by the way, a number of growth centers such as Alkmaar en Hoorn). The absence of such elements results in incomplete multifunctionality of these places and – for some at least – as a consequence, the absence of a true urban environment. (Van der Wouden 1999; page 11). It also results in limited attraction for tourism.

Although shopping is the number one activity for city tourists, visiting places of interest and walking tours are also commonly-mentioned activities. In addition, besides practical facilities (such as sufficient parking and accommodation), tourists also want interesting excursions and water-borne tours. In these activities, tourists look for places of interest which, due to their lack of history, the growth centers are rarely able to offer:

- an attractive environment/an attractive city image (this is a further aspect identified in the tourism policy document for the 'historical' growth center Alkmaar (Van der Ploeg et al 1998))²
- parks, old streets and canals
- other people, street-side cafes, a pleasant friendly atmosphere (Oranjewoud 1985).

The lack of history in the majority of growth centers also means that visits to monumental buildings (an activity organised by approx. 40% of the Dutch population at least once a year), is often impossible in growth centers (De Haan 1997).

The historical development of 'old' towns has often been accompanied by the strengthening of the centre function. Indeed, some places originated as market towns, where the local rural population marketed their wares. At the same time, they took the opportunity (after all, they were already in town) to purchase the household goods they required, from traders who were also attending the market with this in mind. Gradually, the market became surrounded by permanent shops, which have now taken on a dominant position.

The majority of growth centers in the past formed part of the rural surrounding, and the population went to the 'old towns' to do their shopping. As already outlined in the previous paragraph, however, the growth centers have now succeeded in retaining an increasing proportion of their population for the facilities in their own place of residence.

The question, however, does arise as to whether there is a movement towards a centre function in the growth centers. A number of new towns have expressed this ambition, but a differentiation clearly has to be made between 'historical' growth centers such as Alkmaar, whereby the centre function is viewed as a trump card to be further expanded, and 'real' new towns. Amongst these new towns, above all Spijkenisse and Zoetermeer have expressly stated the wish of developing the centre function of the town, right from the start. In this connection, they are competing with existing medium-sized and small centre towns such as Delft, Gouda and Leiden (Zoetermeer) and Brielle (Spijkenisse).

Growth: social participation

Although the massive growth of the new towns has resulted in people taking residence there, they may have little feeling of community. Certainly in the initial stages of settlement, many people still tend to look for social contacts in their own place of residence.

In this publication, a number of indicators for social coherence are discussed, in particular membership of clubs and associations, political participation and public safety. In this, it is assumed that club membership is locally based. The number of people in growth centers who are members of such clubs and associations is relatively low. However, the difference between the situation in growth centers and other categories of location is minimal, such that on the basis of this indicator, the assumption of lack of social ties is neither confirmed nor contradicted.

This can be said to a lesser degree of the second indicator, political participation. The share of membership of political parties in growth centers is low, as is the turnout percentage in elections. This applies for the elections of the European and national parliaments, the Provincial Representatives and (more relevant for local ties) municipal council elections (here at least compared with the levels in 'ordinary' medium-sized towns).

The third indicator is the (development of) public safety in growth centers. This development has been measured in a number of ways in this publication:

- recorded criminality (the number of crimes reported to the police)
- victims of crime as determined in surveys (not all crimes are reported)
- the opinion of respondents to surveys about criminal behaviour in the area, and degeneration
- the feelings of social insecurity and avoidance behaviour (taking a detour to remain safe).

Recorded criminality, as compared with other categories of locations, is at an average level. When it comes to numbers of victims of crimes against the person, and domestic crime (i.e. percentage of the population or households that have suffered from such crimes) the level is slightly higher than in the Netherlands as a whole.

The most remarkable phenomenon in respect of public safety in growth centers, however, is the development of (recorded) criminality in these places. This increase is paralleled by the development of victim levels: the number of people who have become victims of crimes against the person has also increased in the growth centers.

The reduction in public safety in growth centers, however, has had few consequences for the attitudes of the residents to the living environment there. Generally speaking, satisfaction with the neighbourhood in growth centers is higher than in other area categories. However, differences can be identified in sub-aspects. There is certainly satisfaction with the neighbourhood in terms of perception of crimes against property, and traffic nuisance, but on the other hand, the residents are relatively critical in terms of perceptions of degeneration and threats in the neighbourhood. This is above all expressed in the development of the overall picture which, more than elsewhere, is becoming more negative, in the growth centers.

The reduction in public safety in the growth centers has also had only a limited effect on the feelings of insecurity. Although the feeling of insecurity is increasing slightly, it is not characteristic for growth centers.

In the growth centers, the percentage of people demonstrating avoidance behaviour is generally speaking slightly higher than nationally. There is little difference between the area categories in the development of avoidance behaviour.

In summary: From a social viewpoint, life in a growth center differs little from that in other area categories, in terms of membership of clubs and associations. Political participation is low in growth centers, but that is also not unique to this area category. The same applies for 'ordinary' medium-sized towns.

Given their recent history of establishment, few ties to the local community and local associations could be expected. The fact that some such ties have been established must certainly be viewed as positive.

It would seem that the developments and situation in the field of public safety should be scored more negatively. A number of safety indicators suggest that the picture is comparable to that of the overall picture for the Netherlands, however life in the growth centers is not becoming more safe, which results here in the wry conclusion that in this field, too, the growth centers are becoming increasingly similar to the medium-sized towns. This is underlined further by the increase in victim levels above all in respect of the relatively serious crime of 'threatening behaviour'.

Differences in and between growth centers

Growth centers can be identified as a specific group, but are in no way uniform; at least, they would not appear to be so, at first glance. There are towns with a large 'old' area, there are completely new towns, there is a municipality like the Haarlemmermeer, which combines a metropolitan character (Schiphol) with rural openness. Nonetheless, the majority of growth centers would appear to differ little from one another, if compared according to a large number of demographic and socio-economic characteristics, and in respect of housing availability. As a rule, the proportion of young people, seniors, families and couples shows little variation. The same applies for the year of construction of the housing, and the accommodation type. Finally, the income level and the proportion of those receiving social security benefit varies practically not at all.

However, there are exceptions. Firstly these relate to the smaller growth centers Houten, Duiven and Westervoort, with a relatively high income level, and few residents, combined with levels of growth which even for growth centers can be identified as massive. There are relatively large numbers of detached houses. From the point of view of number of residents, the other exception is the largest growth center: Almere. Here, too, growth is considerable, but here there are specifically relatively few detached homes, and for a growth center, there is a relatively high proportion of non-native Dutch residents.

Not only are the growth centers compared with each other; the comparison was also carried out for the districts within the growth centers. Whereas the comparison of growth centers focused on a large number of variables, in comparing the districts within the growth centers, the focus was refined to a single aspect: the social status of the district. This was summarised as a combination of the characteristics 'income level of residents', 'education level of residents' and 'unemployment level of residents'. In 1998, the scores for this combination of characteristics was ranked per district, whereby the districts with a low social status were placed low down in the ranking. The same exercise was carried out for 1991, to permit a comparison of the situation in both years. In each growth center, an investigation was then carried out as to which districts can be identified as low status. The criterion employed was that they must fall within the lowest 20% of Dutch scores according to the variable 'social status'. These low status scores were then contrasted with other areas, to identify further discrepancies.

The growth centers are characterised by the presence of few low status districts. In only half of all growth centers do such districts occur: in total 20 (out of 159 districts in growth centers). The districts in question are above all characterised by the presence of large numbers of rented accommodation mostly in (semi) high-rise buildings.

A number of low-status areas fell considerably down the status ladder, between 1991 and 1998. The combination 'low status' at this moment, and a recent fall leads to the assumption that the districts in question were attractive when first built, but that this is no longer the case, for many people. The districts in question are in Almere (De Werven), Capelle aan den IJssel (Duikerlaan and surroundings and De Hoeken), and in Spijkenisse the owner-occupied houses in Groenewoud. These districts are as a rule inhabited by slightly older households, and were often built in the nineteen sixties and seventies. It seems likely that above all these districts would be well served by a little additional attention for the social and physical situation.

The future of the growth centers

On the basis of past developments, a number of assumptions can be made, concerning the future of the growth centers. First of all the demographic phenomenon of further growth. Generally speaking, influenced by the very considerable growth of Almere, the growth centers will continue to grow strongly. There are, however, a number of discrepancies between the growth centers which are connected to the question whether or not the municipality contains a large scale development recording to Vinex.

Continued growth applies above all for the growth centers within the category, with large populations. These towns also express the wish to compete with other medium-sized towns in the Netherlands, although this would seem to fly in the face of the original central government objective: offering an attractive suburban living environment. The information collected suggests that in many areas (more or less automatically), the growth centers are heading in this kind of direction. There are a number of areas in which this is not or is hardly the case. In terms of demographics, in relation to the majority of characteristics, it would not appear that the growth centers will, in the near future, start to look like medium-sized towns, certainly not in those growth centers where considerable further expansion is intended. The growth centers still today house relatively large numbers of young family households (and therefore also large numbers of children).

In the field of employment, too, the growth centers for the time being differ from the medium-sized towns. Unemployment in the growth centers is slightly higher, and the people who make up the working population more often are in employment outside their own place of residence. Given the position of growth centers in the metropolitan system, it would not seem that in the short-term, the developments in the growth centers will be such that the position of the 'ordinary' medium-sized town will be matched.

In terms of the percentage of non-native Dutch residents, however, growth centers will probably equal the medium-sized towns. The growth centers are also offering more facilities to their own population, which population then makes use of the facilities. These are not only small-scale facilities, but also for example hospitals, theatres, cinemas and shopping centres. For the majority of educational institutions, the same will apply. Whether this is also the case for higher professional education and academic education, will however depend on the general policy developments in the field of education.

In the social field, too, in the future growth centers could become more similar to medium-sized towns. However, there are (ever) more similarities with medium-sized towns. This applies in terms of membership of clubs and associations, and political participation as expressed in the turnout percentage during elections. Even in relation to public safety, the growth center looks in the future as if it will become a true medium-sized town; however, it is questionable whether this development should be viewed as positive; after all, it means more criminality, higher victim levels, degeneration and feelings of social insecurity.

Growth centers and new-construction locations

Various growth centers have new large scale developments outlined in the Fourth Policy Document on Spatial Planning Extra (Vinex), within their boundaries. In addition, a large number are also located outside these municipalities. All of them, just like the growth centers in the nineteen eighties, will for a short period show very rapid population growth and an increase in housing availability.

However, there are also differences: there is only one Vinex district which will expand into the size of a medium-sized town (the Leidse Rijn). In addition, the majority of these locations are part of municipalities, where the Vinex district is only one of the planned expansions.

Nonetheless, various developments will not differ from those which took place in the growth center. Here, too, the residents will above all be recruited from the large (donor) towns surrounding the Vinex district. The population shifts will be considerable, particularly involving young families with children. This is above all the case because – also in the Vinex districts – homes will be built which are attractive to this category of people. In this way, the Vinex districts will also see an unbalanced population composition according to age and composition of the household, and only in long-term – in 10 to 20 years – will the first signs of loss of young people and ageing become noticeable.

At present – as is the case in the growth centers – the majority of available housing consists of terraced housing, although influenced by the policy guidelines in the Policy Document on Housing, this situation should change in the near future. In particular, more, larger (semi-detached or detached) homes should be built. However, it is questionable whether terraced homes in these areas will in the short term become a less desirable type. Firstly, they are often owner-occupied homes (above all family homes for rent are less sought after). Secondly, they are relatively new homes, with the associated good quality. Thirdly, many of the homes to be built are in areas where the housing market is already under pressure, and it is not expected that this situation will change in the near future.

Unlike in the growth centers there will be little (semi) high-rise building in the Vinex locations, neither in the owner-occupied sector nor in the rental sector. In addition, it may be expected that where such buildings are erected, they will be of better quality than in the growth centers (better insulation, smaller scale). It is also not considered likely that low-status areas will rapidly emerge in the Vinex locations.

As in the growth centers, the Vinex-districts will not rapidly become unified, and there will be few facilities. On top of this, the majority of Vinex districts are part of a municipality which already has its own (plans for) facilities elsewhere within the municipality. On the other hand, basic facilities (junior schools, public transport, occasional supermarkets and a post office) may well rapidly find a place within the Vinex location.

Employment is not by definition an aspect of the Vinex location. The fact that the Vinex location is not an administrative unit of its own is also reflected in this respect. As has been the case with growth center municipalities, Vinex municipalities will attempt to establish the most favourable possible balance between living and working, but the new employment opportunities need not be within the Vinex location itself.

Finally, the degree to which social ties are established within the Vinex district is also related to the administrative unit of which the district forms part. In many cases, existing local clubs and associations will attempt to recruit new members in the new district. This is certainly the case in the initial period, because at this stage, there is

not sufficient support for club life within the district. As for participation in political life, the fact should also be taken into consideration that the municipality would seem to be a more relevant unit, than the district.

Notes

- 1 The question, for example emerges as to why towns such as Almelo, Hengelo and Enschede, situated close to one another, should all have higher professional education institutions. After all, if there were only one institution available, the travelling times for hbo students to their institution in either of these combinations of towns could not be described as extreme, and there would be economies of scale available.
- 2 In the report, positive aspects in relation to tourism in Alkmaar are identified as: a pleasant atmosphere, a historical image, clarity, the traditional event 'the cheese market', geniality, and the car-free town centre. The following were scored negatively: parking problems, too busy, cyclists in the centre, lack of evening entertainment, distance between station and town centre.

Bijlage A Bevolkingsontwikkeling van snel groeiende gemeenten, geen groeikernen

Tabel A1 Bevolkingsontwikkeling afzonderlijk gemeenten andere gebiedscategorieën (groei tussen 1975 en 1999 minstens 33%)^a

gemeente	bevolking in 1999	bevolking in 1975	toename 1975-1999
forensengemeenten in West-Nederland			
Maarsssen	40.814	16.370	249
Nieuwerkerk aan den IJssel	20.747	10.948	190
Bergschenhoek	11.555	6.332	182
Barendrecht	26.355	14.697	179
Diemen	23.829	13.292	179
Heerhugowaard	42.943	25.057	171
Nootdorp	9.977	5.887	169
Leusden	28.488	17.144	166
Reeuwijk	12.905	8.874	145
Blaricum	9.642	6.719	144
Pijnacker	21.519	15.135	142
Leiderdorp	24.819	18.232	136
Hendrik-Ido-Ambacht	20.816	15.465	135
Breukelen	14.173	10.581	134
forensengemeenten in overig-Nederland			
Zuidlaren	31.456	9.252	340
Winsum	13.852	4.445	312
Zuidhorn	17.885	6.357	281
Heumen	15.899	7.311	217
Nuenen c.a.	23.584	14.343	164
Best	25.448	17.508	145
Veldhoven	41.767	28.771	145
Beek	17.145	12.547	137
Mook en Middelaar	7.597	5.698	133
middelgrote steden in west-Nederland			
Veenendaal	59.149	34.684	171
Alphen aan den Rijn	69.322	43.532	159
Amersfoort	123.367	88.440	139
Gouda	71.576	52.880	135
middelgrote steden in overig-Nederland			
Bergen op Zoom	6.463	40.217	161
's-Hertogenbosch	128.009	85.511	150

Tabel A1 (vervolg) Bevolkingsontwikkeling afzonderlijk gemeenten andere gebiedscategorieën (groei tussen 1975 en 1999 minstens 33%)^a

gemeente	bevolking in 1999	bevolking in 1975	toename 1975-1999
Oss	65.168	44.936	145
Oosterhout	51.723	38.251	135
Zwolle	104.431	77.409	135
Breda	159.042	118.001	135
Assen	57.376	43.300	133
andere gemeenten			
Vlist	9.840	612	1.608
Buren	24.846	3.046	816
Heusden	42.402	5.546	765
Veere	22.096	4.112	537
Franekeradeel	20.062	3.948	508
Montfoort	13.254	2.965	447
Margraten	13.780	3.238	426
Geertruidenberg	21.069	6.027	350
Zaltbommel	25.312	7.949	318
Loppersum	11.068	3.504	316
Beuningen	24.970	8.182	305
Maasdriel	22.934	7.520	305
Wijk bij Duurstede	23.094	7.616	303
Haaren	13.968	4.651	300
Harenkarspel	14.863	5.468	272
Geldermalsen	23.977	8.880	270
Heythuysen	12.013	4.537	265
Coevorden	34.522	13.067	264
Meerssen	20.308	8.475	240
Sint-Michiëlgestel	27.472	11.652	236
Boxmeer	28.606	12.262	233
Woensdrecht	20.879	9.025	231
Dronten	34.588	15.343	225
Opmeer	10.800	4.841	223
Schinnen	13.759	6.288	219
Wognum	7.832	3.648	215
Langedijk	23.591	11.065	213
Nuth	16.642	7.896	211
Stein	26.303	12.626	208
Born	14.630	7.059	207
Voorhout	12.757	6.570	194
Scheemda	14.307	7.373	194
IJsselstein	27.127	14.280	190
Lopik	13.332	7.039	189
Wijchen	37.516	20.297	185
Susteren	13.033	7.165	182
Steenbergen	23.152	12.794	181
Obdam	6.376	3.541	180
Eijsden	12.038	6.688	180
Waalwijk	45.198	25.221	179

Tabel A1 (vevolg) Bevolkingsontwikkeling afzonderlijk gemeenten andere gebiedscategorieën (groei tussen 1975 en 1999 minstens 33%)

gemeente	bevolking in 1999	bevolking in 1975	toename 1975-1999
Bergambacht	9.208	5.191	177
Maasbracht	13.603	7.683	177
Haelen	9.875	5.603	176
Hilvarenbeek	14.496	8.314	174
Simpelveld*	11.617	6.710	173
Goirle	22.307	12.971	172
Woerden	37.629	21.978	171
Eersel	18.224	10.657	171
Oud-Beijerland	22.410	13.210	170
Urk	15.451	9.199	168
Oirschot	17.591	10.508	167
Werkendam	25.884	15.583	166
Veghel	35.729	21.685	165
Zundert	20.075	12.429	162
Oisterwijk	25.270	15.837	160
Tiel	37.436	23.911	157
Niedorp	11.334	7.343	154
Druten	16.426	10.746	153
Brielle	15.795	10.350	153
Vianen	19.213	12.591	153
Huissen	15.696	10.288	153
Oudewater	9.840	6.504	151
Voerendaal	13.049	8.628	151
Genemuiden	8.920	5.932	150
Anna Paulowna	13.670	9.221	148
Eemnes	8.381	5.662	148
Oostzaan	8.745	5.924	148
Bleiswijk	9.995	6.850	146
Sittard	49.524	34.006	146
Etten-Leur	36.106	25.231	143
Meppel	29.423	20.612	143
Barneveld	47.271	33.467	141
Leerdam	20.763	14.700	141
Rijnsburg	14.661	10.427	141
Limmen	6.489	4.634	140
Uden	39.384	28.190	140
Harderwijk	39.204	28.123	139
Maasbree	12.799	9.195	139
Schipluiden	10.592	7.634	139
Culemborg	24.452	17.642	139
Groetegast	11.641	8.424	138
Wervershoof	8.359	6.055	138
Borsele	21.816	15.847	138
Tholen	23.595	17.193	137
Leeuwarderadeel	10.404	7.588	137
IJsselmuiden	14.706	10.742	137
Grave	12.608	9.242	136
Schagen	17.184	12.727	135

Tabel A1 (vervolg) Bevolkingsontwikkeling afzonderlijk gemeenten andere gebiedscategorieën (groei tussen 1975 en 1999 minstens 33%)

	gemeente	bevolking in 1999	bevolking in 1975	toename 1975-1999
	Mierlo	10.173	7.560	135
	Renswoude	3.979	2.967	134
	Kapelle	11.102	8.300	134
	Rijssen	26.121	19.647	133
	Doetinchem	46.246	34.897	133

a Een aantal gemeenten heeft de groei overigens eerder te danken aan gemeentelijke herindeling dan aan demografische ontwikkelingen.

Bron: CBS (DPG75, DPG99) SCP-bewerking

Bijlage B Kenmerken van afzonderlijke groeikernen

Tabel B1 Leeftijd van de bevolking in 1998 in de verschillende groeikernen (in percentages van de totale bevolking)

	0- 19 jaar	20-39 jaar	40-64 jaar	≥65 jaar	totaal
Alkmaar	25	32	31	12	100
Almere	31	35	27	7	100
Capelle aan den IJssel	25	31	31	13	100
Duiven	29	34	28	9	100
Haarlemmermeer	26	31	33	10	100
Hellevoetsluis	27	29	33	11	100
Helmond	25	33	31	11	100
Hoorn	26	31	32	11	100
Houten	34	29	29	8	100
Huizen	27	28	33	12	100
Lelystad	28	30	33	9	100
Nieuwegein	25	31	34	10	100
Purmerend	25	32	31	12	100
Spijkenisse	27	31	32	10	100
Westervoort	30	30	32	8	100
Zoetermeer	28	29	32	11	100

Bron: CBS (Statline'98) SCP-bewerking

Tabel B2 Huishoudenssamenstelling van groeikernen (met huishoudens gewogen gemiddelden van postcodes)

	% gezinnen met jonge kinderen	% gezinnen met oudere kinderen	% jonge alleen- staanden	% oudere alleen- staanden	% jonge paren	% oudere paren
Alkmaar	22	18	6	14	13	27
Almere	29	16	5	9	18	23
Capelle aan den IJssel	23	17	4	11	15	30
Duiven	27	19	4	7	19	24
Haarlemmermeer	24	20	5	11	13	27
Hellevoetsluis	24	23	3	11	12	27
Helmond	21	18	5	12	15	29
Hoorn	24	20	6	11	13	26
Houten	34	20	4	7	13	22
Huizen	23	20	5	13	11	28
Lelystad	24	23	4	11	11	27
Nieuwegein	22	22	6	11	13	26
Purmerend	24	18	3	11	14	30
Spijkenisse	25	21	4	8	13	29
Westervoort	32	22	4	8	12	22
Zoetermeer	25	21	4	11	13	26

Bron: VROM/SCP (WMD'98, GMP'98) SCP-bewerking

Tabel B3 Aandelen allochtonen (volgens beperkte definitie CBS) in de onderscheiden groeikernen
(% t.o.v. totale bevolking)

	Europese						overigen	totaal allochtonen
	allochtonen	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Indonesiërs		
Alkmaar	3	3	1	1	1	1	4	14
Almere	2	1	2	5	1	2	4	17
Capelle aan den IJssel	2	0	0	4	2	3	4	15
Duiven	1	0	0	1	0	1	1	4
Haarlemmermeer	2	1	1	1	0	2	3	10
Hellevoetsluis	2	2	0	1	1	1	3	10
Helmond	2	2	3	1	1	2	3	14
Hoorn	1	2	1	2	1	1	3	11
Houten	1	0	0	1	0	1	2	5
Huizen	1	1	3	0	0	2	2	9
Lelystad	2	1	2	4	2	2	3	16
Nieuwegein	2	0	1	3	1	2	3	12
Purmerend	2	1	1	3	1	2	4	14
Spijkensisse	2	1	0	3	1	2	3	12
Westervoort	2	1	0	1	0	2	2	8
Zoetermeer	2	0	0	5	1	4	3	15

Bron: CBS (Statline'98) SCP-bewerking

Tabel B4 Aandelen vestigers en vertrekkers per groeikern in 1997

	% vestigers op totaal bevolking	% vertrekkers op totaal bevolking
Alkmaar	5	5
Almere	10	4
Capelle aan den IJssel	7	6
Duiven	5	6
Haarlemmermeer	4	4
Hellevoetsluis	6	5
Helmond	5	4
Hoorn	5	5
Houten	5	4
Huizen	5	5
Lelystad	6	6
Nieuwegein	7	6
Purmerend	5	3
Spijkensisse	4	5
Westervoort	5	6
Zoetermeer	5	4

Bron: CBS (Statline'97) SCP-bewerking

Tabel B5 Kenmerken van de woningvoorraad van afzonderlijke groeikernen: bouwjaar (met huishoudens gewogen gemiddelden van postcodes)

	tot 1945	1945-1970	1970-1980	1980-1990	1990-1998
Alkmaar	19	24	23	28	6
Almere	0	0	7	59	34
Capelle aan den IJssel	3	26	28	32	11
Duiven	5	12	16	50	17
Haarlemmermeer	13	22	24	32	9
Hellevoetsluis	6	14	27	45	8
Helmond	10	31	15	32	12
Hoorn	11	13	26	41	9
Houten	6	9	10	60	15
Huizen	13	22	24	36	5
Lelystad	0	5	49	40	6
Nieuwegein	3	10	38	39	10
Purmerend	5	19	23	45	8
Spijkenisse	1	22	21	46	10
Westervoort	5	11	25	52	7
Zoetermeer	2	11	37	39	11

Bron: VROM/SCP (WMD'98, GMP'98) SCP-bewerking

Tabel B6 Kenmerken van de woningvoorraad van afzonderlijke groeikernen: bouwwijze (met huishoudens gewogen gemiddelden van postcodes)

	% twee-onder		% rijtjes-woningen	% hoogbouw	% middel-hoogbouw
	% vrijstaande woningen	een kap woningen			
Alkmaar	5	3	67	12	13
Almere	5	7	70	12	6
Capelle aan den IJssel	4	3	47	16	30
Duiven	18	18	61	2	1
Haarlemmermeer	12	11	62	7	8
Hellevoetsluis	10	8	65	8	9
Helmond	11	14	60	8	7
Hoorn	7	8	69	8	8
Houten	13	9	67	7	4
Huizen	8	10	66	9	7
Lelystad	6	5	78	7	4
Nieuwegein	3	5	67	9	16
Purmerend	7	3	67	8	15
Spijkenisse	4	5	65	15	11
Westervoort	15	11	71	0	3
Zoetermeer	3	2	60	9	26

Bron: VROM/SCP (WMD'98, GMP'98) SCP-bewerking

Tabel B7 Kenmerken van de woningvoorraad van afzonderlijke groeikernen: eigendomsverhouding (met huishoudens gewogen gemiddelden van postcodes)

% koop-woningen	
Alkmaar	47
Almere	49
Capelle aan den IJssel	40
Duiven	66
Haarlemmermeer	60
Hellevoetsluis	47
Helmond	46
Hoorn	52
Houten	61
Huizen	50
Lelystad	37
Nieuwegein	50
Purmerend	49
Spijkenisse	47
Westervoort	52
Zoetermeer	40

Bron: VROM/SCP (WMD'98, GMP'98) SCP-bewerking

Tabel B8 Kenmerken van de woningvoorraad van afzonderlijke groeikernen: eigendom en verwante kenmerken (met huishoudens gewogen gemiddelden van postcodes)

	gemiddelde koopprijs koopwoningen per 1994-1998 (geomarkt-profiel)	transactie-prijzen koopwoningen (NVM)	gemiddelde huurprijs huurwoningen (geomarkt-profiel)
Alkmaar	213.000	243.000	680
Almere	220.000	252.000	740
Capelle aan den IJssel	239.000	290.000	720
Duiven	245.000	292.000	710
Haarlemmermeer	272.000	346.000	730
Hellevoetsluis	232.000	284.000	770
Helmond	207.000	258.000	630
Hoorn	216.000	254.000	690
Houten	294.000	361.000	760
Huizen	294.000	402.000	700
Lelystad	194.000	212.000	710
Nieuwegein	261.000	279.000	810
Purmerend	215.000	244.000	680
Spijkenisse	201.000	227.000	720
Westervoort	231.000	292.000	690
Zoetermeer	265.000	290.000	820

Bron: VROM/SCP (WMD'98, GMP'98) SCP-bewerking

Tabel B9 Huursubsidiesom per groeikern en per huurwoning per groeikern, en aantal toekenningen huursubsidie per groeikern en per huurwoning

	subsidiesom	subsidiesom	aantal	aantal toekenningen
	IHS in 1998	per toekenning IHS	toekenningen IHS 1998	als % aantal huurwoningen
Alkmaar	20	2.750	7.300	36
Almere	25	2.900	8.700	37
Capelle aan den IJssel	16	2.950	5.400	33
Duiven	3	3.000	1.000	33
Haarlemmermeer	11	2.600	4.200	26
Hellevoetsluis	9	3.300	2.700	36
Helmond	18	2.500	7.100	42
Hoorn	16	3.000	5.300	44
Houten	3	2.500	1.200	27
Huizen	6	2.700	2.200	28
Lelystad	20	3.000	6.600	42
Nieuwegein	12	3.050	3.900	33
Purmerend	14	2.850	4.900	35
Spijkenisse	14	2.800	5.000	33
Westervoort	2	2.000	900	32
Zoetermeer	20	2.900	6.800	27

Bron: VROM/SCP (WMD'98, GMP'98) SCP-bewerking

Tabel B10 Woon-werkbalans in de diverse groeikernen, 1997

groeikern	score
Alkmaar	104
Almere	55
Capelle aan den IJssel	82
Duiven	68
Haarlemmermeer	179
Hellevoetsluis	44
Helmond	84
Hoorn	80
Houten	88
Huizen	58
Lelystad	76
Nieuwegein	111
Purmerend	54
Spijkenisse	53
Westervoort	22
Zoetermeer	77

Bron: CBS (Statline'97) SCP-bewerking

Tabel B11 Sociaal-economische kenmerken van afzonderlijke groeikernen (met huishoudens gewogen gemiddelden van de postcodes), 1994 en (voor werklozen 1997)

	gemiddeld besteedbaar huishoud- inkomen	% laag inkomen (eerste en tweede kwintiel)	% werklozen van totaal idem aantal huis- houdens (beleids- definitie)*	idem als % beroeps- bevolking 1997	% wao-ers van totaal aantal huis- houdens	% bijstands- ontvangers op totaal aantal huis- houdens	
Alkmaar	44.200	43	16	7	7	6	4
Almere	48.600	32	11	6	6	5	3
Capelle aan den IJssel	48.600	36	12	5	4	3	3
Duiven	50.100	27	8	4	onbekend	5	1
Haarlemmermeer	55.000	28	8	3	2	4	1
Hellevoetsluis	50.000	33	13	6	onbekend	3	4
Helmond	43.200	45	19	9	8	7	3
Hoorn	45.600	42	16	7	6	6	4
Houten	55.400	24	7	3	onbekend	4	1
Huizen	52.500	32	12	3	onbekend	5	2
Lelystad	44.100	44	19	8	9	6	6
Nieuwegein	51.700	30	10	4	3	5	2
Purmerend	47.200	37	13	5	5	6	2
Spijkenisse	48.900	33	12	6	5	3	4
Westervoort	48.200	30	12	6	onbekend	4	3
Zoetermeer	52.600	29	10	4	3	2	2

* Zie: Armoedemonitor 1997, SCP-Cahier 140, Rijswijk/Den Haag 1997

Bron: VROM/SCP (WMD'98); CBS (RIO'94); CBS (Statline) SCP-bewerking.

Tabel B12 Opkomstpercentage bij verkiezingen gemeenteraden in 1990, 1994 en 1998 in de verschillende groeikernen

	1990	1994	1998
Alkmaar	55	60	54
Almere	54	61	51
Capelle aan den IJssel	53	58	55
Duiven	66	63	59
Haarlemmermeer	56	62	56
Hellevoetsluis	55	56	50
Helmond	49	54	52
Hoorn	56	62	56
Houten	71	70	67
Huizen	60	63	61
Lelystad	55	60	53
Nieuwegein	53	59	54
Purmerend	53	63	54
Spijkenisse	51	56	51
Westervoort	60	58	54
Zoetermeer	56	64	59

Bron: CBS (Statline, diverse jaren) SCP-bewerking

Bijlage C Gebruikte databestanden

Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO)

Het AVO is een vierjaarlijks onderzoek waarin gegevens over het gebruik van een groot aantal maatschappelijke en culturele voorzieningen door de Nederlandse bevolking worden verzameld. Het onderzoek richt zich zowel op het gebruik van voorzieningen als op een breed scala van kenmerken die een huishouden en de individuele personen binnen een huishouden karakteriseren.

Doelpopulatie	Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder, zelfstandig wonend
Soort onderzoek	enquête
Steekprofeenheid	huishouden
Entiteiten	personen en huishoudens
Steekproefkader	PTT-afgiftepuntenbestand
Verzamelmethode	mondelijke + schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)
Frequentie	vierjaarlijks, vanaf 1979
Weging	personen: naar leeftijd/geslacht/burgerlijke staat/urbanisatie graad (vanaf 1995 'stedelijkheid'); huishoudens: naar weeg factor hoofd huishouden
Berichtgevers	voor sommige kinderen een van de ouders
Verslagperiode	het gebruik van voorzieningen wordt gepeild voor een voor gaande periode, variërend van enkele maanden tot enkele jaren

AVO'79

Uitvoerder veldwerk	NSS / Marktonderzoek
Veldwerkperiode	september 1979 – november 1979
Steekproefmethode	enkelvoudige aselechte adressensteekproef
Steekproefomvang	9.915 huishoudens
Respons	6.431 huishoudens; 17.232 personen (65 %)

AVO'83

Uitvoerder veldwerk	NSS / Marktonderzoek
Veldwerkperiode	september 1983 – november 1983
Steekproefmethode	enkelvoudige aselechte adressensteekproef
Steekproefomvang	9.908 huishoudens
Respons	5.774 huishoudens; 14.869 personen (58%)

AVO'87

Uitvoerder veldwerk	NSS / Marktonderzoek
Veldwerkperiode	oktober 1987 – december 1987
Steekproefmethode	enkelvoudige aselechte adressensteekproef, met extra adressen in vier grote steden + Haarlem
Steekproefomvang	10.302 huishoudens
Respons	6.496 huishoudens; 16.151 personen (63%)

AVO'91	
Uitvoerder veldwerk	NSS / Marktonderzoek
Veldwerkperiode	september 1991 – december 1991
Steekproefmethode	tweetrapssteekproef: gemeenten/adressen; stratificatie naar gemeentegrootte
Steekproefomvang	12.797 huishoudens
Respons	5.458 huishoudens; 13.105 personen (43%)

AVO'95	
Uitvoerder veldwerk	GFK Interact
Veldwerkperiode	september 1995 – januari 1996
Steekproefmethode	tweetrapssteekproef: gemeenten/adressen; stratificatie naar gemeentegrootte
Steekproefomvang	9.305 huishoudens
Respons	6.421 huishoudens; 14.489 personen (69%)

AVO'99	
Uitvoerder veldwerk	GFK Interact
Veldwerkperiode	september 1999 – februari 2000
Steekproefmethode	tweetrapssteekproef: gemeenten/adressen; stratificatie naar gemeentegrootte
Steekproefomvang	9.216 huishoudens
Respons	6.125 huishoudens; 13.490 personen (66%)

Geomarktprofielen (GMP)

Geo-Marktprofiel B.V. verzamelt regionale informatie voor commerciële doeleinden. De gegevens zijn afkomstig uit verschillende bronnen: de PTT, het RAI Data Centrum (informatie over particuliere autobezitters), de Interlanden Spreigroep (verspreidpunten en bezorgwijken), Geodan (coördinaten op geografische kaart), de Grote Consumenten Enquête (om de kans op het aantreffen van een huishouden met bepaalde kenmerken te bepalen) en telefonische interviews met twee informanten per postcodegebied.

Gevraagd wordt naar een aantal kenmerken van de woningen en huishoudens in het betreffende postcodegebied. Jaarlijks worden ongeveer 100.000 interviews gehouden, zodat in vier jaar alle gebieden aan de beurt komen.

Entiteiten	zescijferig postcodegebied
Opdrachtgever	Geo-Marktprofiel b.v.
Uitvoerder veldwerk	Geo-Marktprofiel b.v.
Verzamelmethode	compilatie van gegevens van derden
Aantal	ca. 400.000 postcodegebieden

Postcoderegister (PCR)

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verzamelt kerncijfers per viercijferig postcodegebied, teneinde de verschillende gebieden te typeren en verschillen in geografische, demografische en sociaal-economische structuur zichtbaar te maken. Deze gegevens werden tot 1995 verzameld in het Postcoderegister. Vanaf 1995 zijn ze te vinden in de 'Kerncijfers vierpositie postcodegebieden'. Hierin zijn ook gegevens per PTT-woonplaatsnaam opgenomen.

Kerncijfers vierpositie postcodegebieden 1997

Aantal	3.946 postcodegebieden en 2.439 PTT-woonplaatsnamen
Verzamelmethode	compilatie van gegevens uit onder meer de Structuurtelling Gemeentelijke Basisadministratie, de statistieken Waarde Onroerende Zaken, Woningvoorraad en Motorvoertuigen en het Geografisch Basisregister
Opdrachtgever	Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)
Uitvoerder	Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Politiemonitor Bevolking (PMB)

De Politiemonitor Bevolking is een landelijk onderzoek naar criminaliteit, onveiligheid en de kwaliteit van de basis-politiezorg. Hierbij wordt gevraagd naar slachtofferschap, gevoelens van onveiligheid en ervaringen met de politie.

Doelpopulatie	Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder
Soort onderzoek	enquête
Steekprofeenheid	persoon
Entiteiten	personen
Steekproefkader	telefoonregister van de PTT: huishoudens met niet-geheim telefoonnummer
Steekproefmethode	aselecte steekproef per quotagebied; eerstjarige persoon van 15 jaar of ouder
Verzamelmethode	computerondersteunde telefonische enquête (CATI)
Opdrachtgever	ministerie van Binnenlandse Zaken en ministerie van Justitie
Frequentie	tweejaarlijks, vanaf 1993
Weging	naar leeftijd, geslacht en regio
Verslagperiode	slachtofferschap en politiecontacten worden gepeild voor een voorafgaande periode van twaalf maanden

PMB'93

Veldwerkperiode	april 1993 – juli 1993
Uitvoerder veldwerk	Intomart, NIPO en NSS
Steekproefomvang	98.200 personen
Netto respons	50.704 personen (52%)

PMB'95	
Veldwerkperiode	januari 1995 – maart 1995
Uitvoerder veldwerk	Intomart en NIPO
Steekproefomvang	136.686 personen
Netto respons	75.560 personen (55%)

PMB'97	
Veldwerkperiode	januari 1997 – maart 1997
Uitvoerder veldwerk	Intomart en NIPO
Steekproefomvang	149.825 personen
Netto respons	76.248 personen (51%)

PMB'99	
Veldwerkperiode	januari 1999 – maart 1999
Uitvoerder veldwerk	Intomart en ProInfo
Steekproefomvang	167.148 personen
Netto respons	77.539 personen (46%)

Tijdbestedingsonderzoek (TBO)

Het Tijdbestedingsonderzoek is een vijfjaarlijks onderzoek onder de Nederlandse bevolking. Het onderzoek omvat naast achtergrondvragen algemene vragen over tijdbesteding. Bovendien wordt de respondent gevraagd om gedurende één week in een dagboek per kwartier bij te houden welke activiteiten zijn ondernomen.

Doelpopulatie	NL-bevolking van 12 jaar en ouder
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Entiteiten	personen
Steekproefkader	PTT-afgiftepuntenbestand
Steekproefmethode	enkelvoudige aselechte steekproef met willekeurige route
Verzamelmethode	mondelinge en schriftelijke vragenlijst + dagboek
Oprachtgever	Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en anderen
Uitvoerder veldwerk	Intomart
Frequentie	vijfjaarlijks, sinds 1975
Weging	naar leeftijd, geslacht, urbanisatiegraad, plaats in het gezin en werkzaamheid

TBO'80	
Veldwerkperiode	oktober 1980 – november 1980
Verslagperiode	dagboek: 5-11 oktober en 12-18 oktober 1980
Respons	2.730 personen (54%)

TBO'85
 Veldwerkperiode oktober 1985 – november 1985
 Verslagperiode dagboek: 29 september – 5 oktober en 6-12 oktober 1985
 Respons 3.263 personen (54%)

TBO'90
 Veldwerkperiode oktober 1990 – november 1990
 Verslagperiode dagboek: 30 september – 6 oktober en 7-13 oktober 1990
 Respons 3.415 personen (49%)

TBO'95
 Veldwerkperiode oktober 1995 – november 1995
 Verslagperiode dagboek: 1-7 oktober en 8-14 oktober 1995
 Respons 3.227 personen (20%)

Woningbehoefte Onderzoek (WBO)

Het WBO is een grootschalige, landelijke enquête over het wonen die sinds 1964 periodiek wordt uitgevoerd om woningmarktontwikkelingen in beeld te brengen. Daartoe wil men inzicht krijgen in de huishoudenssamenstelling, de huisvestings-situatie, de woonwensen en het verhuisgedrag van de Nederlandse bevolking. Informatie wordt verzameld over de huisvestingssituatie, de woonuitgaven en de gerealiseerde en gewenste verhuizingen. Daarnaast levert het WBO informatie over de sociaal-demografische en sociaal-economische kenmerken van huishoudens. Er zijn verschillende vragenlijsten voor hoofdbewoners, inwonenden en leden van huishoudens. Met ingang van 1998 is het WBO een module van POLS, het Permanent Onderzoek naar de Leefsituatie van het CBS.

Doelpopulatie	NL-bevolking van 18 jaar en ouder, zelfstandig wonend
Soort onderzoek	enquête
Steekprofeenheid	persoon
Entiteiten	personen, huishoudens; woningen
Steekproefkader	gemeentelijke persoonsregisters; gemeentelijke basis-administratie (GBA)
Steekproefmethode	enkelvoudige aselechte steekproef (tot 1998)
Verzamelmethode	mondelijke vragenlijst, vanaf 1998 computerondersteund (CAPI)
Opdrachtgever	Ministerie van Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu (VROM) en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vanaf 1998
Uitvoerder veldwerk	Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in samenwerking met verschillende onderzoeksbureaus
Frequentie	vierjaarlijks vanaf 1977, na een pilotonderzoek in 1975
Weging	naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, nationaliteit en woonregio (tot 1998)

Berichtgevers	in uitzonderlijke gevallen kan de partner van de steekproef persoon de vragen beantwoorden
Verslagperiode	de gerealiseerde verhuizingen in de vier jaren voorafgaand aan de datum van ondervraging, de gewenste verhuizingen binnen een termijn van twee jaar
WBO'81/'82	
Veldwerkperiode	oktober 1981 en maart 1982
Steekproefomvang	83.309 personen
Respons	66.255 personen (80%)
WBO'85/'86	
Veldwerkperiode	oktober 1985 en maart 1986
Steekproefomvang	70.816 personen
Respons	54.342 personen (77%)
WBO'89/'90	
Veldwerkperiode	oktober – december 1989 en februari – april 1990
Steekproefomvang	75.023 personen
Respons	54.341 personen (72%)
WBO'93/'94	
Veldwerkperiode	september – december 1993 en november 1993 – april 1994
Steekproefomvang	84.326 personen
Respons	63.049 personen (75%)
WBO'97/'99	
Veldwerkperiode	maandelijkse deelsteekproeven
Steekproefmethode	tweetrapssteekproef: gemeente, persoon; stratificatie naar gemeentegrootte; maandelijkse deelsteekproeven met landelijke spreiding + oversampling
Steekproefomvang	259.014 personen
Respons	117.569 personen (45%)
Weging	naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, woonregio, etniciteit, huishoudgrootte, huisvestingswijze en woningvoorraad

Woonmilieudatabase (WMD)

De woonmilieudatabase is opgezet om op een uniforme en integrale wijze de beschikking te hebben over gegevens op wijk- en buurtniveau. Er wordt naar gestreefd per gebiedseenheid informatie bijeen te brengen over de thema's bevolking, wonen, werk, gebouwen, mobiliteit, voorzieningen, bodemgebruik en bereikbaarheid. De woonmilieudatabase van 1998 bevat ook gegevens over verhuizingen naar nationaliteit, geboorteland en postcode, en over de vestigingsplaats van winkels.

Doelpopulatie	wijken en buurten in Nederland
Entiteiten	viercijferige postcodegebieden
Opdrachtgever	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM); Rijks Planologische Dienst (RPD) in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)
Uitvoerder	AB Onderzoek (1991) AB Onderzoek (1995) ABF Onderzoek (1998)
Frequentie	vierjaarlijks
Verzamelmethode	compilatie van gegevens van derden, onder meer van PTT, CBS, RPD, Geo-Marktprofiel bv, ministeries, provincies en gemeenten
Aantal	3.920 postcodegebieden (1991) 4.586 postcodegebieden (1995) 4.506 postcodegebieden (1998)

- Baten (1982)
H. Baten: Groeikern ook koopkern? Een onderzoek naar de koopgerichtheid van huishoudens in Nieuwegein. Utrecht: Geografisch Instituut, 1982 (Verslagen van leeronderzoek).
- Bloemberg et al. (1986)
J.T.M. Bloemberg, J.B. van Zeijl, M. Arnolds, A.H. Dernison. D.J. Hardy, F.W. ter Welle en S. Blok. De toekomst van de groeikernen, een vergelijkende studie. Den Haag: ministerie van VROM, 1986 (RPD-studierapport 36).
- Boelhouwer en De Vries (1993)
P.J. Boelhouwer en P. de Vries. De woonuitgaven van huurders in vijf groeikernen. Delft: Delftse Universitaire Pers, 1993.
- Boelhouwer (1994)
P.J. Boelhouwer. Wonen in groeikernen, segregatie of stille armoede? De woonuitgavenontwikkeling in de periode 1992-2000. Delft: Delftse Universitaire Pers, 1994.
- De Bruin en Filius (1987)
C.W. de Bruin en F.C. Filius. Met de rug naar de groeikern en het oog op het stadsgewest. Utrecht: Geografisch Instituut, 1987 (Verslagen van leeronderzoek).
- Bureau Oranjewoud (1985)
Bureau Oranjewoud. Analysemodel stedelijk toerisme. Capelle aan den IJssel: Bureau Oranjewoud, 1985.
- CBS (1986)
Centraal Bureau voor de Statistiek. Statistisch Zakboek 1986. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1986.
- Faber (1997)
A.W. Faber. Werk in uitvoering; het groeikernenbeleid; deelstudie vijftig jaar DGVH. Delft: Delft University Press, 1997.
- Faludi en Van der Valk (1990)
A. Faludi en A.J. van der Valk. De groeikernen als hoekstenen van de Nederlandse ruimtelijke planningsdoctrine. Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1990.
- Gall en Matthijsen (1983)
J. Gall en Y. Matthijsen. Gevolgen van verhuizing van donorstad naar groeikern. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, 1983.
- Van Geenhuizen et al. (1981)
M.S. van Geenhuizen, V. A. Schoenmakers, P.L.M. Beelen, J.G. Borchert en J.G.P. ter Welle-Heethuis. Volkshuisvesting in groeikernen, een beleidsevaluatie. Utrecht: Geografisch instituut, 1981.
- Giebels en De Leeuw (1985)
R. Giebels en D.H. de Leeuw. Het financieel perspectief van groeikernen. een vergelijkend onderzoek naar de toekomstige ontwikkeling van uitgaven en inkomsten van groeikernen en stationaire gemeenten. Amsterdam: Stichting voor Economisch Onderzoek, 1985.
- Gosling (1989)
D. Gosling. Features and Problems of Development in Urban and New Town Planning. In: A.K. Constandse en T. Ohba (ed.). Working Party New Towns, Pre-Congress Working Reports. Den Haag: IFHP, 1989 (p. 5-13).
- De Haan (1997)
J. de Haan. Het gedeelde erfgoed. Een onderzoek naar veranderingen in de cultuurhistorische belangstelling sinds het einde van de jaren zeventig. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1997 (Cahier 136).
- Hazelaar en Van Huijgevoort (1982)
Y. Hazelaar en L. van Huijgevoort. Werk naar groeikernen, een inventarisatie van de overloop van werkgelegenheid naar Nieuwegein en Hoorn. Utrecht: Geografisch Instituut, 1982 (Verslagen van leeronderzoek).
- Knol (1986)
F. Knol. Bevolking en voorzieningen in de vier grote steden. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1986 (Cahier 53).

- Knol (1996)
F. Knol: Delen in het stadsgebied. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1996 (Werkdocument 53).
- Knol (1998)
F. Knol. Van hoog naar laag, van laag naar hoog, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1998 (Cahier 152)
- Knol (1999)
F. Knol. Concentratie van langdurige armoede in vijftig grote steden. In: Armoedemonitor 1999. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1999 (Cahier 163: 71-87).
- Korteweg en Van Weesep (1980)
P.J. Korteweg en J. van Weesep: Shopping Patterns of Suburbanites. In: Tijdschrift voor economische en sociale geografie 71 (1980) 6 (318-326).
- Kruijthoff (1992)
H.C. Kruijthoff. Groeikernen in beweging. Delft: Stedelijke Netwerken/TU-Delft, 1992 (Stedelijke Netwerken, werkstuk 38).
- Van Leeuwen (1989)
L. van Leeuwen: De gemeente centraal. Om de doeltreffendheid van het binnenlands bestuur. Assen-Maastricht, Van Gorcum, 1989.
- Van Leur (1992)
B.J. van Leur. Een evaluatie van de bewinkeling van groeikernen; literatuurverkenning naar de kwaliteitskenmerken en naar de beoordeling van het winkelaanbod in groeikernen. Amsterdam: Planologisch en demografisch Instituut, 1992.
- Nozeman (1988)
E. Nozeman: Groeikernen. In: Successen en mislukkingen in de Nederlandse ruimtelijke ordening, een evaluatie van 11 inrichtingsprincipes. Amsterdam: Planologisch en demografisch instituut, 1988 (p. 138-180).
- Onderzoeksbureau B+A groep (1999)
Onderzoeksbureau B+A-groep Beleidsonderzoek en Advies/Intromart; Landelijke rapportage politie-monitor. Den Haag: Onderzoeksbureau B+A-groep, 1999.
- Den Otter en Heida (1997)
H.J. den Otter en H.R. Heida. Primosprognose 1997; de toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte. Zoetermeer: ministerie van VROM, 1997.
- Den Otter en Heida (1999)
H.J. den Otter en H.R. Heida. Primosprognose 1999; de toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte. Zoetermeer: ministerie van VROM, 1999.
- Van der Ploeg et al. (1998)
T. van der Ploeg, P. van der Post en E. de Vries. De betekenis van het toerisme voor Alkmaar. Alkmaar: Hogeschool Alkmaar/Bureau voor Onderzoek en Statistiek, 1998.
- RARO (1987)
Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening: Advies over de toekomst van de (ex-)groeikernen. Aangeboden aan de Minister en de Staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer op 10 juni 1987.
- Rubinstein (1978)
J.M. Rubinstein. The French New Towns. Baltimore/London: The John Hopkins University Press, 1978.
- SCP (1990)
Sociaal en Cultureel Rapport 1990. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA, 1990.
- SCP (1992)
Sociaal en Cultureel Rapport 1992. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA, 1992.
- SCP (1997)
Armoedemonitor 1997. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1997 (Cahier 140).
- SCP (1998)
Sociaal en Cultureel Rapport 1998. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1998.
- Tesser et al. (1999)
P.T.M. Tesser, J.G.F. Merens en C.S. van Praag. Rapportage minderheden: positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt; Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1999.

TK (1976/1977)

Derde nota over de ruimtelijke ordening, deel 2d; regeringsbeslissing met nota van toelichting. Tweede Kamer, vergaderjaar 1976/1977, 13754, nr. 10-11.

TK (1990/1991)

Vierde nota over de ruimtelijke ordening (extra), deel III: kabinetsstandpunt. Tweede Kamer, vergaderjaar 1990/1991, 21879, nr. 5-6.

TK (1999/2000)

Zorgnota 2000, bijlage, p B61-B78. Tweede Kamer, vergaderjaar 1999/2000, 26801, nr 3.

Van der Ven (1989)

H. van der Ven. Opkomst en ondergang van de Tjalk. Delft: Delftse Universitaire Pers, 1989.

De Vries et al. (1984)

O.M. de Vries, J. Bekkering. Y.M. Koot: Stadsvernieuwing en groeikernen. Amsterdam: Stichting economisch onderzoek, 1984.

Van der Wouden (1999)

R. van der Wouden. De openbare ruimte als probleem? In: R. van der Wouden (red.). De stad op straat. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier, 1999.

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma (2000-2001) is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel (prijswijzigingen voorbehouden). Een complete lijst is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 1998. ISBN 90-5749-114-1 (f 90,50/€ 41)

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. ISBN 90-377-0015-2 (f 75,00/€ 34)

Nederlandse populaire versie van het SCR 1998

Een kwart eeuw sociale verandering in Nederland; de kerngegevens uit het Sociaal en Cultureel Rapport. Carlo van Praag en Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-6168-662-8 (f 24,50/€ 11)

Nederlandse populaire versie van het SCR 2000

Nederland en de anderen; Europese vergelijkingen uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-5875-141-4 (f 29,50/€ 13,40)

Engelse populaire versie van het SCR 1998

25 years of social change in the Netherlands; Key data from the Social and Cultural Report. Carlo van Praag and Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-6168-580-x (f 24,50/€ 11)

Sociale en Culturele Studies

- 23 *Leesgewoonten*. (1996) ISBN 90-5250-915-8 (f 60,00/€ 27)
- 24 *Secularisatie en alternatieve zingeving in Nederland*. (1997) ISBN 90-5250-930-1 (f 51,00/€ 23)
- 25 *Trends in onderwijsdeelname*. (1998) ISBN 90-5749-110-9 (f 51,00/€ 23)
- 26 *Tussen bed en budget*. (1998) ISBN 90-5749-119-2 (f 62,00/€ 28)
- 27 *De stad op straat*. (1999) ISBN 90-5749-120-6 (f 51,00/€ 23)
- 28 *Scholen onder druk*. (1999) ISBN 90-5749-138-9 (f 62,00/€ 28)
- 29 *Naar andere tijden?* (1999) ISBN 90-5749-510-4 (f 51,00/€ 23)

Cahiers

- 147 *Rapportage gehandicapten 1997* (1998) ISBN 90-5749-111-7 (f 47,00/€ 21)
- 148 *Rapportage jeugd 1997* (1998) ISBN 90-5749-112-5 (f 36,00/€ 16)
- 149 *Sociale en Culturele Verkenningen 1998*. ISBN 90-5749-113-3
(f 36,00/€ 16)
- 150 *Een bestaan zonder baan* (1998). ISBN 90-5749-115-X (f 36,00/€ 16)
- 151 *Armoedemonitor 1998*. ISBN 90-5749-116-8 (f 41,50/€ 19)
- 152 *Van hoog naar laag; van laag naar hoog* (1998).
ISBN 90-5749-117-6 (f 36,00/€ 16)
- 153 *Rapportage minderheden 1998* (1998). ISBN 90-5749-118-4 (f 52,00/€ 24)
- 154 *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch
perspectief. Civil society en vrijwilligerswerk 3* (1999).
ISBN 90-5749-121-4 (f 47,00/€ 21)
- 155 *Rapportage ouderen 1998* (1999) ISBN 90-5749-122-2 (f 47,00/€ 21)
- 156 *Verspilde energie? Wat doen en laten Nederlanders voor het milieu* (1999)
ISBN 90-5749-123-0 (f 31,00/€ 14)
- 157 *Sociale en Culturele Verkenningen 1999* (1999) ISBN 90-5749-130-3
(f 41,50/€ 19)
- 158 *Naar draagkracht* (1999) *Een verkennend onderzoek naar draagvlak en
draagkracht voor de vermaatschappelijking in de geestelijke gezondheids-
zorg*. ISBN 90-5749-131-1 (f 36,00/€ 16)
- 159 *Variatie in participatie. Achtergronden van arbeidsdeelname van allochtone
en autochtone vrouwen* (1999) ISBN 90-5749-133-8 (f 31,00/€ 14)
- 160 *Rapportage minderheden 1999. Positie in het onderwijs en op de
arbeidsmarkt* (1999). ISBN 90-5749-136-2 (f 52,00/€ 24)
- 161 *Lokaal jeugdbeleid. Een inventariserend onderzoek*. (1999).
ISBN 90-5749-134-6 (f 31,00/€ 14)
- 162 *Tussen overschot en tekort. De aansluiting tussen onderwijs en
arbeid in de quartaire sector en in de marktsector vergeleken* (1999).
ISBN 90-5749-135-4 (f 36,00/€ 16)
- 163 *Armoedemonitor 1999* (1999). SCP/CBS. ISBN 90-5749-140-0
(f 41,50/€ 19)
- 164 *Gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid. Een inhoudelijke en
bestuurlijke typering* (1999) ISBN 90-5749-517-1 (f 31,00/€ 14)
- 165 *Duurzaam milieu, vergankelijke aandacht. Een onderzoek naar meningen,
media en milieu* (2000). ISBN 90-5749-524-4 (f 31,00/€ 14).
- 166 *Het bereik van de kunsten. Het culturele draagvlak deel 4* (2000).
ISBN 90-5749-511-2 (f 41,50/€ 19)
- 167 *Digitalisering van de leefwereld. Een onderzoek naar informatie- en
communicatietechnologie en sociale ongelijkheid* (2000)
ISBN 90-5749-518-X (f 41,50/€ 19)
- 168 *Rapportage gehandicapten 2000. Arbeidsmarktpositie en financiële situatie
van mensen met beperkingen en/of chronische ziekten* (2000)
ISBN 90-377-00-136 (f 39,95/€ 18)

SCP-publicaties

- 2000/1 *De maat van de verzorgingsstaat. Inrichting en werking van het sociaal-economisch bestel in elf westerse landen* (2000). ISBN 90-377-0014-4 (f 35,00/€ 16)
- 2000/2 *Sociaal en Cultureel Rapport 2000*. ISBN 90-377-0015-2 (f 75,00/€ 34)
- 2000/3 *Secularisatie in de jaren negentig. Kerklidmaatschap, veranderingen in opvattingen en een prognose* (2000). ISBN 90-377-0019-5 (f 25,00/€ 11)
- 2000/4 *De kunst van het combineren. Taakverdeling onder partners* (2000). ISBN 90-377-0021-7 (f 35,00/€ 16)
- 2000/5 *Emancipatiemonitor 2000* (2000). ISBN 90-377-0022-5 (f 35,00/€ 16).
- 2000/6 *Armoedemonitor 2000* (2000). ISBN 90-377-0026-8 (f 40,00/€ 18).
- 2000/7 *Rapportage jeugd 2000* (2000). ISBN 90-377-0028-4 (f 45,00/€ 20).
- 2001/1 *Gewenste groei. Bevolkingsgroei en sociaal-ruimtelijke ontwikkelingen in ex-groei-kernen* (2001). ISBN 90-377-0031-4 (f 35,00/€ 16).

Werkdocumenten (rechtstreeks te verkrijgen bij het SCP)

- 65 *Hybrid governance. The impact of the nonprofit sector in the Netherlands* (2000). ISBN 90-377-0029-2 (f 25,00/€ 11).
- 66 *Van arbeids- naar combinatie-ethos* (2000) (f 15/€ 7).
- 67 *De toekomst van de AWBZ* (2000) (f 15/€ 7).
- 68 *Trends en determinanten in de sport* (2000) (f 15/€ 7).

Onderzoeksrapporten

- 2000/2 *Altijd weer die auto!* (2000). ISBN 90-377-0030-6 (f 25/€ 11).
- 2000/8 *Knelpunten in het stedelijk jeugdbeleid* (2000). ISBN 90-377-0047-0 (f 25/€ 11).

Overige publicaties

'*Scholen onder druk*' in discussie. Een uitgave ter gelegenheid van een studiemiddag op 23 maart 1999 georganiseerd door het SCP.